

SOCIETATEA ACADEMICĂ HYPERION
UNIVERSITATEA HYPERION
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIALE, UMANISTE ȘI ALE NATURII

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE UNIVERSITĂȚII HYPERION
LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ –
O LIMBĂ ȘI LITERATURĂ MODERNĂ
(ENGLEZĂ, JAPONEZĂ)
2019-2020

EDITURA VICTOR
București, 2020

Comitetul director:

Prof.univ.dr. Sever Spânulescu, Rectorul Universității Hyperion
Prof.univ.dr. Anca Gheorghiu, Președintele Senatului Universității
Hyperion

Prof.univ.dr. Dorel Bahrin, decan
Prof.univ.dr. Magda Jianu, redactor șef
Conf.univ.dr. Otilia Sîrbu

Comitetul de Redacție:

Prof.univ.dr. Magda Jianu, Universitatea Hyperion
Prof.univ.dr. Ioan Cristescu, Universitatea Hyperion
Conf.univ.dr. Otilia Sîrbu, Universitatea Hyperion

Secretariatul științific:

Prof.univ.dr. Magda Jianu, Universitatea Hyperion – redactor șef

ISSN 2601-324X
ISSN-L 2601-324X

- Revista *Analele Universității Hyperion din București* este o revistă publicată de Departamentul de Litere și Limbi Străine (colectivul de la specializările Limba și Literatura română – o Limbă și Literatură modernă (engleză, japoneză)).
- Revista este o publicație științifică a profesorilor și cercetătorilor interesați de studiul științelor umaniste.
- Revista susține abordările interdisciplinare din domeniile limbii și literaturii române, limbilor și literaturilor străine, mitologiei, folclorului, științelor educației, ale științelor sociale.

ANALELE, 2019-2020
Secțiunea Litere, nr. 3-4

Volum coordonat de:

Prof.univ.dr. Magda JIANU
Conf.univ.dr. Otilia SÎRBU

CUPRINS

Introducere în Humanologie.....	7
Prof.univ.dr. Magda JIANU	
Existența în această lume.....	17
Conf.univ.dr. Otilia SÎRBU	
<i>La Nausee</i> , roman-cle de la philosophie existentialiste.....	25
Enseignante Mădălina BUCUR	
Filiația literară a prozei lui Holban.....	31
PhD Student Demeter Andreia Maria	
Școala tuturor. Perspective teatrale.....	43
Romina BOLDAȘU	
Comunicarea la intersecția cu drepturile omului.....	53
Alexandra BUCUR-IOAN	
Aspecte generale ale comunicării politice – conceptul de <i>Euroscepticism</i>	61
Radu-Florin CHIOTAN	
Sublimul modernității și memoria.....	67
Conf.univ.dr. Otilia SÎRBU	
Language attitudes in second language acquisition: a theoretical approach towards multilingualism in Spain.....	73
PhD Student Victor Emanuel CIUCIUC	
Aspecte ale comunicării didactice. Paralelă între orator și formator	81
Andreea-Diana JICMAN	
Satul patrimoniul spiritual al lumii.....	89
Conf.univ.dr. Ștefan Lucian MUREȘANU	
Educația în societatea conștiinței. Repere valorice	101
Prof.univ.dr. Magda JIANU	

INTRODUCERE ÎN HUMANOLOGIE

Prof.univ.dr. Magda JIANU*

Studiul de față se ocupă de prezentarea unei științe/ discipline¹ noi din spațiul românesc, humanologia, semnalizată în 2008², reluată în 2009³, când a fost analizată și evaluată după principiile științei complexității; la nivel internațional, termenul s-a vehiculat în special în medii politice (cu tot ce ține de ONU, dar și de conceptele guvern mondial, ocultă mondială, societate secretă, proiect societal global etc.) sau a fost aplicat în cadrul practicilor yoga ori al altor tehnici spirituale meditative. Deși autorii români au focusat centrul-nucleu înspre problemele omului și ale naturii, urmărite din perspectiva științelor emergente ale cogniției, complexității și a descoperirilor fizicii cuantice, interesul pentru humanologie a rămas la cote scăzute, nebeneficiind de referințe axiologice și principialiste, în ciuda faptului că toate evaluările viitorului aproape ne obligă să realizăm o schimbare de paradigmă în modul de abordare a datelor, mult mai complicate și mai greu de anticipat decât ne gândim. De aceea, prin lucrarea noastră, care este o doar o scurtă introducere în humanologie⁴, ne-am propus să demonstrăm importanța dezvoltării cercetărilor în privința acestei discipline/ științe, care, în contextul actual, caracterizat prin globalizarea fricii de boală și de moarte, de panterorism și antropocen⁵, de prăbușirea științelor individuale, de explozia inteligenței artificiale, a curentelor futuriste ar fi poate soluția abordărilor eficiente ale viitorului omului, ca specie. Cu o analiză riguroasă și multidisciplinară, dar și teleonomică, în care să se definească arhitectura sistemului urmărit, relațiile dintre componente, frontierele

* Universitatea Hyperion, București

¹ Precizăm că statutul humanologiei de disciplină sau știință este un aspect care poate fi clarificat doar prin analizele concertate ale specialiștilor din domenii interesate, ca științele politice, medicina, teologia, științele educației, inteligența artificială, ale futurologilor.

² Nicolae Mărințuș, *Humanologie*, Editura Fundația Națională Henri Coandă, 2008, București

³ Nicolae Mărințuș, Florin Munteanu, *Humanologie. Organizarea conducerii lumii*, Casa Editorială Odeon, București, 2009.

⁴ Humanologia a devenit obiect de studiu la masteratul de *Comunicare*, fapt care ne va determina să aprofundăm analizele factuale și împreună cu studenții.

⁵ Cei doi termeni îi aparțin lui Basarab Nicolescu.

cunoașterii, aceasta va fi aptă să construiască cadrele unui mediu educogen necesar generațiilor viitoare, aflate în mari dileme de găsire a propriei identități.

În esență, humanologia are în centrul preocupărilor ei omul, este știința educației și inițierii acestuia pentru societatea viitorului, cea a conștiinței¹. De câte ori nu am fost surprinși plăcut când, în analizele internaționale despre drepturile omului, s-au identificat state care protejează dreptul cetățenilor la fericire! Sau de câte ori am tratat drept utopie inițiativele de realizare a clasamentelor care urmăresc indicatorul fericire, în evaluarea complexă a națiunilor! Astăzi, nu mai e pentru nimeni o necunoscută fenomenul Buthan, stat care, deși se situează pe locul 8 din acest punct de vedere, este reținut ca spațiul unde cetățenii se simt în siguranță și fericiți! Există topuri internaționale, ca Forbes, care, poziționează câștigătorii după criteriile economice, de profit, concrete; un top Felix ar fi aparent la antipodul lui, ierarhizând statele după indicatorul fericire, mult mai important, pare-se, pentru oameni²! Din păcate, guvernele lumii nu sunt foarte preocupate de fericirea cetățenilor!

Sursele care pot servi ca fundament descriptiv al disciplinei/ științei pe care o prezentăm sunt și multe și puține, căci principiile humanologiei fiind *binele, fericirea și pacea lumii*, lansează concepte cu un înalt grad de abstractizare și generalizare. La o evaluare cronologică, considerăm că prima sursă bibliografică este, indubitabil, *Biblia*, pentru că găsim, în *Vechiul Testament*, dar și în *Fericirile lui Iisus* reale principii humanologice. Totodată, ce spune Apostolul Pavel – *lubiți binele și feriți-vă de rău!* – e un principiu, dar și o invitație cu caracter imperativ la un modus vivendi liniștit și sănătos. Zarathustra, zeul iranian, fixase, în preistorie, o religie a binelui, adică primele principii ale humanologiei, precum sănătatea și munca, fericirea și bogăția, apreciate ca virtuți obligatorii, prin care se produce triumful binelui în lume. Nicholas Taleb, în celebrul studiu *Lebăda neagră*, utilizează o metaforă inedită, antibiblioteca, reprezentată de suma cărților necitite: *Cu cât știm mai multe, cu atât e mai lung șirul cărților necitite; această colecție de cărți necitite se numește antibiblioteca*³. Abordarea humanologiei se bazează și ea, credem, nu pe o

¹ A se vedea Mihai Drăgănescu, *Societatea conștiinței*, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române, București, 2007.

² Proverbul adaptat, *Banii n-aduc fericirea, dar o întrețin*, pare varianta de mijloc a acestei ecuații, deși astăzi, în explozia cancerului, a COVID-ului oamenii sunt fericiți numai dacă sunt sănătoși.

³ Nassim Nicholas Taleb, *Lebăda neagră. Impactul foarte puțin probabilului*, Editura Curtea Veche, 2018, pag. 29.

bibliografie, ci pe o antibibliografie, în sensul dat de Taleb. Adică, pe măsură ce încercăm să construim un aparat bibliografic necesar în abordarea humanologiei, ni se deschid din ce în ce mai multe referințe științifice, cu toate că, așa cum spuneam, preocupările certe pentru aceasta sunt reduse!

Humanologia are în centrul preocupărilor ei omul, termen care, conceptual, a avut conținuturi diferite, asupra cărora ne vom opri selectiv și rezumativ. Astfel, Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că *Dumnezeu l-a introdus între fapte, ca cel din urmă, pe om, care este peste toate, ca un laborator care ține și leagă toate la un loc*. În literatura kabbalistică, de exemplu în Zohar¹, omul revela coincidentia oppositorum, fiind, în același timp, și *concluzia și punctul culminant al Creațiunii*. Protagoras, prin dictonul *Omul este măsura tuturor lucrurilor*, lansează conceptul de om ca etalon. Pitagora, în *Versurile de aur*, evidențiază natura divină a omului și era convins că acesta dispune de capacitatea de recăștigare a sacralității, obținute prin exerciții catharsice: *Și după ce vei face în viață aceste lucruri, vei fi un zeu eliberat de moarte, pentru totdeauna nemuritor*.

Socrate lansează, prin dictonul *Cunoaște-te pe tine însuși!*, un îndemn înspre cunoașterea sinelui și a lui Dumnezeu, fără de care viața omului nu ar putea exista. Pico della Mirandola a exprimat, în studiul său *De homini dignitate*, ideea că *Omul este verigă de legătură a întregii naturi și o esență formată din toate sevele ei, de aceea cel ce se cunoaște pe sine cunoaște prin sine totul*. Observăm că toți analiștii l-au încadrat pe om într-un sistem², în care acesta e obligat să respecte un cod moral ca să poată evolua. Însă, din punct de vedere istoric, omul este un arhem, caracterizat cu cea mai mare coerență prin termenul lui Mihai Drăgănescu, *introdeshidere*³, care definește interacțiunea fenomenologică la nivelul ortoexistențial. Acesta consideră că omul, poziționat într-un echilibru perfect între rațiune, suflet, spirit, este implicat direct în stabilizarea *inelului lumii materiale*, care înseamnă stabilitatea universului; pe aceste coordonate, omul este un punct de intersecție între lumea fizică și cea metafizică, administrând, într-o ecosofie⁴ optimistă, toate bunurile

¹ În ebraică, cu sensul de *strălucire, splendoare, aura*; era cartea mistică despre Tora.

² Sistem-din fr. *systeme*, lat. *systema*, dar și din vgr. *systema*, d. *syn*, la un loc, și *istemi*, pun). Lucru compus din părți unite între ele cu regulă (DEX).

³ Mihai Drăgănescu, *Inelul lumii materiale*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, București.

⁴ Din gr. *oikos* – casă, *sophos* – înțelepciune.

oferite de Dumnezeu. Mai departe, binele și fericirea lui depind de traseul vieții personale. În cercetările științelor mai noi, omul este poziționat ca beneficiar al strălucitelor descoperiri¹, prin care se poate elimina boala, suferința, îmbătrânirea, moartea involuntară, chiar și ignoranța. În studiul "The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology", Ray Kurzweil, un transumanist contemporan, este convins că, până în 2029, mașinile îi vor egaliza pe oameni ca inteligență iar computerele vor fi de miliarde de ori mai inteligente decât oamenii. Totodată, curentele futuriste au lansat conceptul de singularitate, care deschide drum către alte frontiere ale cunoașterii, mult mai tehnologizate și mai complicate decât s-ar putea anticipa. Evaluând rapiditatea cu care aceste previziuni aproape s-au împlinit, în 2020, odată cu mutarea întregii planete în mediul online, cauzată de pandemia de COVID, apreciem că momentul singularității este mai aproape decât a fost estimat, ceea ce ar trebui să determine guvernele lumii să identifice instrumentele de asigurare a echilibrului omului cât mai repede.

Un alt concept pe care se fundamentează humanologia este binele; făcând parte dintr-un cuplu standardizat în mentalul colectiv, alături de rău (ca și pace-război, frumos-urât etc.), vom aborda solidar cei doi termeni, bazându-ne analizele pe dualismul cartezian și coincidentia oppositorum a lui Nikolas din Cusa. Socrate însuși vorbește de o știință a binelui și a răului, cu axiome, teoreme și principii clare. Thomas d'Aquino consideră că originea binelui are ca sursă existența Ființei, fiind chiar starea Ei, orice detașare de Ființă activizând răul. Ființa înseamnă, în demonstrațiile lui, Dumnezeu pur, Transcendentul, idee preluată și de Heidegger² și de Constantin Noica³. Inițial, Dumnezeu a creat omul ca o arhitectură armonioasă, în care adevărul, binele și frumosul constituiau o unitate. După ce a fost izgonit din Rai, ca pedagogie pentru încălcarea interdicției, omul a luat cu el și binele și răul. De aici înainte, a depins de om dacă a

¹ În afara victoriilor științelor exacte (fizica, chimia, medicina), ne referim și la preocupările transumanismului american, pentru care exemplificăm cu: J. B. S. Haldane, autor al eseului "Dedal: știința și viitorul" din 1923, susținător al beneficiilor geneticii, Julian Huxley, căruia îi aparține conceptul "transumanism", în 1957; F. M. Esfandiary, un futurist American, interesat de "noile concepte ale umanului", Robert Ettinger, transumanist activ, prin eseul "Om înspre supraom" din 1972. Transumanistii au adoptat în 1999 și Declarația Transumanistă.

² Eseul *Ființă și timp*, Editura Humanitas, București, 2003.

³ În *Sentimentul românesc al Ființei*, unde filosoful descrie destinul omului ca devenire, cu valorile devenirea întru devenire și devenirea întru ființă.

trăit sub auspiciile binelui sau ale răului; Noosul¹, adică Duhul Sfânt, care este în orice om, l-a putut dirija și ordona pe om, numai dacă acesta respectă precepte, legi de viață, stabilite riguros în Noul și Vechiul Testament. În filosofia greacă, calea către zei era, de fapt, chiar drumul spre noos, care presupunea un lung proces de bildungs, o transformare radicală, un fel de entiodromie, trăită și de Pavel, pe drumul Damascului.

Immanuel Kant, în celebrul său studiu *Critica rațiunii practice*, definește binele în consubstanțialitate cu răul, considerându-le *singurele obiecte ale unei rațiuni practice*². Prin bine, autorul înțelege *un obiect necesar al facultății apetitive*, în timp ce prin rău, *al facultății repulsive*, *al dezgustului*, corelându-le cu plăcerea și cu durerea. Kant plasează ca exemplu replica stoicului, care acceptă răul cu cea mai mare încrețenire: *Durere, oricât m-ai chinui de tare, totuși eu nu voi mărturisii niciodată că tu ești ceva rău!* Ținând de rațiune și de conștiință, binele și răul nu se pot confunda; de exemplu, spune autorul, *cel ce lasă să i se facă o operație chirurgicală o simte ca un rău, dar, prin rațiune, el și oricine o declară bună*. De aceea, binele este sursa fericirii, spune Kant, fiindcă reprezintă, în același timp, efectul unui comportament absolut moral: *Fericirea este starea unei ființe rationale în lume, căreia, în întregimea existenței sale, îi merg toate după dorință și voință și se întemeiază pe acordul naturii pentru scopul întreg al acestei ființe*. Iar virtutea se definește, după el, drept capacitatea de a fi fericit, *condiția supremă a toată străduința după fericire, deci binele suprem*³. Kant găsește că *virtutea și fericirea constituie împreună posesiunea binelui suveran*⁴. Alexandru Vlahuță îi construia fiicei sale cadrele unui proiect de viață curată: *Să fii bună, ca să poți fi fericită! Cei răi nu pot fi fericți. Ei pot avea satisfacție, noroc chiar, dar fericire nu*. Ne amintim că, aproape în aceeași manieră, cu diferența de opțiune pentru ataraxie, se pronunță și Luceafărul, în poemul eminescian: *Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece/ Ci eu, în lumea mea mă simt/ Nemuritor și rece*. Adică fericit.

Conceptul de *pace* se dezvoltă tot în corelație cu antonimul lui, războiul, însemnând tocmai lipsa acestuia (*pax absentia belli*). Iisus a

¹ Noologie s.f. 1. Disciplină care studiază spiritul. 2. Teorie idealistă potrivit căreia asupra omului influențează o forță superioară, așa-numita lume a spiritului. [Gen. -iei. / < germ. *Noologie*, cf. gr. *noos* – spirit, *logos* – știință] (DEX)

² Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, Editura Paideia, București, 2003, pag. 73.

³ *Op.cit.*, pag. 117.

⁴ *Ibidem*

lansat formula de salut *Pace vouă!*, lăsând, testamentar, apostolilor săi propovăduirea păcii: *Pacea mea las vouă!* Termenul *pace* face parte și din formulele de salut ale multor popoare: romanii își spuneau *pax vobis*, arabii *salam aleikum*, evreii *shalom*. Erasmus a fost *primul teoretician al pacifismului*, dar și un previzionar al globalismului, ca *modus vivendi*, unul dintre primii cosmopoliți europeni, considerând că „*lumea întreagă este patria noastră, a tuturor*”¹, teorie reluată de Schopenhauer, prin *Ein Zuhause sein in der Welt*. Un alt moment relevant pentru evoluția conceptului de pace îl reprezintă Thomas Morus, cel care a lansat termenul de „*utopie*”², desemnând o națiune imaginară, insulară, ideală, cu un sistem politic echilibrat (*Utopia*, 1516). Pentru asigurarea păcii, Kant propune organizarea unei federații universale, care să militeze pentru eliminarea conflictelor. Studiul său, *Spre pacea eternă*, s-a dovedit un proiect societal cu un ridicat nivel de aplicabilitate, fundamentând Societatea Națiunilor de la Geneva. Teoriile lui Kant susțin organizarea politicilor internaționale pe baza înțelepciunii și rațiunii. Pacea este obiectivul esențial al ONU iar importanța păcii pentru omenire a dus la recunoașterea valorilor celor care luptă pentru menținerea ei, prin acordarea celei mai mari distincții, Premiul Nobel pentru Pace. De fapt, toate organizațiile internaționale și-au statuat pacea ca dimensiune fundamentală a funcționării lor. Exemplificăm cu preambulul declarației de întemeiere a UNESCO: *fiindcă războaiele izvorăsc din spiritul oamenilor, tot în spiritul lor trebuie puse temeliile păcii*.

Suntem convinși că vor exista mulți sceptici ai humanologiei sau antihumanologici, dar credem că, la sfârșitul întreprinderii noastre, se va putea construi o organizare societală nouă, chiar dacă, în acest moment, pare utopică; cel puțin, avem dreptul să sperăm! Îl cităm aici pe celebrul duhovnic Arsenie Papacioc, care evidențiază rolul ambiției în schimbarea lumii: *să te culci cu un gând și să te scoli cu un scop!* Am început studiul de față cu gândul de a semnaliza nevoia de o nouă disciplină/ știință, și-l încheiem cu scopul de a favoriza includerea principiilor de bine și fericire în conținutul legilor universale, ca două forma mentis.

Care sunt avantajele fundamentării noii discipline:

1. Stimularea interesului guvernelor pentru asigurarea fericirii, a binelui și a moralizării lumii și includerea acestora în toate programele de guvernare, ca obiective strategice pe termen lung, cu posibilități de măsurare exacte, prin indicatori concreți.

¹ *Querella pacis*

² din gr. *eu topos* – *loc fericit/ niciun loc*

2. Probabil o altă viziune asupra păcii și, de aici, cu efecte asupra reducerii (pan) terorismului și a războaielor, conflictul fiind elementul negativ, perturbator al binelui și păcii.
3. Crearea premiselor pentru organizarea managementului transformațional, care va putea evita crizele economice și va putea atenua emergența contextelor globale cu efect negativ, cum ar fi actuala pandemie de COVID-19.
4. Generalizarea educației, reducerea analfabetismului, a analfabetismului funcțional, culturalizarea eficientă, păstrarea elementelor identitare¹.
5. O stare de sănătate mai bună, prin asigurarea unui echilibru și confort psihic, a unei liniști și păci sociale, care nu vor mai agresa omul; pandemia de COVID-19 a demonstrat cât de vulnerabili sunt cetățenii, conducătorii lor în fața bolii și a morții.
6. O altă viziune asupra desfășurării libertăților individuale.
7. O justiție eficientă, poate și comună, în ideea că binele și fericirea sunt deziderate universale.

Premise care ne dau speranța că această disciplină va fi asumată și va putea deveni utilă:

1. Extinderea și rapiditatea comunicării, în cetatea universală a internetului.
2. Existența unor organizații mondiale de educație, cultură, comerț, care ar putea deveni conștiente de efectele pe termen lung ale susținerii acestor principii.
3. Existența unui interes sporit din partea guvernelor pentru identificarea unor metode și tehnici de a face mai accesibile și atractive pentru copii și tineri disciplinele de învățământ², de a stimula interesul lor pentru lectură, pentru cercetare, inovare.
4. Interesul pentru aplicarea principiilor transdisciplinarității³ în educația de la toate nivelurile.

¹ Andreea Jicman, *Jocurile teatrale în educația copiilor de diferite vârste*, *Concept*, Vol. 12/nr. 1/iunie 2016, pp. 133-140.

² Romina Sehlanc, *Arta Teatrului în Educație – Funcționalitatea metodelor teatrale în educația generală*, *Concept*, Vol. 12, Nr. 1/2016, pp. 141-145.

³ Basarab Nicolescu este, în contextul complicat actual, o prezență fastă, fiindcă a asigurat eșafodajul conceptual al transdisciplinarității. El și-a făcut un program din a recupera elementul spiritual din structura fiecărei științe. Pentru că spiritualitatea, Terțul Ascus este, de fapt, elementul unificator, ubicuu, în fiecare disciplină! Admiterea lui facilitează accesul la tainele disciplinelor, demonstrează savantul.

5. Luarea în considerare a memeticii¹, în abordările pedagogice din ultimii ani.
6. Existența unor mari instituții/ institute de cercetare de interes mondial (CERN, ELI-NP, NASA etc.), care experimentează pentru binele lumii.
7. Existența semințelor unei culturi planetare a binelui, construită pe dezvoltarea empatiei în primul rând (după modelul neuronilor în oglindă), a cosmodernității, a spiritului de voluntariat, bazată pe înțelegere, dragoste, respect și cooperare.
8. Nevoia de cultivare, susținere și stimulare a trăsăturilor umane ca generozitatea, toleranța, luciditatea, necesare acum, mai mult ca oricând, căci curentele transumaniste merg cu pași grăbiți înspre variantele de persoane transumane sau de robo sapiens.
9. Aplicarea autopoeziei², motivată de condițiile antropocenului actual.

În concluzie, suntem convingeți că humanologia poate deveni o disciplină/ știință integratoare, germinată din metabolizarea informațiilor din științele umaniste și din noile științe, care se pot aglutina în ideea confirmării unui program global. Rolul ONU în această întreprindere este de a revizui metodologiile referitoare la evaluarea indicatorilor de fericire, sănătate, sărăcie, pericol societal(terorism, încălzire globală, înarmare nucleară etc.). În acest mod, humanologia va fi un construct în care principiile și obiectivele se vor putea configura atât prin datele transdisciplinarității, singura metodă care poate coagula informațiile științifice dintre discipline și le poate pune în slujba omului, cât și prin cele ale științei complexității.

¹ Metodă și disciplină, memetica a fost teoretizată de Richard Brodie, care, în studiul *Virusul minții. Cum ne poate fi de folos o știință revoluționară, memetica*, Editura Paralela 45, consideră că memele sunt transportatoarele informațiilor culturale, științifice, etice ale individului de la o generație la alta, așa cum genele sunt responsabile de transmiterea caracteristicilor fizice. Modul în care sunt constituite rețelele informatice, precum și teoriile lui Dawkins referitoare la *gena egoistă* l-au determinat pe R. Brodie să genereze comentarii inedite vizând cunoașterea, învățarea, educația etc. și cum ar trebui redefinite acestea din perspectiva memeticii.

² Florin Munteanu, *Deschideri spre lumea complexității*, Editura Universității din București, 2008

BIBLIOGRAFIE

- Brodie, Richard, *Virusul minții. Cum ne poate fi de folos o știință revoluționară, memetica*, Editura Paralela 45;
- Drăgănescu, Mihai, *Inelul lumii materiale*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, București;
- Drăgănescu, Mihai, *Societatea conștiinței*, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române, București, 2007;
- Heidegger, M., *Ființă și timp*, Editura Humanitas, București, 2003;
- Jicman, Andreea, „Jocurile teatrale în educația copiilor de diferite vârste”, *Concept*, Vol. 12/nr. 1/iunie 2016;
- Kant, Immanuel, *Critica rațiunii practice*, Editura Paideia, București, 2003;
- Mărincuș, Nicolae, *Humanologie*, Editura Fundația Națională Henri Coandă, 2008, București;
- Mărincuș, Nicolae, Munteanu, Florin, *Humanologie. Organizarea conducerii lumii*, Casa Editorială Odeon, București, 2009;
- Munteanu, Florin, *Deschideri spre lumea complexității*, Editura Universității din București, 2008;
- Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al Ființei*, Editura Humanitas, București, 1996;
- Sehlanec, Romina, *Arta Teatrului în Educație – Funcționalitatea metodelor teatrale în educația generală*”, *Concept*, Vol. 12, Nr. 1/2016;
- Taleb, Nassim Nicholas, *Lebăda neagră. Impactul foarte puțin probabilului*, Editura Curtea Veche, 2018;

EXISTENȚA ÎN ACEASTĂ LUME

Conf.univ.dr. Otilia SÎRBU*

Lucrarea de față își propune o analiză completă a fenomenului demistificării, a mitului obligat să îl poarte în coordonatele sale. Un fenomen amplu care merită studiat comparativ cu celelalte tentative și reușite occidentale pentru a fi înțeles, pentru a fi anulate controversele menite să inducă în eroare memoria și realitatea unei națiuni. Nu numai acum ci pe totdeauna. De vreo douăzeci și ceva de ani – din cauza unui decalaj cultural dintre România și Occident (decalaj vizibil după 1989 consecință a aceluși regim comunist și a tot ce i-a succedat) există o influență a unei mode, a unui apel al așa-zișilor intelectuali, experți autodeclarați susținuți de propriile echipe sau grupuri de interese oculte. Atât de pricepuți în a anula în mentalul colectiv tot ceea ce ar putea fi elementul său coagulant. O denigrare a științei, a raționalității, a filosofiei, a cinematografului, a culturii, a mediului nostru creator de fond cultural autentic românesc – această unicitate identitară românească prin tradiție, prin sincronism, prin raportul său cu lumea pe care a creat-o, pe care o creează într-un plan real dar neluat în seamă de acești prigonitori-experti.

O lucrare care grație unei burse de cercetare în Italia, a unui acces constant la biblioteci prețioase ar putea demonta multe din aceste acte nedrepte pentru memoria și identitatea unei națiuni. O lucrare care pornind de la realitatea mitului ar putea echilibra printr-o complexă documentare raportul dintre demistificare și idealizare, fenomene pe cât de nocive, pe atât de influente într-o lume imprezvizibilă precum cea a secolului 21.

Printre așa-zisele victorii ale epocii comuniste în România s-a numărat și aceea a creării „omului nou” – un hibrid căruia nu trebuia să-i lipsească niciuna dintre calitățile eroului de tip comunist-internaționalist (adică să fie egalitarist, antiimperialist, exponent al luptei de clasă, leal în mod absolut partidului), calități cărora ideologiile regimului ceaușist le-au adăugat coordonata naționalistă și protocronistă, menită să asimileze comunismul în istoria veche și nouă a poporului român. Evident că un naționalism demagogic și concurențial mai mult își alunga adepții decât să-i adune, și de fapt comunismul n-a reușit să-i păcălească pe români profitând de onestul lor patriotism. De aici a decurs însă o formă

* Universitatea Hyperion București.

suplimentară de vulnerabilizare a sufletului românesc, pentru care noțiunile și principiile, mai ales cele vizând identitatea națională, deveneau pentru el tot mai difuze.

Se vorbește în mod curent că evenimentele din 1989 au fost un act de anulare a unui regim, prin urmare de câștigare a drepturilor, a libertăților și a unei bunăstări cuvenite, dar mult mai rar se focalizează spre o altă coordonată nu mai puțin importantă: românii au vrut să-și redobândească identitatea. O realitate care provoacă în continuare convulsii într-o societate ce trăiește printr-un decalaj cultural, existențial în raport cu lumea, cu ea însăși, cu neșansa ei de a se accepta valoric. De vreme ce nu putem vorbi după atâta timp de o psihanaliză a comunismului, de o preocupare anume pentru multiculturalism, de recunoaștere valorică individuală, de identificare a noțiunii de lider vs. șef, de un raport corect între egoism și rațiune, de vreme ce nu putem vorbi deschis despre toate acestea și multe altele înseamnă că identitar pierdem lupta cu noi înșine. Omul nou nu există, există doar acțiuni contrare comportamentului real social.

Această lucrare își propune elucidarea cauzelor ce afectează lumea noastră în detrimentul a ceea ce ar trebui să fie.

Existența mitului

Secolul 21 este un secol ce nu trebuie izolat, analizat dispart, dus spre un viitor incert, optimist sau pesimist, așteptat sau anticipat.

Acest secol, ca și predecesoarele sale, nu-și poate fi propria cauză sau fireasca consecință, căci istoria e însăși cheia a tot ce poate fi supus ei. Potrivit analizelor unor specialiști ai acestui domeniu, precum Reinhart Koselleck, dominantă ar fi nu doar „repetabilitatea pe fondul intangibilității”, ci însăși legătura dintre istorie și limbă. Ea a putut influența relațiile sociale, gândirea, politicul, religiosul, fenomenul uman în toate datele sale. Istoria este o „voce”. Depinde pe ce tonalitate poate fi interpretată, însă oricât de diferit ar fi abordată, ea rămâne o voce.

Secolul 21 este și el consecința istoriei și ceva mai mult decât acest lucru, fără a anula nimic datorându-i foarte mult. Acest secol este și istoria omului de început, prins în deplinătatea conștiinței transcendentului, este și istoria omului actual, prins în vârtoarea propriei sale istorii derulată pe un fundal politic, social, religios, mistic, fundamentalist, etic, estetic etc. A uitat el ceva din ceea ce purta omul de început în pașii săi spre Dumnezeu? Să sperăm că nu, căci, genetic, ființa umană este purtătoare de divin, de nostalgia timpului mitic, una din căile sale de împăcare cu ea

însăși. Ființa umană nu a uitat de mit. L-a înlocuit cu altceva un timp, l-a ignorat tot atât, însă în secolul 21 mitul se reîntoarce în istoria prezentă a ființei umane implorând-o să țină seama de el.

Ce puncte de reper, ce forme îl pot susține moral în rămășițele zilei trăite, în întâlnirea cu întunericul, în succesul sau insuccesul său sau în posibile forme de abandon?

Omul actual este tot atât de sărac, pe cât e de înzestrat cu bunuri materiale. El își trăiește „sărăcia” într-o mare angoasă, sperând că nu va fi decât ceva trecător. Astfel, el devine un trecător prin propria sa viață, ignorându-și șansele ce ar putea anula acest lucru. Mitul este și poate fi una dintre ele.

Cred fundamental în mit ca realitate a acestui secol și a tot ce i-a premers, cred în gestul omenirii de a se reîntoarce la ceea ce este arhetipal definitoriu. Realitatea mitului revendicat poate fi „răsplătită” prin libertatea atât de des invocată, însă atât de repede anulată de constrângerile societății indiferent de natura ei. Libertatea este indestructibil legată de viață. Este viața însăși. Și atunci, dacă una din căile de a ajunge la noi poate fi mitul, întreb, deloc retoric, de ce ne este distrasă atenția, de ce este invocată și impusă o altă lume în numele mitului? O lume mistificată, căutată, cercetată voit în a fi anulat tot ceea ce este arhetipal definitoriu uman, identitar. Nedreaptă situație după un regim totalitar ce a încătușat România timp de cincizeci de ani. O anomalie a vieții însăși menită să inducă mentalul colectiv într-o realitate searbădă, schematică, ostilă valorii. Măreția unei națiuni este definită în primul rând de valoarea oferită de numărul indivizilor capabili să o construiască, de cei care definesc elitele iubitoare de autenticul lumii căreia îi aparțin.

Karl R. Popper era convins că așa cum „gânditorul la modă este un prizonier al modei sale, expertul este un prizonier al specializării sale” de aici decurgând, prin urmare, libertatea față de modelele intelectuale și față de specializările ce fac posibile știința și raționalitatea, ce fac posibilă cultura unei națiuni. Anomalia lumii românești de după 1989 este cauzată și de aceste expertize ce aparțin atât „gânditorului la modă” cât și celor care fără a fi experți au reușit să amprenteze mentalul nostru colectiv. Consecința nu poate fi decât una, și anume privarea de libertate. Libertatea de gândire, de decizie, de asumare etc. Toate acestea au făcut ca modelele intelectuale să dispară, să fie ignorate, specializările să fie de cele mai multe ori de formă, știința și raționalitatea ei ridiculizată, ca, în final, cultura română să devină un schelet în dulapul celor care au provocat toate acestea.

Demistificarea

Procesul demistificării este un fapt ce s-a impus în societatea românească după 1989 într-un mod special. Acel timp părea să fie cel mai potrivit pentru restabilirea adevărului istoric atât de contorsionat în regimul comunist. Înțeles în variante diferite, chiar contradictorii, acest adevăr a impus atitudini pe măsură, valabile și astăzi. Istoria se cerea imperios revendicată în anii '90 la fel de imperios ca și acum, în anul de grație 2016. Dacă atunci acest adevăr incita interesul, acum el pare de mult prăfuit, neinteresant pentru generațiile care vor veni. Societatea românească poate fi așezată în datele ei printr-un sistem de gândire, o cultură a prezentului ce se poate descurca fără trecut căci gradul de mitizare a istoriei poate provoca atitudini naționale nefaste pentru o uniune ce se dorește într-un parteneriat european și nu numai.

„Sub aparența unui naționalism demagogic, am fost ruși de lume și învrăjbiți sistematic între noi, adevăratele valori naționale fiind falsificate, ascunse, distruse” – este un fragment din apelul istoricilor români semnat de un grup de istorici în acel decembrie 89. Demistificarea în acele momente părea a fi acceptată unanim de către acest grup de istorici (și nu numai) ce aparțineau unor centre universitare importante și care, mai mult decât atât, condamnau discreditarea disciplinei lor în anii de regim comunist. Falsificarea programată a istoriei însemna falsificarea la fel de programată a tot ceea ce națiunea română putea fi în esența ei.

Așadar, falsurile de toate felurile puteau fi îndreptate și lumea toată, lumea noastră, în toate ale ei, revendicată.

Revenind la demistificare, unanimitatea gesturilor și atitudinilor promise păreau neclintite în punerea în drepturi a adevărului. Însă, România, după cincizeci de ani de regim comunist, nu-și putea aroga dreptul de a fi în același pas cu Occidentul, cu lumea întreagă în privința curentelor de opinii și de atitudine. Din cauza acestui decalaj cultural, existențial, social, politic, un curent important (în istoriografia occidentală el a stârnit controverse și modificări de percepție, mai cu seamă în deceniul șapte și opt) a fost preluat cu întârziere și (ca întotdeauna „într-un moment nepotrivit”) concomitent cu alte transformări majore din societate. Este vorba de acel interes și cea preocupare pentru mentalul colectiv, pentru reprezentările sociale consacrate de revista *Annales d'histoire économique et sociale*, fondată în 1929 de Lucien Febvre și Marc Bloch. Este vorba și de contribuția unor personalități precum Fernand Braudel, J. Le Goff, G. Duby, R. Mandrou, M. Vovelle, H. Dyserinck, R. Chartier, Walter Ong care s-au ocupat de istoria propriu-zisă sau de istoria culturii. Ei au marcat o „democratizare” a câmpului cercetării, prin privilegierea mentalității și imaginarii. Acest

curent, care pătrunsese chiar și în Uniunea Sovietică în anii optzeci, nu a avut condițiile de a se transforma într-o modă culturală, decât după 1989, când a fost îmbrățișat ca o notă de modernizare a istoriografiei.

Era firesc ca și istoriografia românească să adopte această perspectivă prin reprezentanții săi. De la istoria mentalităților până la istoria recentă, de la perioada interbelică până la studiul regimului comunist, totul a fost provocare pentru istoricii români definindu-se rolul lor în societate. Însă acestor intenții asumate s-a adăugat și un nou curent (influențat de tendințele europene și nu numai) preocupat de istoria orală, de identitatea europeană, de evenimente controversate, de *talk-show-uri* interminabile, de senzational. Mediul intelectual devenit permisiv a reușit să acorde credit și celor care au profitat de această conjunctură pentru a anula în mentalul colectiv memoria națiunii române prin atacul vădit al identității sale culturale.

Lucian Boia este istoricul care a impus într-un fel anume procesul de demitizare în ultimul deceniu. Cu o perseverență remarcabilă, Lucian Boia debutează în raportul său cu mitul printr-un examen critic al comunismului atrăgând admirația publicului cititor, al mediului intelectual, în genere. Însă Boia nu se oprește aici, el continuă să supună examenului său critic aproape tot ce ține de mentalul colectiv al românilor. De la mitologia comunistă, analizată prin prisma scientismului secolului XIX, la mitologia naționalismului, la mitul democrației și așteptările milenariste, totul este analizat și disecat fără rețineri. Cărțile sale s-au răspândit ca o undă de șoc, mai cu seamă în rândul celor ce nu aparțineau strict breslei istoricilor, stârnind de la nedumerire, la admirație sau contestare violentă.

Lucian Boia pare a avea calitățile unui istoric, însă din păcate nu este. Un istoric are cultul autenticității documentate, este un cavaler al realității pe care o cunoaște ca nimeni altul, este un neostoit apărător al cetății, este real prin faptele sale, este iubitor al neamului din care face parte iar deciziile, ele îi aparțin. Nu scrie la comanda unuia dintre prigonitorii-experti iar grupurile din care face parte sunt la fel de autentice ca și vocația sa pentru istorie. Istoria nu doar se scrie apărută de documente, ea se trăiește prin ceea ce este în contextul deplin al existenței sale, a ceea ce respiră prin ea.

„*De ce este România altfel?*” – un titlu interesant al unei cărți ce se vrea un discurs istoriografic, cu implicații și explicații sociologice. Se vrea mai mult decât atât și dacă stilul este concis, cronologic datele părând convingătoare, tainele românismului nostru dezlegate prin „demitizările” ce se țin lanț, cărțile lui L. Boia nu depășesc statul unui bestseller. Ca să fim corecți în analiza noastră, cartea sa poate fi un besteseller istoric, adică o lucrare părtinitoare, subiectiv înțeleasă, fără a avea adevărul istoric, documentat drept obiectiv.

În societatea românească supusă încă unui decalaj cultural, științific, în raport nu numai cu Occidentul, e firesc conformismul luat drept atitudine subtilă. Prin urmare, astfel de accidente editoriale devin evenimente-reper iar autorii, susținătorii acestora nu pot fi în concepția lor decât reprezentanții elitelor. Dovada cea mai vie nu poate fi decât numărul edițiilor cărților lui Lucian Boia, publicate de Editura Humanitas. Dovada că nu publicul cititor este atât de interesat de astfel de lucrări, cât editorul care impune această opțiune a sa transformând-o în eveniment editorial iar pe autor în salvatorul națiunii.

Poate o modalitate directă, scriitoricească – brutală pe alocuri, autosuficientă, condimentată ironic, epurată de rigorile și complexitatea unui limbaj științific – ce aparține lui Boia, poate ea, alăturată unei atitudini de pervertire culturală să devină etalon al rescrierii istoriei noastre?

Profesorul Ioan Aurel Pop în cartea sa „*Istoria, adevărul și miturile*” – apărută (iată!) într-o singură ediție la Editura Enciclopedică în anul 2002 – aplică o critică necruțătoare aproape fiecărui rând din cartea lui Lucian Boia. Acesta este demascat ca inconsecvent în raționamentele sale, paradoxal de cele mai multe ori. Profesorul Pop aduce în discuție un aspect extrem de interesant: în 1976 Lucian Boia a scris un amplu articol în care afirmă exact opusul celor spuse în cartea „*Istorie și mit în conștiința românească*”. Apare astfel întrebarea când a spus ceea ce credea cu adevărat Lucian Boia: în 1976 sau în 1997? Și ce îl califică pe Lucian Boia să îi destituie pe toți istoricii români din perioada comunistă pentru exact aceleași fapte de care el însuși se face vinovat (adică una a spus în perioada comunistă, alta după aceasta)?

Cert este că volumul profesorului Ioan-Aurel Pop nu a beneficiat de aceeași avalanșă de reeditări de care a beneficiat cel al lui Lucian Boia. Mai mult, nu știu ca Lucian Boia să fi răspuns vreodată criticii extrem de întemeiate aduse *sine ira et studio* de profesorul Ioan-Aurel Pop.

Cartea lui Lucian Boia a lansat în societatea românească o teză teribil de nocivă: „*istoria românilor? nu există dom'le! am fost niște pădureți călcați pe cap de primii veniți, n-au existat nici un fel de victorii, au fost toate inventate de comuniști!*”

BIBLIOGRAFIE

1. Alpay, E., 2000, *Self Concept and Self esteem Education Psychology Interactive*, Readings and Educational Psychology. Voldosta: State University;
2. Aniței, M., 2000, *Introducere în psihologia experimentală*, București: Casa de Editură și Presă;
3. Boeree, G., 2006, *Personality Theories*, Shippensburg: University Shippensburg;

4. Bonchiș, E., Drugaș, M., 2006, *Introducere în psihologia personalității*, Oradea: Editura Universității din Oradea;
5. Brehm, S., Kassim, M., 1990, *Social psychology*. Boston: Houghton Mifflin Company;
6. Eliade, M., 1995, *Sacrul și Profanul*, Editura Humanitas, București;
7. Eliade, M., 2011, *Mitul eternei reîntoarceri*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București;
8. Eliade, M., 1992, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Universitas, Chișinău;
9. Guardini, R., 2004, *Ieșirea din Evul mediu – Sfârșitul modernității*, Editura Humanitas, București;
10. Jianu, Magda, *Gramatica pentru cultura generală*, Editura Universitaria, Craiova, 2017;
11. Jung C. G., 2003, *Opere complete, vol. I, Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei ;
12. Lipovetsky, G., 2007, *Fericirea paradoxală*, trad. Mihai Ungureanu, Editura Polirom, Iași;
13. Ries, J., 2000, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Editura Polirom, Iași;
14. Wunenburger, J-J., 2000, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

LA NAUSEE, ROMAN-CLE DE LA PHILOSOPHIE EXISTENTIALISTE

Enseignante Mădălina BUCUR

Abstract: *Nausea (fr. La Nausée)* is the book that describes the best Sartre as an existentialist philosopher, it is also one of the interwar literary masterpieces. The main theme of the book is the freedom of choice and action (of Roquentin, the main hero). A generous theme not only by the "manifest" structure of the existentialist movement, but also by its immediate relevance in a world on the brink of World War II, with all the dramatic problems of freedom or rather lack its appearance, in the face of the fascist danger.

Mots-clés: Sartre, nausée, existentialisme, philosophie, abîme.

La Nausée, le livre rejeté en 1936, paraît en 1938, à une époque où Sartre avait terminé *La Psyché*, première forme du futur *Esquisse pour une théorie des émotions* (1939) et avait publié quelques-unes des nouvelles de *Le Mur* (le volume complet apparaît dans 1939).

Rédigé sous la forme d'un journal au hasard trouvé par un éditeur, *La Nausée* nous raconte, en partie, la période passée par Antoine Roquentin dans le port imaginaire français de Bouville, où, après un long voyage en Indochine, il se retire pour compléter la biographie d'un certain Rollebon, homme politique du XVIIe siècle. La raison pour laquelle Roquentin commence à écrire ce journal est pour mieux comprendre l'angoisse et la nausée qui le saisissent parfois et pour mieux définir la relation entre lui et les choses qui l'entourent, des choses qui semblent avoir changé imperceptiblement à un moment donné. Du sentiment à peine insinué qui semblait être au début du roman, la nausée devient plus forte, répandant et conquérant tout autour du personnage, y compris les choses dans lesquelles il avait l'habitude de trouver la paix ou le plaisir dans le passé. Le souvenir de son ex-compagne ne lui donne pas de paix et les relations qu'il entretient avec une certaine Françoise ne font qu'augmenter ce sentiment. La seule personne qui semble être aussi proche que possible est l'Autodidacte, un individu que Roquentin a sincèrement pitié pour sa stupidité et sa naïveté, l'Autodidacte ne faisant rien mais essayant, dans sa tentative de devenir, une fois écrivain, tous les livres – sans aucune discrimination – de la bibliothèque de la ville.

Entouré d'un monde de plus en plus aliéné, cherchant à trouver un sens à tout, même dans une simple pierre, Antoine Roquentin est victime de ses propres pensées, pensées qui lui présentent une réalité modifiée, tordue, une réalité dans laquelle, peu importe à quel point il essaie, il ne se retrouve pas.

Deux choses nous sont demandées dans une première approche de ce roman: la place singulière qu'il occupe dans la création sartréenne, de par son statut textuel (en ce sens qu'il produit des significations, ne reproduit pas des significations préexistantes) et la place singulière qu'il occupe dans la littérature du XXe siècle comme une nouvelle écriture bien avant le Nouveau Roman.

Pourquoi le placement de J. P. Sartre parmi les précurseurs du Nouveau Roman nous surprend? Sans doute, grâce à toutes les présuppositions que ses contemporains ont accumulées à propos de l'œuvre littéraire du philosophe Sartre et grâce à un autre présupposé: l'incompatibilité proclamée par toutes les études de la littérature française entre la littérature existentialiste française et le Nouveau Roman, une réelle incompatibilité. Le Nouveau Roman se postule comme anti-roman, non seulement face au roman de type balzacien, mais aussi envers celui existentialiste¹, qui, chronologiquement, le précède de près.

Après *La Nausée*, Sartre commence sa séparation de la littérature ou peut-être serait-il plus juste de dire que la littérature se sépare de Sartre.

La séparation sera relativement lente. Ses étapes: le cycle inachevé *Les Chemins de la liberté – L'Âge de raison*, 1945; *Le Sursis*, 1945; *La Mort dans l'âme*, 1949 – et, les pièces de théâtre *Les Mouches*, 1944, *Huis clos*, 1945, *Les Séquestrés d'Altona*, 1960. Certaines pages de *La Force de l'âge* de Simone de Beauvoir, mais aussi *Les Mots* (1963) disent qu'il s'agit d'une séparation programmatique. On décrit ici la fascination et, en même temps, la répulsion éprouvées par Sartre envers la littérature comme activité de création imaginaire, fictive et envers l'acte même d'écriture, ressenti comme inauthentique, comme une "mise en scène" (par la duplicité qu'il manifeste: l'écrivain écrit sur son expérience existentielle, mais, même au moment où il écrit, il s'en distancie, donc il la traite, précisément pour pouvoir en écrire). Mais, en fait, a-t-il jamais été possible, pour un artiste, une telle rupture? Ou plutôt *le programme* n'est-il pas à l'origine de la séparation, mais seulement une tentative de motiver la séparation *a posteriori* et de la rendre, ainsi, supportable par ce

¹ Nathalie Sarraute considère *La Nausée* comme l'une des œuvres les plus importantes de l'époque. La littérature que la romancière française fait est typologiquement très proche de celle de Sartre et est partiellement publiée dans le magazine de Sartre *Les Temps Modernes*. La préface de Sartre à *Portrait d'un inconnu* (1948) est la manifestation de la typologie semblable.

qui devient une manière de l'assumer? Voici cette motivation donnée par Sartre lui-même, plus d'un quart de siècle après avoir écrit le texte de *La Nausée*: «Écrire, ce fut longtemps demander à la Mort, à la Religion sous un masque d'arracher ma vie au hasard. Je fus d'Église. Militant, je voulus me sauver par les oeuvres; mystique, je tentai de dévoiler le silence de l'être par un bruissement contrarié de mots et, surtout, je confondis les choses avec leurs noms: c'est croire. J'avais la berlue. Tant qu'elle dura, je me tins pour tiré d'affaire. Je réussis à trente ans ce beau coup: d'écrire dans *La Nausée* – bien sincèrement, on peut me croire – l'existence injustifiée, saumâtre de mes congénères et mettre la mienne hors de cause. *J'étais* Roquentin, je montrais en lui, sans complaisance, la trame de ma vie; en même temps j'étais *moi*, l'élu, annaliste des enfers, photomicroscope de verre et d'acier penché sur mes propres sirops protoplasmiques. Plus tard j'exposai gaîment que l'homme est impossible; impossible moi-même je ne différais des autres que par le seul mandat de manifester cette impossibilité qui, du coup, se transfigurait, devenait ma possibilité la plus intime, l'objet de ma mission, le tremplin de ma gloire. J'étais prisonnier de ces évidences mais je ne les voyais pas: je voyais le monde à travers elles. Truqué jusqu'à l'os et mystifié, j'écrivais joyeusement sur notre malheureuse condition. Dogmatique je doutais de tout sauf d'être l'élu du doute; je rétablissais d'une main ce que je détruisais de l'autre et je tenais l'inquiétude pour la garantie de ma sécurité; j'étais heureux.»¹ Sartre aurait ainsi évolué par décision personnelle (passant par le stade d'une littérature engagée, dont la définition reste ambiguë pour Sartre, tant que le concept de littérature lui-même est abordé en termes d'illusoire, d'auto-mystification et de mystification) de la littérature à la non-littérature, dans les deux dernières décennies de son existence, étant principalement impliquée dans une action politique soutenue par une réflexion philosophique qui se rapproche et se démarque alternativement du marxisme. En même temps, à la même époque, la réflexion sur la littérature acquiert un poids important, tel qu' il ressort de l'étude monumentale sur Flaubert, *L'idiot de la famille* et des essais de *Situations*, manifestation d'une nostalgie, d'une séparation encore non consommée, mieux dit, pas totalement engagée.

N'assiste-t-on, en ce moment, au véritable acte de mystification et d'auto- mystification, en ce moment où l'écrivain, abandonné par son pouvoir d'écriture, tente de justifier son impuissance, la déguisant en option et se donnant ainsi un rôle approprié? N'aurions-nous plus d'arguments pour supposer que Sartre est progressivement abandonné par la littérature, s'en séparant par des romans et des pièces de théâtre

¹ Les Mots, Gallimard

qui commencent devenir des outils d'illustration et avoir une présence plus vaste des idées du philosophe, à mesure que le discours philosophique envahit le discours littéraire?

On pourrait dire que Sartre hésite entre le discours philosophique et celui artistique (littéraire). Sartre découvre la phénoménologie de Husserl, juste au moment où il s'apprête à poser les prémisses de sa propre philosophie, qu'il retrouve dans les travaux du phénoménologue allemand. Il y a un constat presque dramatique, raconté par Simone de Beauvoir dans ses mémoires: «Sartre se rendait compte que, pour organiser avec cohérence les idées qui le divisaient, il avait besoin de secours. (...) Raymond Aron passait une année à l'Institut français de Berlin et, tout en préparant une thèse sur l'histoire, il étudiait Husserl. Quand il vint à Paris, il en parla à Sartre. Nous passâmes ensemble une soirée au Bec de Gaz, rue Montparnasse; nous commandâmes la spécialité de la maison: des cocktails à l'abricot. Aron désigna son verre : « Tu vois, mon petit camarade, si tu es un phénoménologue, tu peux parler de ce cocktail, et c'est de la philosophie ! » Sartre en pâlit d'émotion, ou presque; c'était exactement ce qu'il souhaitait depuis des années : parler des choses, telles qu'il les touchait, et que ce fût de la philosophie. Aron le convainquit que la phénoménologie répondait exactement à ses préoccupations : dépasser l'opposition de l'idéalisme et du réalisme, affirmer à la fois la souveraineté de la conscience et la présence du monde, tel qu'il se donne à nous. Il acheta, Boulevard Saint Michel, l'ouvrage de Levinas sur Husserl, et il était si pressé de se renseigner que, tout en marchant, il feuilletait le livre dont il n'avait même pas coupé les pages [1]. Il eut un coup au cœur en y trouvant des allusions à la contingence. Quelqu'un lui avait-il coupé l'herbe sous le pied ? »¹ Selon ses témoignages, Sartre est heureux d'écrire *La Nausée*, justement parce que à ce moment-là, les choses se confondaient à leur nom. La grandeur du texte est loin d'être donnée par le suspense qu'il porte. Toute tentative d'explorer le domaine de l'activité spirituelle par laquelle l'œuvre est instituée, comporte de grands risques et est souvent vouée à rester au stade hypothétique.

Le moment *La Nausée* est celui dans lequel Sartre s'engage sur la voie de la connaissance artistique, une action salvatrice, la seule qui puisse justifier l'existence humaine et la protéger du hasard, en la déclarant une nécessité. L'artiste et le lecteur à la fois passe de " exister"

¹ *La Force de l'Âge*, Gallimard, 1960.

à "être". Ce thème du sauvetage par l'art¹, si caractéristique dans la première période de la création sartréenne, présente des analogies avec le thème du sauvetage par l'art tel qu'il apparaît chez Valéry et surtout chez Proust.

Comme chez Proust, le thème de l'œuvre d'art comme acte salvateur est développé dans *La Nausée*, en ce sens que *La Nausée* est un témoignage de la naissance continue du texte littéraire. Il y a un certain nombre de termes dénotatifs et connotatifs qui définissent le domaine de la littérature, mais aussi celui de la peinture, de la gravure, de la musique. Ils fonctionnent comme autant de «mises en abîmes», au niveau de la fiction, mais aussi au niveau du récit, comme autant d'enclaves qui entretiennent avec l'ensemble, qui est le texte, un rapport de similitude (pour reprendre la définition générale donnée par Lucien Dällenbach de «la mise en abîme»²). Les listes qui pourraient être données avec de tels termes ou avec les microtextes connotés comme visant le processus de travail artistique, sont impressionnantes, si impressionnantes qu'elles ne peuvent plus être attribuées uniquement à l'effet obtenu en appliquant une grille de lecture offerte par les nouvelles écritures des trois dernières décennies du XXe siècle, mais la conception même que Sartre se fait du roman quand il écrit *La Nausée*. Le texte de *La Nausée* se trouve dans une situation particulière: toutes les hypothèses du lecteur lui font considérer que, dans le cas de cet écrivain-philosophe, un certain problème préexiste au texte littéraire, qui ne ferait que le *re-produire* (il ne le produirait pas; un exemple illustre d'un tel travail qui *re-présente* un problème philosophique préexistant est *La Peste* de Camus). Ou bien, tout le livre, abordé à plusieurs niveaux, dit seulement que: la révélation de la nausée n'a lieu que dans et à travers l'écriture, la production du livre est concomitante avec cette évidence existentielle, ni l'une ni l'autre n'existant d'avance. L'auteur prend conscience de son propre rapport à l'existence (avec son passé, en fait, dans un sens très proche de celui proustien), surmontant ainsi l'état d'existence (propre à ceux que Sartre appelle «les salauds»), en passant à l'état de *écrire / être*. L'état d'évidence existentielle est de nature analogue à celui de l'évidence poétique.

Le passage du non-texte au texte littéraire est le passage de la perception automatique et routinière de l'existence à une nouvelle perception de celle-ci, à l'évidence poétique, appelée *La Nausée*. En

¹ Le thème est, généralement, propre à la littérature française du XXe siècle, oscillant avec le thème du sauvetage par l'action, l'action comprise comme aventure individuelle ou comme action en solidarité avec le destin d'un groupe social.

² Cf. *Le Récit spéculaire. Essai sur la mise en abîme*, Paris, Seuil, 1977.

conclusion, on peut dire que le concept sartréen de «nausée» peut devenir très opérationnel dans toute tentative de décrire la phénoménologie de la production du texte artistique.

RÉFÉRENCES:

Verstraeten, Pierre, ed. *Autour de Jean-Paul Sartre: littérature et philosophie*. France: Éditions Gallimard, 1981.

Warnock, Mary. *Existentialism*. New York: Oxford University Press, 1996.
<https://www.bacdefrancais.net/les-mots-sartre-texte.pdf>

FILIAȚIA LITERARĂ A PROZEI LUI HOLBAN

PhD. Student Andreia Maria DEMETER *

Abstract: *With a mind cultivated at the most authentic sources and praising classical values, like his uncle did (Lovinescu – a great admirer of the long-established classicism, Holban – a French classicism disciple), Anton Holban introduces a necessary dimension in the Romanian literature: a rigorous and exact phrase, a “simple, intelectual and articulate” style Lovinescu often referred to. Titu Maiorescu had once strived to place the whole culture within the moulding spirit of discipline, opposite a certain type of disorder (“word confusion”). Anton Holban belongs to this type of intellectuals, yet less fate-protected.*

Keywords: *Anton Holban, authenticity, obsession, psychological analysis, jealousy.*

Despre Anton Holban, critica literară românească și-a exprimat punctul de vedere în studii și analize ample. Practic nu există critic care să nu-și fi exprimat opiniile legate de opera scriitorului.

Pentru a înțelege viziunea lui Anton Holban asupra literaturii, trebuie analizată percepția influenței pe care a avut-o asupra acestuia literatura franceză, cu precădere a celor două valori incontestabile, Racine și Proust.

În repetate rânduri s-a insistat pe imaginea ficțională pe care Holban a proiectat-o către noi, mai exact prin ciclul de romane: *O moarte care nu dovedește nimic, Ioana și Jocurile Daniei*. Exceptând faptul că studiile de critică legate de Anton Holban impresionează prin dimensiune, același lucru se poate spune și despre calitatea acestora. Prin caracterul de operă deschisă a scrierii lui Holban, s-ar putea crede că ar fi posibilă orice nouă interpretare, dar calitatea de necontestat a lucrărilor de specialitate, raportată la clasicii criticii românești, face inutilă o astfel de inițiativă.

Nefericirea a hotărât destinul lui Anton Holban. Mort la 35 de ani (1902-1937) în urma unei operații nereușite, Holban a apucat să scrie patru romane, câteva nuvele și numeroase articole și studii, dintre care cel despre Proust e, negreșit, cel mai important. Dar toate, inclusiv împlinirile literare, i-au venit greu, în chinuri efective, fără a li se recunoaște valoarea adevărată.

* University of Pitești, Doctoral School

Din păcate, la fel au stat lucrurile și în cazul existenței sale. Provenind dintr-o căsnicie nepotrivită, violențele și tensiunile l-au marcat atât în perioada copilăriei, cât și în adolescență. Nepot, pe linie maternă, al lui E. Lovinescu, Anton Holban se va bucura de prezența bunicului în viața sa. Copilăria nefericită a lui Holban a fost transfigurată artistic în piesa *Oameni feluriți*. Aici își descrie fără nicio ezitare tatăl (ofițerul de armată Gheorghe Holban), despre care spune că este „un om rău, avar, grosolan, terorizând pe cei din jur”. Ulterior, va avea o perspectivă diferită asupra tatălui, iar în volumul care marchează debutul său ca scriitor *Romanul lui Mirel*, dă dovadă de clemență asupra tatălui, neuitându-i totuși accesele violente.

Și viața lui sentimentală e una marcată de nefericire. Prietena din anii studenției (prototipul Irinei din romanul *O moarte care nu dovedește nimic*) îl părăsește peste câțiva ani, căsătorindu-se cu un magistrat, căsătoria contractată de Holban în 1931, parcă în condiții de clandestinitate, e desfăcută în 1932, o altă amiciție sentimentală, în 1935, se încheie, tragic, prin moartea scriitorului.

Deliciile acestei vieți înghesuite și marcate de amărăciune le constituiau pasiunea pentru muzică, prietenia, călătoria în țară și străinătate. Se afunda în ele cu voluptate, știind, cu grele sacrificii, să și le ocrotească. E probabil ca eșecurile sale sentimentale să se fi datorat acestor pasiuni, de dragul cărora sacrifica totul. Fusese un om dificil, cu prietenii puține, torturat de manii și tabieturi, pe deasupra și suspicios.

A început să scrie, în anii liceului, poezie. Și numai decizia lui E. Lovinescu, unchiul său, l-a salvat de ridicolul debutului cu o proastă plachetă de versuri. Student fiind, în 1923 devine membru al cenaclului „Sburătorul”, debutează cu articole, în 1924, în *Mișcarea literară*, i se joacă, în 1930, o piesă autobiografică imatură, care înregistrează un eșec total (numai cinci spectacole). În 1937 publică, pe spezele sale, romanul *O moarte care nu dovedește nimic*, destul de bine primit (cea mai bună cronică a fost aceea a lui Eugen Ionescu). Dar, în 1932, *Parada dascălilor* îi aduce o receptare unanim elogioasă, de care sufletul neliniștit al tânărului scriitor avea nevoie. Cucerește, în sfârșit, notorietatea, la simpozionul grupării „Criterion” susținând o apreciată prelegere despre Proust. Apoi, în 1934, publică, la o editură ardeleană obscură, romanul *Ioana*, e primit un an mai târziu în Societatea Scriitorilor, i se acordă un premiu pentru proză al S.S.R., publică o nuvelă și un studiu în prestigioasa Revistă a Fundațiilor Regale, câștigă prietenia unor scriitori colegi de generație (Eliade, Sebastian, Șuluțiu, Jebeleanu).

Și când totul anunța consolidare literară, moare înainte de vreme, lăsând în manuscris proza și publicistica de apariția cărora s-au îngrijit

prietenii și posteritatea. Merita. Pentru că opera sa e realmente foarte importantă.

Din portretul schițat de Lovinescu la moartea lui Holban înțelegem că unchiul și nepotul se defineau foarte diferit față de timp. Cu Lovinescu "timpul era răbdător" și ca urmare se putea instala la lucru în deplină securitate interioară: "lucrând într-un vast și arhaic salon, nemișcat ceasuri întregi", pe când Holban, conștiință apăsată de presimțirea unei sumbre fatalități, trăia și lucra angajat într-o istovitoare cursă contra cronometru: "lucru nesuștinut printr-o sforțare continuă, scurt, des întrerupt și reluat".

Romanele holbaniene sunt importante prin ele însele, chiar izolate de epoca în care apar. Ele oferă informații precise care ar putea sta la baza unor studii referitoare la omul, artistul, literatul Holban. Opera acestuia nu poate fi considerată în mod separat. Aceasta este parte integrantă a unei mode literare, consecința unei anumite evoluții literare. Ea reprezintă nu numai o valoare intrinsecă, dar și una extrinsecă, prin felul în care marchează epoca în care apare, prin ceea ce aduce nou (și șocant) și prin felul în care la rândul ei va marca sau nu operele care o vor urma.

Nicolae Iorga își va pune problema lipsei totale a genului reprezentat de roman, iar întrebarea va fi reluată de A. D. Xenopol, apoi de G. Ibrăileanu și în 1927 de M. Ralea. Ultimii doi critici literari încearcă să explice cauzele inexistenței unui anumit tip de roman, "roman pe care azi l-am numi de tip intelectualist și analitic, punând probleme legate de formele superioare ale existenței omenești și desfășurându-se în planul vieții cerebrale sau al pasionalității acerbe".

Ibrăileanu sesiza printre posibilele cauze nivelul de evoluție al societății românești contemporane, interesul scăzut pentru cultură al celor abilitați, iar aceste puncte slabe le vedea "rezolvate" prin literatura generației lui Holban.

Astfel, după un deceniu și jumătate de la articolul lui Ibrăileanu și la cinci ani după cel al lui Ralea, anul 1933 va fi numit, pe drept cuvânt, anul de aur al romanului românesc interbelic. Din acest moment presiunea pe care istoria o exercită în defavoarea valorilor private va slăbi, iar timpul începe "să aibă răbdare" cu oamenii.

În ceea ce privește schimbarea de perspective, pentru literatură, acest moment este unul hotărâtor. Acum se poate vorbi de apariția romanului modern în literatura română. Chiar dacă publică în aceeași perioadă și scriitorii mai vechi, separarea de aceștia este evidentă.

Raportat la ceea ce se scrisese până atunci, acest tip de roman își dovedește în totalitate originalitatea: de la descrierea obiectivă se trece la cea subiectivă, se pornește de la experiențe personale marcante, adică

de la fapte care fac excepție de la regulă. Scriitorul reprezintă acum nu o forță de amploare, ci o inteligență febrilă și precipitată care nu se mai ocupă de realitatea exterioară, ci de impunerea celei interioare, a trăirilor celui care se confesează cu scopul de a fi autentic.

În literatura română, Anton Holban a manifestat o vădită simpatie față de scrierile Hortensiei-Papadat Bengescu și ale lui Camil Petrescu, autori care au pus bazele romanului românesc modern de analiză psihologică. Prin tehnicile folosite: analiza psihologică, introspecția, relativismul, substanțialitatea, anticalofilismul, jurnalul intim, autorii de mai sus reușesc să dea un suflu nou literaturii din perioada interbelică, atât de dorit de Eugen Lovinescu, susținătorul ardent al romanului de tip citadin și al sincronizării romanului autohton cu cel european. Chiar dacă primele două romane ale lui Anton Holban au fost scrise în manieră obiectivă, observarea atentă a comportamentelor eroilor săi lăsa să se întrevadă viitorul scriitor analist.

Fuga de civilizație, evadarea din cotidian, înstrăinarea față de ceilalți, dar și față de el însuși, preferința pentru locurile neumbrate, stăpânite de lună, admirația față de nemărginirea mării, iubirea ca formă de a atinge absolutul, gelozia acaparatoare și torturantă peste care se suprapune obsesia thanatică reprezintă principalele teme și motive din opera holbaniană.

Anton Holban a mizat întotdeauna în proza sa pe efectul ultimei fraze, care trebuie să rămână în mintea cititorului, să nu lase „impresia de terminat”. Fiecare volum din trilogia erotică se încheie cu câte o moarte: a Irinei (*O moarte care nu dovedește nimic*), a motanului Ahmed – ce devine simbol al neîmplinirii iubirii sau imposibilitatea de a te sustrage din fața morții nici măcar prin intermediul sentimentelor de dragoste – (*Ioana*), a naratorului însuși (*Jocurile Daniei*).

O altă tehnică, mai puțin explorată în literatura română, menită să inducă în eroare cititorul, constă în a da același nume protagonistului. Fiind adeptul autenticității, Holban rămâne „fidel” aceluiași emblematic erou pentru a arăta că lumea are o anumită imagine la 20 de ani, alta câțiva ani mai târziu și, este cu totul diferită, când moartea pândește după colț.

Romanul de analiză psihologică a avut de înfruntat rigorile impuse de proza de factură realistă de inspirație balzaciană, în care scriitorul omniscient dirija destinele personajelor ca un adevărat Demiurg. În cele din urmă, dorința de a scoate în evidență tenebrele sufletului omenesc se impune ca model narativ și în literatura română, sincronizându-se cu literatura occidentală al cărei reprezentant incontestabil este scriitorul francez Marcel Proust.

Momentul hotărâtor pentru întreaga proză de orientare analitică îl constituie apariția romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930), de Camil Petrescu. Scriitorul a fost și un înflăcărat teoretician al acestei mișcări. Simpatizant declarat al lui Marcel Proust și „întâiul nostru prozator care i-a adoptat metoda”, Camil Petrescu susține teoria sincronismului elaborată de Eugen Lovinescu afirmând în conferința dedicată marelui prozator francez *Noua structură și opera lui Marcel Proust* că literatura unei perioade trebuie să fie în deplină corelație cu știința și psihologia epocii respective.

Mircea Eliade, G. Ibrăileanu, Mihail Sebastian, M. Blecher sau Anton Holban adoptă și ei formula literară a lui Camil Petrescu. Cu toții au militat pentru autenticitatea trăirilor, consemnate la persoana întâi. Jurnalul intim al autorului devine materia primă, punctul de plecare al romanului.

Din multitudinea scriitorilor prolifici acestei perioade, se desprind câțiva pe care îi unesc, în afara scrierilor înseși, existențele lor tulburate: M. Blecher, M. Sebastian. Destinul acestora poartă pecetea neterminatului; sunt scriitori care s-au păstrat tineri, au păstrat fervoarea juvenilă atât în viață cât și în operă. Explicația ar putea fi aceea de accidente ale istoriei *”toți își sfârșesc viața prematur, fără să fi ajuns la vârsta la care, mai ales în proză, un romancier se află la maturitate. Ceea ce nu presupune că scrierile lor sunt imature. Dar poartă pecetea febrilității specifice unei anumite vârste și poate a unor temperamente incapabile de a evolua”*. E greu de prevăzut un Anton Holban fără pasiunea *”despicării firului în patru”*.

Definitoriu pentru Anton Holban este spiritul de observație excepțional, inteligența și cultura cu totul remarcabilă. Curiozitatea ardentă și-a pus amprenta prin activitatea extrem de diversă care își păstrează unele trăsături cu caracter de permanență. În toate domeniile în care s-a manifestat (roman, nuvelă, dramaturgie, eseistică și critică), Anton Holban a urmărit neîncetat relevarea esențelor dovedind o puternică vocație analitică și mai ales luciditate autocritică.

Spirit modern prin excelență, Holban s-a impus printr-o atitudine lipsită de prejudecăți față de ideile și teoriile noi, pentru el aderarea la *”Sburătorul”* lui Lovinescu a fost lucrul cel mai firesc datorită identității de înclinații și sensibilitatea cu principiile promovate aici. Holban este un adept fervent al sincronismului și în special al citadinizării literaturii, în acest sens fiind în deplin acord cu Camil Petrescu asupra ideii că numai intelectualul poate vibra la marile tensiuni, că numai el poate constitui personajul unui roman ce se vrea valoros.

Într-o societate în care oamenii sunt supuși presiunilor de tot felul, numai artistul are posibilitatea de a restabili legăturile cu oamenii,

exprimându-se potrivit înclinațiilor lui intime, nefalsificate. Sinceritatea devine astfel premisa actului de creație, "resortul vieții adevărate și pline."

O altă perspectivă din care poate fi privită epoca lui Holban, în afară de raportarea la vechile valori, o reprezintă legătura pe care literatura română o are cu cea europeană. Nu trebuie uitat că "Sburătorul" lui Lovinescu pornea de la premisa deschiderii către valorile occidentale. Este ceea ce romanul de tip nou va face: va asimila și va fructifica modelele oferite de romanul european, cel contemporan epocii respective. În special literatura franceză va avea un mare impact asupra tinerilor scriitori, prin doi dintre protagoniștii săi: Proust și Gide. Este de remarcat că aceștia doi au fost foarte repede cunoscuți la noi, Anton Holban devenind un adevărat "specialist" în Proust. Așadar un aport important romanului românesc modern îl are influența literaturii franceze moderne.

Pornind de la literatura franceză, Camil Petrescu este cel care a definit poate cel mai exact ceea ce caracterizează noul roman: "*Să nu descriu decât ceea ce văd, ceea ce gândesc eu. Asta-i singura realitate pe care o pot povesti. Dar asta-i realitatea conștiinței mele, conținutul meu psihologic. Din mine însumi eu nu pot ieși.*"

O concluzie firească asupra epocii prezentate ar fi aceea că romanul românesc nu fusese până atunci preocupat de studiul analitic al cazurilor de conștiință. În acest context opera lui Anton Holban este cu atât mai importantă cu cât ea nu rămâne numai o operă de pionierat, cu una de o valoare incontestabilă prin sine însăși, în ciuda aspectului ei limitat ca preocupări și problematică.

În cadrul trilogiei erotice observăm problematica de factură obsesivă reprezentată aici de gelozie. Aceasta are forme și manifestări atât de intense, încât ajunge să îmbrace forme de adevărată tortură. Astfel, în toate cele trei romane de dragoste, gelozia este "producătoare de neliniști".

Protagonistul din *O moarte care nu dovedește nimic*, care susține că nu-și iubește partenera este, totuși, gelos, în ciuda faptului că Irina îi era credincioasă. Gelozia nu se naște pe fondul iubirii, ci, mai degrabă, din teama eroului că Irina l-ar putea părăsi cândva pentru un alt bărbat, uitând definitiv toată munca lui de a o educa (de a o modela). Sandu nu poate accepta ca altcineva să-i ia locul și să se bucure de ceea ce a realizat, întrucât ar fi o lovitură extrem de puternică în amorul propriu, la care protagonistul ține mai mult decât la dragostea față de Irina. Relația lor durează timp de cinci ani, chiar și în lipsa dragostei, perioadă în care protagonistul înregistrează cu luciditate fiecare trăire, încercând să se (auto) cunoască.

În *Ioana* scenariul epic se ordonează în funcție de memoria analogică și afectivă a eroului-narator, care relatează, precum Ștefan

Gheorghidiu din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, drama iubirii înșelate. Ca și Ștefan Gheorghidiu, Sandu își creează un tipar de idealitate pe care îl aplică celor din jur, în special Ioanei, și din această cauză ia naștere drama.

La Cavarna, Ioana face dovada unei capacități deosebite de a începe o viață nouă alături de Sandu, dar acesta din urmă complică totul, printr-un arsenal al întrebărilor chinuitoare, printr-o autoflagelare permanentă. Sandu este acela care nu poate eluda trecutul, nu poate trece cu vederea relația Ioanei cu celălalt. El amplifică orice amănunt și își "vindecă" orgoliul rănit printr-un plan de a elucida totul, de a-și face ordine în viața sentimentală: "*Acum, cu toate că sunt tot așa de firav, și pe deasupra știind ce-am suferit în lipsa Ioanei, fac socoteli ascunse cum m-aș putea vindeca. Par un hoț ce plănuieste la întuneric o mare prădăciune. Îmi spun că poate atunci eu am fost vinovat, dar acum sunt absolvit de toate și e nedrept să nu fiu cruțat. Toată povestea m-a umilit adânc, mi-a demonstrat ce nevolnic sunt și ce puternică e Ioana.*"

Ioana speră ca Sandu să o ierte pentru că a decis să îl părăsească, să treacă peste adulter și să-și trăiască în liniște viața împreună. Gelozia devine o barieră de netrecut, iar eșecul relației este previzibil.

În *Jocurile Daniei*, întâlnim un Sandu ajuns la vârsta maturității, convins că a venit vremea întemeierii unei familii, după care au tânjit celelalte iubite ale sale, dar eroina nu pare deloc dispusă să-i împlinească dorința. Diferențele majore dintre ei – vârstă, religie și stare materială – îi produc eroului un acut sentiment de inferioritate pe care nu-l va putea tempera niciodată. În absența Daniei, Sandu este gelos pe toți cei cu care eroina ar putea intra în contact. Starea materială precară îl împiedică să țină pasul cu tânăra evreică pe care nu o poate însoți în călătoriile din Europa sau îl determină, să privească numai de la fereastra modestei sale camere, cinele luxoase la care Dania participa. Lipsa controlului asupra femeii iubite, imposibilitatea de a comunica în voie cu aceasta și, mai ales, amenințarea morții ne oferă imaginea unui erou ajuns la capătul puterilor al cărui parcurs existențial este pe cale să se sfârșească.

Dintre criticii lovinescieni, Pompiliu Constantinescu a făcut observațiile cele mai substanțiale asupra operei lui Holban. Spre deosebire de Lovinescu, n-a văzut în *Romanul lui Mirel* cartea unui scriitor format, ci a unui autor până nu demult "nefixat într-un domeniu".

Neacceptând proustianismul, G. Călinescu îl consideră pe Holban un gidian în căutare de experiențe tragice. Vede posibilă compararea sa cu *Adolphe* și cu Camil Petrescu. Vladimir Streinu, pornind de la *Ioana*, va asocia de asemenea pe Holban cu Camil Petrescu, prin problematica pasională și prin teoria lipsei de stil, plasându-l mai sus pe Camil Petrescu prin instinctul artistic care ar compensa la el disprețul teoretic față de stil.

Călinescu înțelegea mai bine stilul alb al lui Holban, tratându-l nu ca pe o inaptitudine, ci ca pe o "intenționată afecțiune prozaică". Pompiliu Constantinescu rămâne însă cel mai aproape de perceperea adecvată a stilului holbanian, relevând nu lipsa de stil, ci dimpotrivă efortul pentru cucerirea unui propriu, rezultat din cizelarea și intelectualizarea expresiei. Concluzia lui Pompiliu Constantinescu este plină de adevăr: "Există o incontestabilă puritate de linie interioară și de măsură stilistică în literatura d-lui Holban".

Obsesia morții din proza lui Holban este atribuită de G. Călinescu unui "snob cu proză de intelectual muncit de probleme". Impresia lui Călinescu ni se pare inexactă în parte. Nota de cruzime analitică remarcată de mai toți criticii lui Holban, scrupulul adevărului moral, neliniștea structurală a scriitorului, mai reală în nuvele, contrazic afirmația călinesciană și îngustează domeniul de manifestare a snobismului în opera lui.

Deosebit de interesantă pare distincția marcată limpede de Eugen Ionescu între Holban și Proust, plecând de la Bergson. După opinia lui E. Ionescu, literatura lui Holban probează teoria bergsoniană a insuficienței inteligenței în intuirea esențelor. Introspectivul Sandu este logic, nu însă intuitiv. Îi cunoaște pe oameni numai principial. De aici decurge acea disecție până la gol și până la dizolvarea personalității. Criticul surprinde astfel o latură extrem de modernă a operei holbaniene, și anume tema vidului existențial, dezvoltată ulterior de literatura absurdului și de Eugen Ionescu însuși. Criticul relevă ca specifică lui Holban dedublarea în actor-spectator, fenomenul însemnând "o neparticipare totală la viață". Același lucru îl constata și Basil Munteanu, asociindu-l pe Holban cu Pirandello prin tema mimetismului involuntar al personalității.

În privința virtuților de analist ale lui Holban, Alexandru George notează că structura romanelor holbaniene este concentrică în jurul câtorva teme. Într-adevăr, literatura lui Holban este de factură obsesională, fără sondaje de psihologie abisală. Apreciind în Holban "Un admirabil sofist al dezbaterilor sentimentale", Alexandru George evidențiază limitele modului de creație holbanian, restrâns la exclusivă sondare a eului propriu și prea puțin receptiv față de ferma și prozaica realitate, de unde pentru alți scriitori începe adevărata artă.

Un punct de vedere mai echilibrat asupra filiației literare a prozei lui Holban prezintă Constantin Ciopraga. Criticul consideră că opera elaborată a lui Anton Holban n-a epuizat virtualitățile talentului său. Romanțierul era un complicat, arată criticul, trecuse de faza clarificărilor și era capabil să dea marile opere. Din analiza contribuțiilor critice de până acum am putut observa oscilația comentatorilor între Proust, Gide sau psihologismul clasic francez ca termeni de referință în definirea

specificului operei lui Holban. Constantin Ciopraga descoperă proustianismul scriitorului român în domeniul tehnicii românești, care se sprijină pe memorie involuntară, disecție retrospectivă, transcriere la rece a unor experiențe analizate minuțios ca pretext de demonstrație, discontinuitate psihică și, nu în ultimul rând, procedeul cercurilor concentrice. Relația cu Gide nu este cu totul exclusă. În Mirel criticul vede un "imoralist". De asemenea nu sunt ignorate nici raportările la climatul artistic autohton. Nume ca Ibrăileanu și Camil Petrescu pot fi utile în înțelegerea scrisului holbanian. Deschiderea analizei critice spre multiple raportări ni se pare mult mai oportună decât exclusivismul, în materie de filiație literară.

O importantă contribuție critică aduce Al. Călinescu. Criticul ieșean valorifică sugestii mai vechi și mai noi din literatura de specialitate. Întreaga critică interbelică a remarcat "viciul" lucidității ca definitoriu pentru mecanismul psihologic al scriitorului, făcându-se referiri la existențialismlul literaturii lui Holban, idee exploatată și de Al. Călinescu.

În viziunea lui Al. Călinescu, Holban este un romantic prin temperament, dar modern ca romancier. Acesta se referă cu totul tangențial la relația Proust-Holban și, deși promite la începutul cărții să revină asupra ei, o lasă în suspensie. Disputa în jurul proustianismului sau gidismului pare a nu-l preocupa pe critic, preferându-i o atentă studiere a operei, acordând primatul textului, idee pentru care se pledează în noua critică franceză.

Complexul lucidității se compune, în opinia lui Al. Călinescu, dintr-o dublă luciditate, una sentimentală și una critică. Eul care povestește judecă eul care a trăit și astfel eul povestirii dublează eul aventurii. Strâns legate de fenomenul acesta al dedublării sunt două aspecte importante ale psihologiei eului lui Holban și anume: mitomania și narcisismul.

Unicitatea creației holbaniene constă în măiestria lui Anton Holban de a-și înzestra eroul, un însetat căutător al idealului, cu o dorință nestrămutată de a-și prelungi în timp existența, marcată de spectrul dispariției, și care nu-și pierde luciditatea nici măcar în situațiile-limită la care destinul îl supune. Incertitudinile care se ivesc odată cu analiza infinitezimală a oricărei trăiri îi guvernează viața, ajungând să se întrebe în permanență dacă iubește, dacă este gelos, dacă vrea sau nu să fie singur sau dacă poate suporta mai multă suferință decât i-a adus neîmplinirea în dragoste. De asemenea, Sandu – care a experimentat de-a lungul existenței atâtea stări contradictorii – se teme că nu va avea atitudinea potrivită nici măcar în fața inevitabilului sfârșit.

O caracteristică esențială a scriiturii lui Anton Holban este staționarul constând, pe de-o parte, în juxtapunerea fragmentelor narrative și, pe de alta, în prezența descrierilor sau a filelor de jurnal, ce fac din discurs „o cronică întreruptă de o acronie”. Lipsit de tradiționala dinamică, discursul

holbanian alcătuit din fragmente, ia aspectul „unui arbore narativ”. Oprind timpul și întrerupând firul acțiunilor, descrierea în romanele lui Anton Holban prefătează, adesea, anumite acțiuni viitoare. În astfel de situații, descrierea are și virtuți unificatoare. În alte cazuri, ea funcționează ca o proiecție metaforică a unor situații și stări anterioare. Fărămițarea unității sintactice a textului aplanează, în romanele holbaniene, conflictul dintre narațiune și descriere în portativul unei moderne poetice românești. Mecanismul ordonării textului induce impresia de montaj. Ignorarea articulării, la suprafață, a segmentelor, procedeu caracteristic „romanelor noi, facilitează obținerea unei scriituri a cărei „boală” este tehnicismul. Sub aceste aspecte, formula scriiturii lui Anton Holban este mai aproape de cea a lui Proust, cea a lui Søren Kierkegaard (Jurnalul seducătorului), J. M. G. Le Clézio, Allain Robbe-Grillet (și alții) decât de scriitura lui Liviu Rebreanu sau cea a lui Sadoveanu. Desigur, romanele lui Anton Holban nu se ridică din punct de vedere valoric, deasupra capodoperelor din epocă, dar formula sa romanescă oglindește o nouă concepție despre roman, o concepție deschisă către așa-numita „mișcare” a literaturii europene, între cele Două Războaie Mondiale.

Interesul în actualitate pentru proza lui Anton Holban este mai puternic decât interesul manifestat în epocă pentru scrierile sale. Opera sa este receptată, în ultimul timp, prin prisma prozei experimentale. Fragmentele cu statut de jurnal intim din romanele sale, precum și succesiunea episoadelor în spiritul așa-numitei „proze statice” și, respectiv, „jocul” stărilor trăite de personaje, un „joc” pe nisipul mișcător al incertitudinilor sau cel în portativul pesimist al certitudinilor, asigură scriiturii din tripticul erotic al lui Anton Holban un caracter de netăgăduită modernitate.

Holban a încercat deliberat și polemic să construiască împotriva unei tradiții, convins că literatura română are nevoie și de alte dimensiuni decât cea a plasticității. Tradiția imagismului și a culorii fără a fi cătuși de puțin subestimată trebuie să își aplece un pandant în aceea a rigorii; metaforismul echivalând uneori pentru prozatorul român cu facilitatea.

Literatura confesională a lui Holban reprezintă un loc geometric al contrariilor: subiectivitate obiectivată, vibrație cerebralizată, autenticitate supravegheată. Holban înțelege natura contradictorie a elementelor care trebuie combinate, dar acceptă ideea de organizare, de convenție pe care alte curente obsedate de autenticitate, să zicem avangardismul, le-au respins la noi cel puțin în manifestele lor.

Trebuie să remarcăm interesul deosebit suscitată de acest scriitor datorită caracterului acut problematic al prozei sale precum și modernității sale de substanță. Afirmându-se într-un moment de ecloziune a romanului românesc, Anton Holban a participat în chip esențial la cristalizarea

formulei analitice a prozei interbelice și s-a bucurat de receptivitatea unei critici informate și maturizate estetic.

BIBLIOGRAFIE

- Anton Holban, *Romanul românesc în interviuri*, Vol. II, partea I, Editura Eminescu, p. 124.
- Adrian Marino, *Autenticitatea în Dicționar de idei literare*, Vol. I, Editura Eminescu, București, 1973, p.165.
- Elena Beram, Anton Holban, *Opere*, Vol. I, Ed. Minerva, București 1972, p. LXXXIX
- Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Minerva, București, 1973.
- Eugen Lovinescu, *Memorii în scrieri*, II, Ed. Minerva, București, 1970, p. 426.
- Marius Chivu, *Anton Holban, Conversații cu o moartă*, Editura Polirom, București, 2005.
- Nicolae Florescu, *Divagațiuni cu Anton Holban*, Editura „Jurnalul literar”, București, 2001.
- Nicolae Manolescu, *Lecturi infidele*, E.P.L., București, 1966, p. 154.
- Silvia Urdea, *Anton Holban sau interogația ca destin*, Editura Minerva, București, 1983.
- Șerban Cioculescu, *Anton Holban- Pseudojurnal*, România literară, nr. 17, 1978.

ȘCOALA TUTUROR. PERSPECTIVE TEATRALE

Romina BOLDAȘU*

Abstract: *Copii și adolescenții secolului al XXI-lea au o nevoie acută de a reînvăța să comunice și să se adapteze la schimbările atât de rapide ale lumii. Profesorii sunt de asemenea puși în fața unei mari provocări: aceea de a-și preda materiile ținând pasul cu diversitatea regăsită într-o sală de clasă. Arta teatrului, bazându-se în esență pe crearea de relații între indivizi și comunicarea mesajelor atât verbal cât și non-verbal, este un adjuvant în facilitarea procesului de predare-învățare și de construire a unei relații sănătoase dintre profesori și elevi. Se propune o abordare interdisciplinară între artele spectacolului și științele cognitive în vederea descoperirii unor metode de adaptare a procesului de educare la nevoile actuale ale copiilor și adolescenților.*

Cuvinte cheie: *teatru, educație, comunicare, incluziune, diversitate, nevoi, pedagogie.*

Odată cu introducerea disciplinei teatru ca materie opțională în programa de învățământ din mediul preuniversitar s-au ridicat o serie de întrebări în ceea ce privește modul în care îmbinăm educația teatrală cu celelalte nevoi ale copiilor și adolescenților. Jean-Jacques Moscovici spune că „Analizarea celorlalți este în primul rând o relație. O relație specială, cu elemente comune din orice alt tip de relație, dar și cu elemente distincte, unice, care o fac să fie o relație specială.” Ora de teatru din mediul preuniversitar propune crearea unui spațiu sigur, unde participanții, în afara faptului că se familiarizează cu noțiuni specifice artei teatrale și devin viitori spectatori învață să creeze legături semnificative.

Sistemele de comunicare astăzi rezultă din îmbinarea conceptelor din trecut cu cele din prezent. La ora de teatru, elevii sunt încurajați, prin jocuri teatrale, în primul rând să se descopere și să găsească modalități asertive prin care să comunice, să se facă înțeleși și nu în ultimul rând, ascultați. Rolul instructorului de teatru este acela de a facilita procesul de comunicare, verbal, nonverbal și para verbal și de a se asigura că mediul creat în cadrul atelierului de teatru este unul incluziv, pe cât posibil lipsit de frica judecății celor din jur, în care fiecare își găsește propriul fel de a se exprima și manifesta artistic. Arta teatrului reprezintă un liant între

* Universitatea Națională de Artă teatrală și Cinematografică I. L. Caragiale din București.

modelele de comunicare dintre generații. Întâlnirea dintre artele umaniste, tehnologie și știință duce la producerea unor noi metode de abordare a artei teatrului atât în cazul antrenamentului actorului, cât și în ceea ce privește conceperea spectacolelor. Teatrul, pentru a îndeplini valoare estetică, socială și educațională, începe să își modifice paradigmele din trecut și să facă apel la noile modele de reprezentare și prezentare. Căutând să găsească o abordare unitară a fenomenelor de semnificare și comunicare, Umberto Eco, în *O teorie a semioticii*, pornește de la premisa că „dacă orice proces de comunicare trebuie explicat ca sprijinindu-se pe un sistem de semnificare”¹, atunci procesul de comunicare trebuie privit în termeni cât mai simpli și preciși. Dacă un model de comunicare prezintă o convenție culturală, atunci profesorul de teatru trebuie să cunoască, dezvolte și corporalizeze cât mai multe dintre aceste modele în vederea formulării unui sistem semiotic valid universal. Conceptul de semiologie² teatrală apare la începutul secolului douăzeci, în momentul în care arta dramatică se desparte ușor de studiile literare. În cadrul atelierului de teatru de la școală se poate propune analiza unor sisteme de semne care facilitează comunicarea internațională în câmpul spectacolului și în universul pedagogiei, facilitând astfel procesul de predare-învățare. Teatrul poate genera conținuturi noi în ceea ce privește modalități de a te exprima într-un mod liber și colaborativ, mai ales prin noile forme ale acestuia, cum ar fi *devising theatre*³ sau *performance*⁴. Astfel elevul descoperă faptul că teatru nu este doar pentru cei care sunt frumoși, știu să vorbească într-un anumit fel sau par a fi mai speciali decât ceilalți, ci este despre găsirea mai multor resurse prin care toate lumea să se poate exprima.

Principiul fundamental al școlii incluzive este acela că toți copiii trebuie să învețe împreună, oricând acest lucru este posibil, indiferent de

¹ Umberto Eco, *O teorie a semioticii*, Trei, București, 2008, p. 55.

² Patrice Pavis, *Dicționar de teatru*, Fides, 2012., p. 347, semiotizarea unui element al reprezentației apare atunci când acesta devine semnul a ceva. În cadrul scenei sau al evenimentului teatral, tot ceea ce este prezentat publicului devine un semn care *dorește* să comunice un semnificant.

³ Procesul prin care întreaga echipă construiesc în colaborare un spectacol; de la actori la tehnicieni la toți cei care sunt implicați în procesul creativ. Sursa: <https://thetheatretimes.com/what-is-devised-theatre/>, accesat pe 09.06.2019.

⁴ Termen provenit din limba engleză „performance poate fi o coregrafie, o piesă sau o partitură. De asemenea poate fi un exercițiu executat în clasă sau într-un studiu de antrenament (...). Performance poate fi chiar o acțiune sau un verb atunci când acțiunea devine obiectul (...). Performance este un rezultat de-al tău, artistul, care face ceva într-un anumit fel”. Sursa: Bryon, 2014, p. 11 citat în Experience Bryon, K. Mark Bishop, Deirdre McLaughlin, Jess Kaufman, *Embodied Cognition. Acting and Performance*, Routledge, UK, 2018, p. 17.

dificultățile pe care le au sau de diferențele dintre aceștia. Rolul profesorului de teatru este acela de a recunoaște și reacționa la diversele cerințe ale elevilor, armonizând, pe de o parte stiluri și ritmuri diferite de învățare, iar, pe de altă parte, să asigure o educație de calitate pentru toți, prin programe de învățământ adecvate, bună organizare, strategii de predare, folosirea optimă a resurselor și parteneriatul cu ceilalți membri ai comunităților în care funcționează. Trebuie să se asigure un continuum al sprijinului și serviciilor oferite pentru cerințele speciale în fiecare școală. La Salamanca (Spania), în 1994, a fost adoptată viziunea asupra educației incluzive și au fost făcute recomandări care au rămas de referință pentru UNESCO și întreaga comunitate internațională. Principiile cheie ale incluziunii au în vedere următoarele concepte fundamentale: valorizarea diversității, dreptul de a fi respectat, demnitatea ființei umane, nevoile individuale înțelese ca cerințe individuale, planificarea, responsabilitatea colectivă, dezvoltarea relațiilor și culturii profesionale, dezvoltarea profesională, șanse egale.

Pentru implementarea acestor deziderate cunoașterea oamenilor și stabilirea relațiilor este esențială. Jocul teatral, preluat din sălile de antrenament în vederea construirii unui spectacol și transformat în joc didactic, urmărește dezvoltarea și respectarea principiilor cheie menționate. Pentru a debloca sau încuraja exprimarea creativă profesorul construiește legături individuale cu fiecare dintre participanți. La începutul oricărei activități important este facilitarea atașamentului. Atașamentul, autonomia și individualizarea ajută la crearea legăturilor, la formarea unei baze sigure de a fi noi înșine, de a fi autonomi, astfel se conturează viitor oameni care își asumă responsabilitatea pentru ei înșiși și pentru ceilalți. Kalman J. Kaplan¹ a preluat conceptul de atașament și conceptul de individualizare, doua stadii din procesul de dezvoltare al copilului, și le-a îmbinat pentru a descrie mai bine procesul de dezvoltare. Omul înaintează în viață pornind de la etapa de neindividualizare, neștiind cine e. Ca nou-născuți nu suntem atașați, nu avem o bază sigură și o legătură securizată; astfel, la nivel personal, aceasta înseamnă că nu avem noțiunea de pune limite între noi și ceilalți și prin urmare, suntem vulnerabili și avem nevoie să fim protejați. Acesta este începutul vieții noastre.

Progresăm prin a ne clarifica granițele dintre noi și ceilalți. Jocul teatral contribuie la dobândirea curajului de a răspunde la întrebarea *unde sunt limitele mele*, mai mult de atât, oferă mijloace de a stabili și comunica sănătos, atât în sala de clasă cât și în viața personală, aceste

¹ Kalman J. Kaplan – articol “Teaching Individuals to Live Together”, Transactional Analysis Journal, Vol. 18, No. 3, July 1988, pp. 220-230.

delimitări. De altfel nu este vorba despre limitele celorlalți, ci despre a fi clar în legătură cu cine sunt eu, unde îmi sunt limitele și granițele mele, și de a avea încredere că ceilalți își vor asuma responsabilitatea pentru propriile lor limite și granițe. Când elevul este capabil să facă acest lucru, nu mai are nevoie de defense, este capabil să fie din ce în ce mai mult adevăratul EU, împreună cu adevăratul TU, conflictele în sala de clasă fiind din ce în ce mai rare. Din aceasta poziție de autonomie, este important ca profesorii să fie cât mai informați, să fie empatici și să fie alături de copii în procesul lor de dezvoltare pentru a deveni, și ei, cât mai repede autonomi și responsabili.

A lucra cu copiii în atelierul de teatru înseamnă a lucra cu grupuri. Atunci când se formează un colectiv, indivizii simt o anumită anxietate (chiar și cadrele didactice). Elevii nu au o înțelegere clară în legătură cu cine sunt ei și în ce fel se integrează în grup, având tendința de a regresa către etapele timpurii ale copilăriei: *cine sunt eu?*, *cine ești tu?*, *ce facem aici?*. Pe măsură ce stadiile de dezvoltare a grupului evoluează de la formare, la dezordine, apoi la normare și la performare¹, la un nivel profund, jocurile teatrale devin din ce în ce mai complexe, iar menirea cadrului didactic este acela de a-l ajuta pe elev în propriul proces de dezvoltare, consolidând grupul fiind atent la individ. Bruce Tuckman² psiholog educațional, autor a două articole celebre despre stadiile de dezvoltare ale unui grup spune faptul că „Toți oamenii sunt OK și au capacitatea de a gândi. Oamenii decid asupra destinului lor și aceste decizii pot fi schimbate” (principiile de baza ale analizei tranzacționale). Prin intermediul metodelor de lucru propuse de arta teatrului elevul își decoperă aptitudinile și dobândește autonomia de le explora sau nu. Rolul pedagogului este crucial în oferirea de permisiuni elevilor pentru a se facilita luarea deciziilor și evoluția proceselor de dezvoltare.

Încă de la începuturile lumii, ființele umane au fost fascinate de diferențele individuale. Suntem intrigați să aflăm de ce anumiți oameni se comportă în moduri atât de diferite de ale noastre. Antropologul Claude Levi-Strauss arată că „ceea ce-l frapează pe om în spectacolul oferit de ceilalți oameni sunt aspectele prin care aceștia îi seamănă”³, dar și aspectele care prin care se diferențiază de alte comunități sunt esențiale. Artă teatrală implică experiența directă a individului cu membrii din interiorul sau exteriorul comunității sale. Interacțiunea individului cu mediul înconjurător duce la producția de artă care, la rândul său, este

¹ Termen preluat din analiză tranzacțională.

² Bruce Tuckman, „*Developmental Sequence in Small Groups*”, „*Stages of Small-group Development Revisited*”, 1965.

³ Claude Levi-Strauss, *Antropologia și problemele lumii moderne*, Polirom, Iași, 2011, p. 20.

agreată printr-o altă interacțiune. Arta devine astfel un instrument prin care omul acționează direct asupra sinelui. Totodată, după cum menționează Dewey în lucrarea sa, *Art as Experience*, o cercetare aprofundată asupra umanului, a naturalului, a artei și a civilizației, „arta devine un organ incomparabil¹ de instrucție”. Educația prin artă implică în primul rând, cunoașterea propriilor limite și, mai apoi, descoperirea modului în care informațiile acumulate pot interveni în contactul cu limitele și disponibilitățile altor oameni. Levi-Strauss afirmă faptul că „marile epoci creatoare au fost cele în care comunicarea devenise suficientă pentru ca partenerii îndepărtați să se stimuleze reciproc, fără să fie totuși îndeajuns de frecventă și de rapidă pentru ca obstacolele indispensabile atât între indivizi, cât și între grupuri să se reducă până acolo încât schimburile prea ușoare să uniformizeze, să anuleze această diversitate”². De-a lungul anilor oamenii au găsit nenumărate modalități de a înțelege aceste diferențe individuale. Pentru a aprofunda cunoașterea cercetătorii și psihoterapeuții au dezvoltat *modele ale personalității*. Au elaborat metode de a analiza și de clasificare a nenumăratelor trăsături care contribuie la alcătuirea identității personale a fiecăruia. Acestea includ factori precum caracterul, comportamentul și istoria dezvoltării personale. Fiecare persoană va avea cel puțin o adaptare „de supraviețuire” și o adaptare „de performare” pe care le va prefera în detrimentul celorlalte. Adaptarea „de supraviețuire” este dezvoltată ca mijloc de a-și purta singur de grijă când este pervertită încrederea în mediul înconjurător. Adaptarea „de performare” este dezvoltată pentru a satisface așteptările din cadrul familiei și continuă apoi în a satisface așteptările celor din jurul lor³. Cunoașterea acestor adaptări poate ghida profesorul în a face legături cu rapiditate, în a ținti intervențiile în zona cea mai eficientă pentru producerea schimbărilor, și-l ajută pe copil să evite blocarea dezvoltării. Informații privind adaptările de personalitate combinate cu analiza tranzațiilor (din analiza tranzațională) ajută profesorul să identifice canalul optim de comunicare cu elevii ducând la eficientizarea procesului de educare.

Modelul dezvoltat de Vann Joines, Ware și Kahler (care au început munca independent unul de celălalt dar, în scurt timp, și-au împărtășit din descoperiri) arată deosebirea dintre *adaptările personalității*, și *tulburările personalității* listate în manualele de diagnostic, precum „DSM-IV-TR” (American Psychiatric Association, 2000). „Tulburările personalității ce se găsesc în DSM-IV-TR reprezintă etichete de diagnostic pentru majoritatea aspectelor negative (disfuncționale) ale adaptărilor de personalitate. Prin

¹ John Dewey, *Art as Experience*, Perigee, New York, 2005, p. 361.

² *Ibidem*, p. 76.

³ Vann Joines, Ian Stewart “Personality Adaptations, p. 4, Lifespace Publishing, Nottingham and Chapel Hill, 2002.

contrast, când analizăm adaptările personalității avem în vedere atât aspectele pozitive, cât și pe cele negative, pentru a prezenta o imagine echilibrată a individului. Aceste adaptări reprezintă cea mai bună alegere percepută de individ pentru a supraviețui și pentru a satisface așteptările din familia sa de origine. În acest fel, adaptările nu sunt limitate la tulburările personalității, dar pot fi găsite de-a lungul întregului spectru al sănătății mintale, de la absolut sănătos până la total disfuncțional. Cu alte cuvinte, *tulburările* personalității reprezintă un nivel de funcționare mai patologic, în timp ce *adaptările* personalității reprezintă pur și simplu stilul adaptativ al unui individ.¹

Adaptările de personalitate au fost denumite de Vann Joines diferit față de termenii psihiatrici tradiționali (menționați în paranteză) sugerează atât aspectele pozitive, cât și pe cele negative ale adaptărilor; menirea lor este de a arăta că fiecare reprezintă un stil adaptativ particular – un continuum de la sănătate la disfuncție. Acestea sunt: Entuziast-supra-reactiv (=истерic/histrionic); Responsabil-dependent de muncă (=obsesiv-compulsiv); Genial-sceptic (=paranoid); Creativ-cu capul în nori (=schizoid); Jucăuș-rezistent (=pasiv-agresiv); Fascinant-manipulator (=antisocial). Iată astfel cum întreaga paletă de personaje din Hamlet se regăsește în lumea din jurul nostru. Analiza adaptărilor de personalitate este utilă atât profesorului de matematică cât și celui de teatru care deține mijlocele prin care, înțelegând aceste modele, îl ajută pe elev să își controleze emoțiile și reacțiile în spațiul scenic dar și în viață. Nikolai Evreinov observă faptul că teatralitatea este o trăsătură a societății încă din cele mai vechi timpuri existând un instinct teatral prezent în fiecare individ și care îi orientează comportamentul în cadrul societății². Fiecare copil are o adaptare de personalitate și un „plan de viață preconștient, sau scenariu, cu ajutorul căruia structurează perioade mai lungi-luni sau ani sau întreaga viață. Scenariul umple aceste perioade cu activități ritual, cu ocupații de timp liber și jocuri care-l perpetuează și îi oferă totodată persoanei satisfacție imediată, intercalate de regulă cu perioade de retragere și uneori cu perioade de intimidare.”³ spune Eric Berne în bine cunoscuta sa lucrare „Ce spui după Bună ziua?”. Astfel ideea de scenariu nu apare doar în lumea teatrului ci și în cercetarea psihologică a universului individului. Creându-se în cadrul atelierului, propriile scenarii, dezvoltându-i elevului capacitatea de a se exprima atât în scris cât și verbal și nonverbal, se descoperă adevăratele sale nevoie și poate posibile îmbunătățiri ale scenariului.

¹ *Ibidem*, p.12

² Nikolai Evreinov, *Teatrul în viață*, UNATC Press, București, 2020, pp. 24-35.

³ Eric Berne, *Ce spui după Buna ziua ?*, p. 49, Editura Trei, 2006

Injoncțiunile sunt mesaje din scenariu negative și restrictive pe care fiecare individ le primește și se răsfrâng asupra procesului de educație a acestuia. Pentru o dezvoltare armonioasă spre autonomie copilul are nevoie să se elibereze de injoncțiuni și de acele părți ale scenariului de viață care nu-i mai sunt folositoare. Tocmai din această cauză în cadrul atelierului de teatru nu există noțiuni ca *greșit* sau *corect*. Se creează un spațiu al tuturor posibilităților în care fiecare are dreptul de a analiza, de a se înțelege pe sine în raport cu grupul de lucru și de a decide care sunt modalitățile prin care, prin scenariu propriu, contribuie la formarea unui scenariu de grup.

Cunoașterea caracteristicilor corporale și injoncțiunile specifice fiecărei adaptări de personalitate ajută cadrele didactice să-și cunoască elevii și să le ofere permisiuni optime, căci arta teatrului contribuie nu la dezvoltarea cognitivă a individului ci și la conturarea întregului mecanism de funcționare al acestuia, corpul fiind unul dintre instrumentele esențiale pentru actor. Permișiunile sunt mesaje pozitive opuse injoncțiunilor. Permișiunile sunt: să ai existență, să ai senzații corporale, să fii sănătos, să gândești, să ai sentimente, să fii apropiat de ceilalți, să aparții, să fii tu însuși (ca sex, rasă, naționalitate etc.), să ai vârsta pe care o ai, să reușești, să faci lucrurile în felul tău, să fii important. Păstrând permisiunile primite, copilul își poate schimba scenariul de viață.

Caracteristicile corporale și injoncțiunile fiecărei adaptări de personalitate sunt următoarele: *Entuziastul – suprareactiv* tinde să fie firav. Este adesea înalt, suplu și are sistemul muscular subdezvoltat. Injoncțiunile primite sunt: nu crește, nu gândește, nu fi important, nu fi tu însuși. Persoana cu adaptarea *Responsabil-dependent de muncă* la nivel corporal se reține. Trupul lui tinde să fie proporționat și armonios. Injoncțiunile primite sunt: nu fi copil, nu simți, nu fi apropiat, nu te bucura. Cel *Genial-sceptic* are un corp drept cu accent pe spate. Zonele principale de tensiune sunt în mușchii lungi ale corpului. Injoncțiunile primite sunt: nu fi apropiat, nu avea încredere, nu simți, nu aparține. *Creativ-visătorul* tinde să aibă un corp îngust, tensionat, o față inexpresivă și ochi goi. Injoncțiunile primite sunt: nu reușești, nu aparține, nu simți, nu crește. *Jucăușul-încăpățânat* are corpul cu trup scund, robust. Injoncțiunile primite sunt: nu crește, nu simți, nu reușești, nu te bucura. La nivel corporal tendința persoanei cu adaptarea *șarmant-manipulatoare* este să-și bombeze partea superioară a corpului cu o comprimare la mijloc și picioare slabe și înguste. Ochii sunt deschiși și vigilenți. Injoncțiunile primite sunt: nu fi apropiat, nu gândește (în termenii de rezolvare a problemelor în viitor, gândește cum să fii cel mai deștept și cum să-ți bați joc de ceilalți).

Comportamentele nonverbale furnizează date afective semnificative, iar în cazul unor copii, acestea ar putea fi singura sursă de informații.

Actorul este învățat să exploreze această zonă, să-și folosească corpul pentru a transmite o atitudine sau un gând. Prezentarea acestei palete diferite de adaptări pune în lumină faptul că, așa cum spune Shakespeare, „Lumea întreagă e o scenă./ Bărbații și femeile nu sunt decât niște actori: / Au ieșirile și intrările lor; / Fiecare la vremea sa joacă mai multe roluri, / Actele fiind cele șapte vârste”¹. Profesorul de teatru, în afară de faptul că are îndatorirea de a transmite informații legate de arta spectacolului de teatru, este și cel care își asumă responsabilitatea de a crea o scenă în care toții membrii grupului, cu diferențele specifice fiecăruia, se pot exprima liber.

Apropierea sau distanțarea elevului de profesor, expresiile faciale, gesturile, poziția și tonusul muscular al corpului sunt răspunsuri afective necenzurate care oferă informații despre elev. Profesorul poate prezenta „experiențe vizuale, auditive, tactile, chinestezice, olfactive și gustative și notează răspunsurile pentru a dezvolta strategii de predare care vor atrage atenția elevului și îi vor susține interesul.”² În teatru, la fel ca și în sala de clasă, limbajul nonverbal, gestul sau simbolul non-verbal sunt întotdeauna în compania unui alt element declanșator, care, la rândul său, vine ca răspuns la o reacție, micro expresie sau atitudine corporală. „Diferența dintre sistemul lingvistic și cel kinetic are probabil legătură cu faptul că, cu toate că comportamentul comunicațional corp – mișcare este unul învățat, la fel cu cel lingvistic, noi pur și simplu, nu am avut atât de multe informații ca să-l putem preda mai departe”³. Herbert Blau vorbește despre un fenomen extrem de interesant, acela de împrumutare a anumitor gesturi a unor culturi în diferite forme teatrale, ca de exemplu cei din Bali sau Haiti. Prin transferul direct, actorii copiază gesturile fără a aduce cu sine întregul mecanism corporal care conduce la conturarea gesturilor și a dansului. Astfel, are loc procesul de interpretarea greșită a gesturilor care poate avea ca rezultat acte de violență⁴. În vederea construirii unui sistem de măsurat figura omului și apoi a unui program de identificare facială, Paul Ekman a ajuns în cele din urmă să creeze „o anatomie funcțională, ilustrând în text, fotografiile și film modul în care acțiunile musculare modifică aspectul feței”⁵. Acesta a reușit, prin intermediul artei, să construiască un sistem de recunoaștere facială recunoscut în toate zonele culturale ale globului. Astfel arta teatrului,

¹ William Shakespeare, *Cum vă place*, actul II, scena 7.

² Coordonator Judith Aron Rubin-Art, *Terapia, teorie si tehnica*, p. 358, Editura Trei, 2001

³ Herbert Blau, *The Dubious Spectacle. Extremities of Theater 1976-2000*, University of Minnesota Press, Minnesota/Londra, 2002, p. 8.

⁴ *Ibidem*, p.144.

⁵ Paul Ekman, *Nonverbal Messages: Cracking the Code*, PEG, 2016.

ajutată de științele cognitive contribuie la formularea unei metodologii didactice de lucru în care elevului cât și profesorului i se oferă mai multe mijloace pentru a-și derula procesul de învățare-predare, valabil nu doar în cazul unei singure comunități ci acceptat universal.

Dirijarea învățării în educația incluzivă de tip teatral urmărește ca predarea să fie proiectată ținând cont de nivelul de învățare al tuturor elevilor, lecțiile încurajează participarea tuturor elevilor și stimulează înțelegerea și acceptarea diferențelor, iar elevii sunt implicați activ în propriul proces de învățare, respectând unul dintre principiile esențiale în arta actorului și anume concesiune și cooperare. Evaluarea contribuie la creșterea performanțelor, iar disciplina în clasă se bazează pe respect reciproc, profesorii planifică, predau și evaluează în parteneriat, susținând învățarea și participarea tuturor elevilor, iar tema pentru acasă contribuie la succesul învățării tuturor elevilor. În atelierul de teatru obiectivul major este dezvoltarea creativității elevilor.

Creativitatea este definită de către Allport ca fiind „un stil de viață care permite deplina funcționare a personalității”¹. Creativitatea poate fi privită ca o dimensiune sau ca o latură transformativ-constructivă a personalității spune doamna profesor Camelia Popa². Școala trebuie să se transforme în locul în care diferențele dintre elevi sunt folosite ca resurse pentru predare și învățare, experiența de viață a personalului este pusă în valoare la maxim, profesorii accesează diverse informații pentru a susține învățarea și participarea elevilor, resursele comunității sunt cunoscute și se recurge la ele iar facilitățile școlii sunt distribuite corect, astfel încât să susțină incluziunea, promovarea educării și a participării tuturor copiilor în învățământul de masă.

Învățăm iar și iar cum să fim în relație cu ceilalți oameni, cum să fim noi înșine mai buni, și cum, împreună, putem produce ceva ce are sinergie. Asta se întâmplă pentru că în grup ajungem la intimidare, suntem capabili ca împreună să fim mai autentici, să construim legături mai semnificative, să fim mai disponibili și să contribuim la performanța celuilalt. „Personalitățile bine adaptate demonstrează un echilibru fin în a avea inițiativă și a pune baza în propria persoană, pe de o parte, a cere ajutor și a folosi ajutorul primit atunci când situația o cere, pe de alta parte”³, iar arta teatrului facilitează formarea acestor indivizi puternici, liberi și vulnerabili în același timp.

¹ Allport, G. *Structura și dezvoltarea personalității*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

² Camelia Popa, *Notiuni de Psihologia Educației și Management al Clasei de Elevi*, pp.66, UNATC Press.

³ John Bowlby, *Lecture 6: Self – reliance and Some Conditions That Promote It*, pp. 105-106. Tavistock Publications, 1979.

BIBLIOGRAFIE

1. Allport, G., *Structura și dezvoltarea personalității*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.
2. Bruce Tuckman, *Developmental Sequence in Small Groups, Stages of Small-group Development Revisited*, 1965.
3. Camelia Popa, *Noțiuni de Psihologia Educației și Management al Clasei de Elevi*, p. 66, UNATC Press.
4. Claude Levi-Strauss, *Antropologia și problemele lumii moderne*, Polirom, Iași, 2011.
5. Cojar, Ion, *O poetică a artei actorului*, Paideia, București, 1999.
6. Darie, Bogdana, *Curs de arta actorului. Improvizație*, UNATC Press, București, 2015.
7. Eric Berne, *Ce spui după Buna ziua ?*, Editura Trei, 2006.
8. Herbert Blau, *The Dubious Spectacle. Extremities of Theater 1976-2000*, University of Minnesota Press, Minnesota/Londra, 2002.
9. John Dewey, *Art as Experience*, Perigee, New York, 2005.
10. Judith Aron Rubin-Art, *Terapia, teorie și tehnică*, Editura Trei, 2001.
11. Kalman J. Kaplan – articol "Teaching Individuals to Live Together", *Transactional Analysis Journal*, Vol. 18, No. 3, July 1988.
12. Nikolai Evreinov, *Teatrul în viață*, UNATC Press, București, 2020.
13. Paul Ekman, *Nonverbal Messages: Cracking the Code*, PEG, 2016.
14. Stanislavki, Konstantin Sergheevici, *Munca actorului cu sine însuși*, Vol. 1, Nemira, București, 2013.
15. Stanislavki, Konstantin Sergheevici, *Munca actorului cu sine însuși*, Vol. 2, Nemira, București, 2014.
16. Umberto Eco, *O teorie a semioticii*, Trei, București, 2008.
17. Vann Joines, Ian Stewart "Personality Adaptations, p. 4, Lifespace Publishing, Nottingham and Chapel Hill, 2002.

COMUNICAREA LA INTERSECȚIA CU DREPTURILE OMULUI

Alexandra BUCUR-IOAN*

Abstract. *Articolul analizează comunicarea și libertatea de opinie și exprimare, aducând în prim plan documentele internaționale, regional europene și naționale în materie. De asemenea, sunt prezentate cauze soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.*

Keywords: *libertatea de opinie și exprimare, restricții, democrație.*

Comunicarea include dreptul la „*libertatea de opinie și de exprimare*”, acesta realizându-se “*fără niciun fel de deosebire de ... limbă*”¹. Având în vedere evoluția societății, considerăm oportun să reflectăm asupra comunicării. Renumitul sociolog german Niklas Luhmann a susținut că unul din pilonii societății este reprezentat de comunicare². Conform abordării acestuia, societatea se dezvoltă prin intermediul comunicării și nu prin intermediul evoluției naturale. Pentru o persoană care se naște, crește și evoluează într-o societate democratică, libertatea de exprimare este considerată un dat, un drept natural care există necondiționat.

Libertatea de exprimare a fost caracterizată ca o “*matrice, condiția indispensabilă a aproape oricărei alte forme de libertate*”, fiind “*vitală pentru mintea și spiritul omului*”³.

Principiul libertății de exprimare este înscris în Declarația drepturilor omului și a cetățeanului de la 1789. Astfel, în conformitate cu art. X al instrumentului juridic „*Nimeni nu poate fi tras la răspundere pentru opiniile sale, fie ele chiar religioase, dacă manifestarea lor nu tulbură ordinea publică stabilită prin lege.*” Astfel, exercitarea acestui drept nu este una

* Doctorand Școala Națională de Studii Politice și Administrative, membru ELI (Viena).

¹ A se vedea art. 2 al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10.12.1948.

² A se vedea Albert Mathias, *Luhmann and Systems Theory*, Oxford Research Encyclopedia, Politics, Ed. Oxford University Press USA, 2020.

³ A se vedea N. Karen, Spam Legislation in Canada: Federalism, Freedom of Expression and the Regulation of the Internet. University of Ottawa Law and Technology, 2005, Journal, 2(2), p. 447.

absolută, fiind limitată atunci când se încalcă ordinea publică reglementată de normele legale. De asemenea, art. XI subliniază importanța comunicării libere a gândurilor și opiniilor, fiind *“unul din drepturile cele mai de preț ale omului”*, dar stabilește răspunderea în fața legii pentru *“folosirea abuzivă a acestei libertăți”*¹.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Organizația Națiunilor Unite la data de 10 decembrie 1948, acoperă, în art. 19, dreptul fundamental la libertatea de opinie și exprimare. Astfel, în lumina prevederilor articolului menționat, orice persoană are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării, incluzând *“libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a raspândi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat”*. Deci, diseminarea ideilor nu este limitată geografic la granițele teritoriale. Cu toate acestea, reglementând același drept fundamental, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice stabilește în articolul 19, alin. 3 că exercitarea acestuia poate suferi anumite limitări care *“trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare: a) respectării drepturilor sau reputației altora; b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice”*. Astfel, exercitarea acestui drept fundamental se impune a fi în acord cu respectarea drepturilor celorlalți și fără a aduce atingere securității unui stat, ordinii publice a acestuia, precum și sănătății sau moralei publice. Deși libertatea de exprimare joacă un rol major într-o societate care îmbrățișează valorile democratice, nu este un drept absolut. În lumina prevederilor amintite, restricțiile trebuie aplicate numai pentru scopurile pentru care au fost stabilite și trebuie să fie direct legate de nevoia specifică pe care se bazează, conformându-se necesității și proporționalității².

Prin comunicarea și exprimarea ideilor și a opiniilor, indivizii se simt tratați echitabil. Pe cale de consecință, comunicarea confirmă egalitatea umană. Totodată, comunicarea diverselor culturi la nivel individual și social este o componentă a drepturilor culturale ale indivizilor.

Articolul 10, din Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede, în primul paragraf, cu privire la libertatea de exprimare că *“Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul*

¹ A se vedea Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, document disponibil la: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>

² A se vedea United Nations, Human Rights Committee 102nd session Geneva, 11-29 July 2011, General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression, CCPR/C/GC/34, pp. 5-6.

articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, cinematografie sau televiziune unui regim de autorizare.”

Ca și Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, Convenția Europeană a Drepturilor Omului stabilește limite ale acestui drept în cel de-al doilea paragraf. Astfel, în conformitate cu prevederile Convenției, aceste restricții *“constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”*.

Trebuie subliniat că prevederile acestui articol trebuie coroborate cu cele ale art. 14, exercitarea drepturilor garanții făcându-se fără discriminare, precum și cu art. 16 (“Restricțiile activității politice a străinilor”), art. 17 (“Interzicerea abuzului de drept”) și art. 36 (“Intervenția terților”) din același instrument juridic¹.

De asemenea, comunicarea are consecințe sau efecte. Acestea pot fi sub două forme: consecințe asupra societății și asupra comunicatorului. Totodată, consecințele pot fi benefice sau negative, atunci când comunicarea produce o reacție deviantă. Amintim, în acest sens, genocidul din Rwanda din anul 1994, când comunicarea prin intermediul mass media a fost utilizată pentru a incita la violență. Astfel, radioul RTLM care a fost controlat de majoritatea etnică hutu a alimentat conflictul și influențat peste 50.000 de persoane să participe la crime împotriva minorității tutsi². Postul de radio amintit a promovat un mesaj extremist, incitând la ură și încurajând crimele. În acest sens, Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda, a statuat că *„puterea mass-media de a crea și distruge valori umane fundamentale vine cu o mare responsabilitate. Cei care controlează astfel media sunt responsabili pentru consecințele sale”*³.

¹ A se vedea Irina Moroianu Zlătescu, Elena Marinică, *Dreptul Uniunii Europene*, Editura Universitară, Editura Universul Academic, București, 2017, pp. 60-68.

² A se vedea Gordon Danning (2018) Did Radio RTLM Really Contribute Meaningfully to the Rwandan Genocide?: Using Qualitative Information to Improve Causal Inference from Measures of Media Availability, *Journal Civil Wars*, vol. 20, nr. 4, pp. 529-554, DOI: 10.1080/13698249.2018.1525677, Montreal Institute for Genocide and Human Rights Studies, Rwanda radio transcripts, The Role of Radio, <https://www.concordia.ca/research/migs/resources/rwanda-radio-transcripts.html>

³ A se vedea United Nations, International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, News, Three Media Leaders convicted for Genocide, 03.12.2003, <https://unictr.irmct.org/en/news/three-media-leaders-convicted-genocide>

Mass-media poate juca un rol esențial în promovarea în spiritul drepturilor omului, dar și pentru monitorizarea eventualelor încălcări privind exercitarea libertăților fundamentale.

Așa cum s-a subliniat în Avizul Avocatului General Szpunar, prezentat la 10 ianuarie 2019, în cauza C □ 516/17, în scopul libertății de exprimare și a mass-media, este crucial să știm cine controlează informațiile și prin urmare, atunci când informațiile în cauză cuprind o operă protejată prin drepturi de autor, aceasta este autor care controlează divulgarea și diseminarea acesteia. Libertatea de exprimare și mass-media, stabilită la articolul 11 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, nu constituie o limitare și nu justifică o excepție sau o încălcare a dreptului exclusiv al autorului sau interzice reproducerea și comunicarea către public a operei sale dincolo de limitările și excepțiile prevăzute la articolul 5 alineatele (2) și (3) din Directiva 2001/29¹. Acest lucru este valabil și în situația în care autorul operei în cauză deține funcții publice și acea lucrare își dezvăluie convingerile cu privire la chestiuni de interes public, în măsura în care acea operă este deja disponibilă publicului².

În una din cauzele soluționate³, o infirmieră din Berlin s-a plâns la CtEDO pentru încălcarea libertății de exprimare pentru că i s-a desfăcut pe loc contractul de muncă pentru că a denunțat ilegalități la locul de muncă. Curtea a statuat că *ținând seama de importanța dreptului la libertatea de exprimare în ceea ce privește problemele de interes general și a dreptului angajaților de a denunța comportamentul nelegal și actele ilicite de la locul de muncă, de obligațiile și responsabilitățile angajaților față de angajatorii lor, precum și de dreptul angajatorilor de a-și coordona personalul, și punând în balanță celelalte interese diverse implicate în prezenta cauză, Curtea a ajuns la concluzia că ingerința în dreptul reclamantei la libertatea de exprimare, în special dreptul acesteia de a comunica informații, nu era „necesară într-o societate democratică”. Prin urmare, Curtea consideră că, în prezenta cauză, instanțele naționale nu au păstrat un echilibru just între nevoia de a proteja reputația și drepturile angajatorului, pe de o parte, și necesitatea de a proteja dreptul recla-*

¹ A se vedea DIRECTIVA 2001/29/CE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI din 22 mai 2001 *privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională* (JO L 167, 22.6.2001, p. 10).

² A se vedea Opinion of Advocate General Szpunar, 2019, Case C-516/17, Spiegel Online GmbH/Volker Beck (Request for a preliminary ruling from the Bundesgerichtshof (Federal Court of Justice (Germany)), 2019.

³ A se vedea Heinisch împotriva Germaniei (Cererea nr. 28274/08), Hotărâre Strasbourg 21 iulie 2011.

mantei la libertatea de exprimare, pe de altă parte. În consecință, a fost încălcat art. 10 din convenție¹”.

Dintr-un alt punct de vedere, principiile comunicării trebuie să țină seama de diversitatea imigranților prezenți pe teritoriul statelor gazdă. Metode de comunicare diverse, multiple, formale și informale pot ajuta la depășirea barierelor în calea comunicării eficiente cu imigranții.

Organizația Internațională pentru Migrație, a subliniat că, în anul 2019, numărul persoanelor ce s-au încadrat în categoria migranților a fost de 272 de milioane². Astfel, 3,5% din populația lumii³ trăiește în alt stat decât cel în care s-au născut. În aceste condiții, comunicarea cu imigranții este foarte importantă. Amplificarea globalizării și odată cu aceasta, creșterea numărului persoanelor care se deplasează peste frontiere⁴, forțează un număr tot mai mare de persoane să interacționeze peste granițe lingvistice. Pe de altă parte, limbajul este un important instrument de comunicare. Acesta joacă un important rol în construirea relațiilor interumane. Una din funcțiile sale este aceea de exprimare a identității.

Identitatea culturală reflectă codurile culturale comune, cadre de referință și semnificație stabile, neschimbătoare și continue. Astfel, cultura împărtășită într-un anumit grup privește identitatea culturală fără schimbări și flexibilitate.

Practic, comunitățile se disting de oricare altă comunitate în același mod în care indivizii se disting de ceilalți. Fiecare cultură are propriul set de valori dominante, credințe și prejudecăți. Cel mai probabil, grupul de persoane care împărtășesc o experiență culturală similară, împărtășesc un comportament similar.

Comunicarea constantă dintre autoritățile administrației publice și cetățeni sau străinii aflați pe teritoriu conduce la creșterea nivelului de încredere. Apreciem că această încredere inspiră indivizii să se implice mai mult în comunitățile locale din care fac parte. Angajamentul comunitar și comunicarea contribuie la informarea persoanelor cu privire la proiectele ce îi privesc. Provocarea pentru autoritățile locale este cum să transmită mesaje clare și eficiente către comunitate. Bunele practici de comunicare sunt încă în evoluție, iar persoanele aflate pe teritoriu, indiferent că sunt cetățeni sau străini, doresc o comunicare autentică.

¹ *Idem*, para. 93-95.

² A se vedea Organisation internationale pour les migrations, *ÉTAT DE LA MIGRATION DANS LE MONDE 2020*, Genève, 2020, p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ A se vedea Irina Moroianu Zlătescu, *Migration and law*, Ed. IRDO, București, 2014, pp. 57-58.

Libertatea de exprimare este reglementată în Constituția României în art. 30. Exercitarea acestei libertăți, ca orice alt drept, nu poate prejudicia drepturile celorlalți. Astfel, în conformitate cu prevederile alin. 6 al articolului menționat anterior, libertatea de exprimare nu poate aduce atingere demnității, onoarei, vieții particulare sau dreptului la propria imagine. De asemenea, articolul stabilește limitări ale exercitării dreptului la liberă exprimare, fiind interzise, în conformitate cu alin. 7, *“defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică, precum și manifestările obscene, contrare bunelor moravuri”*.

În concluzie, aceste libertăți, totuși, la fel ca toate drepturile fundamentale, nu sunt absolute sau nelimitate, după cum reiese din articolul 52 alineatul (1) din Cartă și din articolul 10 alineatul (2) din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care atașează limitări drepturilor fundamentale și stabilesc condițiile care reglementează aplicarea acestor limitări.

BIBLIOGRAFIE

- Albert Mathias, *Luhmann and Systems Theory*, Oxford Research Encyclopedia, Politics, Ed. Oxford University Press USA, 2020;
- Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948;
- Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, document disponibil la: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>;
- DIRECTIVA 2001/29/CE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI din 22 mai 2001 privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională (JO L 167, 22.6.2001);
- Gordon Danning (2018) Did Radio RTLM Really Contribute Meaningfully to the Rwandan Genocide?: Using Qualitative Information to Improve Causal Inference from Measures of Media Availability, Journal Civil Wars, Vol. 20, nr. 4, DOI: 10.1080/13698249.2018.1525677, Montreal Institute for Genocide and Human Rights Studies;
- Heinisch împotriva Germaniei (Cererea nr. 28274/08), Hotărâre Strasbourg 21 iulie 2011;
- Irina Moroianu Zlătescu, *Migration and law*, Editura IRDO, București, 2014;
- Irina Moroianu Zlătescu, Elena Marinică, *Dreptul Uniunii Europene*, Editura Universitară, Editura Universul Academic, București, 2017;
- Karen N, Spam Legislation in Canada: Federalism, Freedom of Expression and the Regulation of the Internet. University of Ottawa Law and Technology, 2005, Journal, 2(2);

- Opinion of Advocate General Szpunar, 2019, Case C-516/17, Spiegel Online GmbH v. Volker Beck (Request for a preliminary ruling from the Bundesgerichtshof (Federal Court of Justice (Germany)), 2019;
- Organisation internationale pour les migrations, ÉTAT DE LA MIGRATION DANS LE MONDE 2020, Genève, 2020;
- United Nations, Human Rights Committee 102nd session Geneva, 11-29 July 2011, General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression, CCPR/C/GC/34;
- United Nations, International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, News, Three Media Leaders convicted for Genocide, 03.12.2003, <https://unictr.irmct.org/en/news/three-media-leaders-convicted-genocide>.

ASPECTE GENERALE ALE COMUNICĂRII POLITICE – CONCEPTUL DE *EUROSCEPTICISM*

Radu-Florin CHIOTAN *

Concepte

Pentru optima definire a conceptului de „comunicare politică”, se impune analiza terminologică a celor două componente lexicale; astfel, conform DEX, substantivul „comunicare” reprezintă acțiunea de a comunica, de a înștiința, de a informa și rezultatul ei; deasemenea, poate semnifica o prezentare într-un cerc restrâns de specialiști a unei contribuții într-o problemă științifică sau lucrarea care face obiectul unei astfel de comunicări. Adjectivul „politică” ilustrează un grad de pregătire a unei persoane în probleme de politică generală; se poate referi și la acea persoană care își desfășoară activitatea în domeniul politicii sau la participarea cetățenilor la viața obștească și la conducerea treburilor societății.

Coroborarea sensurilor celor doi termeni ne conduce la acceptarea definiției comunicării politice ca mod de propagarea unei informații din sfera politicii generale, cu scopul de a informa sau de a genera un răspuns. În ceea ce-i privește pe actorii procesului de comunicare politică, emițătorul este o persoană instruită în domeniul politicii, iar receptorii pot fi și ei la rândul lor instruiți sau nu. Drept exemplu se poate lua comunicarea de idei și dezbaterile din cadrul parlamentului unui stat, în situația în care ambele părți sunt cunoscătoare de domeniu. În situația a doua, discursul prim-ministrului cu publicul larg sau invers ori populația își exprimă dreptul de vot pentru a-și expune opinia față de politicieni.

Această comunicare despre politică este realizată având mai multe scopuri în vedere, dintre care se pot identifica:

- actorii politici se folosesc de diverse forme de comunicare pentru a atinge anumite obiective;
- actorii non-politici, precum alegătorii sau jurnaliștii, se adresează celor politici;

* Academia de Studii Economice, București.

- comunicarea realizată de acești actori non-politici referitoare la domeniul politic se realizează prin diferite forme de media, precum știri sau comentarii.

În praxisul curent, s-a remarcat că populația generală nu este impresionată doar de ideile transmise de cei din domeniul politic, ci și de „imaginea” pe care o formează partidele în mentalul cetățenilor. Pentru a-și întări această identitate, actorii politici se vor rezuma la elemente de marketing, precum îmbrăcăminte, logo sau culoare reprezentativă. Este un lucru știut că marketingul este un instrument foarte eficient pentru a realiza legături de comunicare cu partenerii ori cu clienții. Printre motivele pentru care se recurge la utilizarea acestei tactici se numără:

- optimizarea imaginii unui actor politic, pentru a convinge publicul să sprijine un anumit punct de vedere;
- informarea publicului cu scopul de a dobândi sprijin în favoarea inițiativei stabilite în agenda partidului.

Euroskepticism

În ultimii ani, s-a remarcat emergența unei noi ideologii în sfera culturii politice europene, sprijinită de nenumărate partide de dreapta de pe întregul continent. Aceste partide, de regulă, se identifică prin idei anti-imigraționiste sau anti-globalizare, ca răspuns la multitudinea de crize prin care Uniunea Europeană a trecut în istoria sa. Această ideologie se caracterizează prin negarea instituțiilor Uniunii Europene, prin opunere față de procesul integrării economice europene sau prin critici variate aduse comunității. Acest curent ideologic se numește **euroskepticism**.

În practica și în literatura de specialitate, s-au identificat două categorii ale euroskepticismului, și anume „soft” și „hard”. Conform studiilor realizate de Paul Taggart și Aleks Szczerbiak, euroskepticismul hard se caracterizează prin opoziția față de autoritățile supranaționale fondate de Uniunea Europeană, împotrivindu-se astfel integrării economice europene, anume statutului de membru. Pe de altă parte, euroskepticismul soft critică politicile europene având drept scop reformarea acestora. Sursele acestei ideologii sunt reprezentate, în principiu, de pierderea identității și a suveranității naționale, prin lipsa transparenței politicilor europene, adesea considerate elitiste. Crizele prin care a trecut UE, precum recenta criză a migranților din 2014 sau criza pandemiei de Covid-19, au dus la polarizarea atât a cetățenilor, cât și a ideologiilor politice, remarcându-se o creștere considerabilă a euroskepticilor.

O analiză diacronică a fenomenului euroskeptic ne revelează că această ideologie a apărut pentru prima oară chiar în 1992, când

documentul ce stă la baza existenței Uniunii Europene, *Tratatul de la Maastricht*, era în proces de adoptare în țările deja membre ale Comunității Economice Europene (EEC). Mai precis, în iunie 1992, votanții danezi au respins ratificarea tratatului respectiv. Doar câteva luni mai târziu, *Tratatul de la Maastricht* este adoptat în Franța cu greu, când 51% dintre alegători s-au exprimat în favoarea acestuia. În 1994, au avut loc referendumuri naționale în țările ce doreau să aplice pentru apartenența la UE. O țară al cărei referendum s-a împotrivit în final aderării a fost Norvegia, una dintre cele mai importante țări scandinave. Faptul că zona Scandinaviei s-a opus electoral UE împreună cu adoptarea aproape eșuată a *Tratatului de la Maastricht* a francezilor denotă atmosfera politică instabilă a Europei, o perioadă de rezistență împotriva uniunii economice. Ceea ce se poate remarca în mod clar este faptul că euroscepticismul a apărut(și apare) în momentele în care conjuncturi economice, politice, sociale se dezvoltă în interiorul statelor membre(conflicte, crize, greve, calamități naturale, actuala criză sanitară) și, aparent sau nu, pun în pericol cetățenii.

Vocea euroscepticismului

În aceeași perioadă de declin a popularității Uniunii Europene descrisă anterior, s-a observat o creștere considerabilă a numărului partidelor populiste fie de stânga, fie de dreapta. Aceste partide, indiferent de poziția lor pe spectrul politic, sunt adeptele euroscepticismului soft sau hard. Dintre cele mai cunoscute astfel de partide se regăsesc United Kingdom Independence Party (UKIP), Partidul Conservator al Marii Britanii, partidul italian Mișcarea 5 Stele, Frontul Național din Franța, Podemos din Spania și Partidul pentru Libertate din Olanda. Pe teritoriul României, din această categorie se remarcă Partidul Social Democrat și formațiunea politică recent înființată Partidul Alianța pentru Unirea Românilor.

Printre evenimentele majore ale Europei de Vest din ultima perioadă se numără alegerile parlamentare italiene din 2018, la care partidele principale au pierdut în fața unui partid de dreapta, intitulat Mișcarea 5 Stele, fondat de Beppe Grillo și Gianroberto Casaleggio. Succesul răsunător al acestei formațiuni politice denotă dezvoltarea unor trenduri majore de pe continent, și anume reducerea sprijinului față de partidele de centru, precum Forza Italia, la sub 20%. Pe de altă parte, partidele de dreapta beneficiază de o creștere în voturi ce provin mai ales din sudul peninsulei, Liga lui Salvini având cu 10% mai multe voturi decât în anii precedenți. Liga a reușit astfel de performanțe promovând idei anti-

imigraționiste, aducând în discuție probleme legate de globalizare, pierderea identității culturale și critici aduse instituțiilor UE.

Mișcarea 5 Stele a avut influențe puternice în Sud, câștigând 50% din voturile sicilienilor. Succesul a fost garantat de campaniile anti-corupție, mesaje dure aduse sistemului politic și birocratic italian, dar și criticile față de politicile economice considerate vinovate pentru problema șomajului și rata redusă a dezvoltării din interiorul UE. Partidele tradiționale au încercat să avertizeze populația despre aceste „tentații populiste”, dar italienii au demonstrat că sunt dispuși să urmeze orice cale, doar ca să se ajungă la schimbările demult dorite. Alegătorii au ilustrat astfel că afirmația lui F. Fukuyama, *puterea celor care nu dețin puterea*, este o realitate evidentă în conjuncturi electorale tensionate.

Mișcarea 5 Stele a reușit să-și însușească atât de mult sprijin utilizându-se de noile tehnologii în comunicare, care au facilitat accesul noilor mișcări politice în piața electorală. Astfel, nou-veniții pe scena politică pot concura mult mai ușor cu partidele tradiționale. Internetul a reprezentat mediul principal prin care *Mișcarea 5 Stele* a prosperat; comedianul blogger Beppe Grillo s-a folosit intens de oportunitățile oferite de mediul online, astfel reușind să își creeze unul dintre cele mai de succes partide politice italiene. Succesul Ligii se poate deasemeni datora rețelelor de socializare. Liderul Ligii Nordice, Matteo Salvini, a luat controlul asupra unui partid ce trecuse deja printr-o serie de scandaluri, care determinau un câștig de 4% din voturi la alegerile parlamentare din 2013. Strategiile agresive de promovare prin intermediul Internetului ale lui Salvini au adus partidul la apogeul performanțelor sale, câștigând la alegerile din 2018 17% din voturi. Aceste strategii sunt asemănate adesea celor folosite de Donald Trump la alegerile prezidențiale din SUA din anul 2016, al cărui succes a inspirat pe Salvini în propria campanie electorală.

În timp ce aceste partide de dreapta câștigau teren, Comisia Europeană se aștepta la o victorie a partidelor principale, precum Partidul Democratic sau Forza Italia; se spera la o coaliție între cele două partide. Dar, din cauza victoriei neașteptate ale *Mișcării 5 Stele* și a Ligii, construirea acestei coaliții va deveni din ce în ce mai grea.

Concluzie

În ceea ce ne privește, considerăm că, în prezent, euroscepticismul nu reprezintă o amenințare iminentă pentru poporul român, ca entitate națională sau ca stat membru al Uniunii Europene. Procentele indică, dimpotrivă, o creștere a încrederii în instituțiile europene, datorită în principal răspunsului eficient și prompt al autorităților la pandemia provocată de virusul Covid-19, dar și poziției explicite și ferme a României

față de contextele emergente care au tulburat Europa în ultimii ani. Liderii de facto ai UE, Merkel, Macron și Johnson se manifestă constant ca eurooptimiști, ceea ce dă încredere popoarelor față de constructul politico-economic de pe continent. Și, în ciuda faptului că se observă apariția pe scena politică a unor noi partide politice de extremă dreapta sau stânga, acestea rămân totuși în obscuritate sau, cel puțin, acțiunile lor nu sunt percepute ca amenințări de calibrul. Totodată, contextul medical creat de pandemia de COVID-19 a demonstrat popoarelor europene că numai solidaritatea, acțiunile concertate, empatia și sprijinul reciproc pot să fie instrumentele sine-qua-non. De fapt, Uniunea Europeană a avut de confruntat multe lebede negre în existența ei iar faptul că, în anul 2020, elementele de stabilitate comunitară nu sunt afectate ne dă încrederea unui viitor comun.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

<https://www.dexonline.net>

<https://www.britannica.com/topic/Euroskepticism>, Michael Ray, „Euroskepticism”

<https://en.wikipedia.org/wiki/Euroscepticism>

[http://www.aalep.eu/takeaways-italian-elections?fbclid=IwAR3rljrQh24QA6j2x](http://www.aalep.eu/takeaways-italian-elections?fbclid=IwAR3rljrQh24QA6j2xQoyyO4gIszSwRdCmeE13Z3iWaqd1pLCMGsRkDh6ExA)

QoyyO4gIszSwRdCmeE13Z3iWaqd1pLCMGsRkDh6ExA Christian on Mon,
„Takeaways from the Italian elections”

<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/17/majority-of-eu-population-feel-good-about-bloc-study-finds> John Henley, „Majority of EU population feel good about bloc, study finds”.

„Majority of EU population feel good about bloc, study finds”.

Mihalache, Dan, *Curs de marketing politic*, Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir, 2012.

SUBLIMUL MODERNITĂȚII ȘI MEMORIA

Conf.univ.dr. Otilia SÎRBU*

Ca să scrii o carte despre modernitate înseamnă să te preocupe nu atât fenomenul în starea sa autonomă sau interdependentă cât lumea toată în complexitatea evoluției sale istorice, antropologice, existențiale, unice într-un cuvânt. Este vorba despre cartea profesorului universitar, Constantin Schifirneț, autor cunoscut și consacrat, erudit cărturar al vremurilor noastre, „*Modernitatea tendențială*”. *Reflecții despre evoluția modernă a societății*, Editura Tritonic, 2016. O carte pe care am citit-o cu sfiata cititorului care știe că pasiunea scrisului este o altă fațetă a personalității autorului preocupat de lucrurile majore care domină lumea noastră.

Profesorul Constantin Schifirneț are acest har al scrisului. Fiecare cuvânt al său reușește să atingă dimensiunea a ceea ce trebuie spus, știut, asumat. Insist să menționez acest lucru deoarece harul scrisului este apanajul sufletelor superioare, al celor pentru care conștiința nu este decât forma absolută, firească a ceea ce trebuie revendicat. Citind această carte am redefinit într-un fel nostalgic un timp al studenției mele, timpul unic al unor cursuri magistrale, al unor cărți fundamentale pentru educația unui tânăr pregătit astăzi să întâmpine lumea în stare de nerăbdare cu ea și cu el însuși. Desigur nu e doar vina lui, al acestui tânăr și al generației sale, asaltat de știri, mare parte dintre ele contra-făcute, destinate în a perturba adevărul confiscându-l chiar și în numele modernității.

Așadar, o carte despre modernitate – într-un timp ce pare una cu ea – pare reverențioasă, ușor de subînțeles de vreme ce toți trăim sub auspiciile ei. Din păcate, trebuie să-i dezamăgesc pe cei nemulțumiți sau autosuficienți.

„*Modernitatea tendențială*” este o carte care salvează cotidianul presupunerilor noastre în certitudinea a ceea ce ar trebui să știm și, mai mult, să ne construim ca națiune între națiuni. Altminteri (deși mă tem că aici ne aflăm) vom rămâne pe treapta de jos a modernității tendențiale.

Această realitate a modernității tendențiale (una din concluziile cărții) este una pe cât de complexă, pe atât de implicit calculată a fi recunoscută ca adevăr absolut, deloc ipotetic.

* Universitatea Hyperion, București

Concepută structural în opt capitole (alăturate fiind concluziile, abstractul, bibliografia, indicii de nume, de termene și titluri de lucrări) într-un prim plan, cartea are firul său narativ, literar în celălalt plan. Este cartea unui specialist așa încât o putem defini ca fiind un expozeu sociologic merituos ce ar trebui să fie tema unor dezbateri mediatice și nu numai.

La rândul ei, școala românească ar trebui să fie prima dintre toate instituțiile românești care să dea tonul valoric acestor preocupări serioase prin respectul lor pentru adevăr. Aș merge chiar mai departe cu propunerea ca această cercetare sociologică să poată fi inclusă ca disciplină în școala românească nu numai la nivel universitar. Evident, cu informații pe măsura vârstei biologice, poate fi învățată și asumată modernitatea ca formă necesară de viață în evoluția unei națiuni. În cele mai multe cazuri, există o preocupare permanentă pentru aparențe ale vestimentației, ale unei atitudini „fițoase” „șmechere” ca definiție a reușitei. A învăța viitorul înseamnă a stăpâni prezentul printr-o cunoaștere echilibrată a binelui și a răului, a fondului și a formei ca „brand românesc”, ca refuz al unei imitații sforăitoare, cauza multor neajunsuri existențiale aici și în orice alt colț al lumii.

Modernitatea ca și modernizarea sunt fenomene născute dacă nu neapărat într-un anume paralelism, cu certitudine prin interesul incitant al consecințelor lor. Dacă modernitatea ființează în toate societățile, diferența între cele mai mult sau mai puțin evolute, sunt valorile și standardele diferite ale integralității lor, conform explicațiilor de început ale autorului. Nu poate fi astăzi vreo societate neatinsă de modernitate, însă decalajul este uluitor într-un secol 21 ce ar trebui să uniformizeze multe dintre aceste asperități sociale, menirea lui fiind aceea de a găzdui temporal șansele, aspirațiile și dezamăgirile noastre toate făcându-le istorie. Factorul decisiv e lumea noastră luată în ansamblul ei divers și colorat prin liderii ei, constructorii de început și de sfârșit ai oricărui proiect. Clasa politică ar trebui să aibă nu numai discursuri despre modernitate, ci și o conduită explicită și reală, morală mai întâi de toate. Poate acest lucru ar face diferența între politic și elitism. Poate așa modernitatea tendențială, pasivă ar deveni modernitate în ceea ce este definitoriu.

Din acest studiu meticolos, sociologic al profesorului Schifirneț reiese, fapt demonstrat, că unele societăți reușesc, altele se adaptează sau nu. Modernitatea este ca orice alt fenomen, complexă, pasivitatea ei poate fi la fel de evidentă ca și reversul său. Cu cât societatea civilă există în onestitatea ei, cu atât mai mult poate fi impus progresul unei națiuni chiar dacă ea a pierdut decalajul istoric, economic etc.

„Modernizarea și modernitatea sunt tendențiale fiindcă toate societățile dispun, în egală măsură, de un potențial de schimbare determinat de constantele universale ale culturii, prezente în orice societate, fiecare reprezentând o tendință clară ca expresie a unui număr de funcțiuni esențiale în orice societate” (p. 100).

Citind despre această carte dedicată modernității m-am întrebat, deși nu e decât o întrebare retorică, cum ar putea impune un creator, un artist autentic modernitatea într-o societate care valoric are puține repere. Poate fi el modernitatea însăși? Când mi-am pus aceste întrebări m-am gândit la un citat al lui Charles Bukowski *„Un intelectual spune un lucru simplu într-un fel complicat. Un artist spune un lucru complicat într-un fel simplu”*. Un fel existențial complicat prin simplitatea lui ar putea fi imitativ, simbiotic mai mult decât o fac aparențele sofisticate dar extrem de banale în esența lor? Nu știu. E doar întrebare însă poate fi mai mult pentru oricare dintre noi.

„Modernitatea este tendința sau nevoia de a se desprinde de moștenirile istorice și de a se integra în contemporaneitate și de a atinge nivelul societăților dezvoltate” (p. 100).

Modernitatea este nevoia de a se desprinde de moștenirile istorice, o altă întrebare. În funcție de ce date, în ce condiții o societate se poate desprinde istoric de propria sa moștenire pentru a se integra lumii? Dacă reușește este imperios necesar a se supune trendului acestei lumi, globalizarea? Este un „proces de interdependență a tuturor națiunilor”? Este un proces anume, evident, care creează această conexiune interdependentă, însă există și reversul acestui fenomen. Orgoliile și vanitățile de a fi sub cupola globalizării pot deveni un colaps pentru multe dintre ele, mai ales pentru cele nedepinse a se desprinde de moștenirile... istorice, politice, economice. În aceste date, modernitatea tangențială, „caracteristică permanentă” poate concura cu modernitatea însăși.

Revenind la conținutul cărții – *Modernitatea, Modernizarea, calea spre modernitate, Tipuri de modernitate, Modernitatea tendențială, Elitele, între retorica și realitatea modernității, Spațiul de dezvoltare modernă, Modernizarea ruralului, Statul – producător de modernitate* la care se adaugă și concluziile *Tendențialitatea universală a modernității* – așa cum reiese din introducere este centrat pe trei direcții de cercetare.

„Potrivit celei dintâi, modernitatea se produce și se manifestă în același mod în toate societățile. Prin urmare, societățile non-occidentale ar trebui să parcurgă aceleași faze de evoluție unică, devenind moderne dacă sunt industrializate, urbanizate și democratizate. Potrivit celei de a

doua, modernitatea non-occidentală este una târzie și, inevitabil, ea este rezultatul reproducerii modernității occidentale. Când vorbim despre modernitate târzie ne referim, de fapt, la o modernitate produsă mai târziu decât în Occident, dar o modernitate care ar urma același trend ca în Occident. Cea de a treia discuție susține că modernitatea specifică societăților non-occidentale se diferențiază datorită relativei independențe a tradițiilor culturale față de dezvoltarea economică, tradiții foarte adânc imprimate în subconștientul colectiv al populației, dar care pot fi compatibile cu valori ce promovează dezvoltarea economică și, implicit, modernitatea și modernizarea de tip european. Fiecare dintre aceste asumptii a fost contestată și rediscutată din diferite perspective teoretice la care o să mă refer mai departe”.

Occidentul este elementul-cheie al înțelegerii depline a ceea ce înseamnă modernitate. Însă, dincolo de aspectul colonial, de industrializare, de principiile unui fenomen, de programe culturale impuse, asumate și recunoscute care este diferența dintre o societate care se poate desprinde istoric și o alta care rămâne în stare permanentă de așteptare? O așteptare prin reactualizări niciodată finalizate.

„Tocmai faptul că nu a existat un model al schimbării preluat din exterior înseamnă că presiunea care a dus la modernitate a fost una internă societății occidentale, însă evoluția ei, în timp, după cum vom vedea mai jos, intervenția directă a statului în susținerea schimbărilor moderne. În timp, modernitatea, s-a manifestat ca tendențialitate a dezvoltării și în celelalte societăți” (p. 20).

Din punct de vedere sociologic, istoric aceste date nu pot fi contrazise, dar antropologic, consider de luat în calcul un alt element care concură și impune în interiorul unei societăți șansa evoluției, a modernității în sine.

Imaginația e capacitatea ei, declanșatoare de valori arhetipale, moștenirea noastră milenară care dă naștere unei anume percepții interioare. Ea face posibilă o corelație între matricea convergentă a omului și a universului, ea intră în tiparele memoriei, ea face ca memoria să fixeze rădăcinile și valorile. Poate acesta este punctul de plecare în lupta cu efemerul construindu-ți propria istorie, istoria lumii și a universului.

O demonstrație a celor scrise mai sus este și dedicația de început. Cartea e scrisă în memoria tatălui autorului, dovadă că nimic nu poate anula această memorie a ceea ce suntem dacă ne dorim să fim. Lumea noastră nu poate fi articulată decât relaționând la modul absolut,

structural, antropologic, prin realitatea fondului nostru genetic făcând din formă doar șansa nevoii noastre de originalitate. Aceste simbioze pot fi valabile doar prin conștientizarea vieții ca o realitate permanentă, valorică, sublimă prin modernitate ca stare de necesitate. Conștiința unei națiuni își are rolul ei în acest demers inițiativ, un altul, prin întregirea realității ca întreg.

Preocuparea constantă pentru adevăr și pentru viitorul lui este taina acestei cărți care mi-a reamintit de timpul studenției mele, un timp al autenticității prin care speram ca națiunea română să devină ceea ce ar merita să fie: o societate modernă, preocupată real de evoluția și de destinul său.

LANGUAGE ATTITUDES IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION: A THEORETICAL APPROACH TOWARDS MULTILINGUALISM IN SPAIN

PhD Student Victor Emanuel CIUCIUC*

Introduction

One of the fields of linguistics that has received an impressive amount of attention over the years is language acquisition and, within it, the affective factors that influence the process of learning a new language. According to Garrett (2010), language attitudes are defined as dynamic constructs and they encompass three main types of components: cognitive, sociolinguistic and affective. In Sarnoff's view (1970: 279), attitudes are an individual's "disposition to react favourably or unfavourably"; hence, language attitudes are positive or negative feelings associated with a language. According to Trudgill (1983), attitudes are dynamic and changeable depending on an individual's personal experience and on the social context that one has been immersed in; related to this, Huguet (2007) adds that attitudes might also have their origin in the values and principles instilled by the family.

Moreover, the study of language attitudes is highly important, even though they cannot be observed directly and may be difficult to identify correctly, because it reveals differences and similarities between communities and it shows "how we position ourselves socially, and how we relate to other individuals and groups" (Garrett 2010: 15). Even more relevantly, studies have proved that positive attitudes towards a language correlate to successfully learning that language (Lasagabaster 2003). To this end, Byrd & Lamoureux (2014) state that language attitudes should be considered in the design of language policies at universities whenever there is a goal to adopt multilingualism.

Therefore, this paper aims to compile a theoretical review of existing research on language attitudes towards minority and non-official

* Teaching Associate, PhD Student – Faculty of Foreign Languages and Literatures – Department of Romance, Classical and Modern Greek Languages and Literatures, University of Bucharest.

languages in Spain. Spain is a multicultural, multilingual, diverse country in which “41% of the population lives in officially bilingual regions” (Lasagabaster 2017: 65). In other words, it is home to a wide variety of languages, among which only Spanish (Castilian) is the official nationwide language, while Aranese, Catalan/Valencian, Basque and Galician are co-official languages solely in the areas where they are spoken (Directorate General for Education and Culture 2006). However, there are other non-official regional languages, such as Aragonese or Asturian, and a great number of dialects and minority varieties. Consequently, since Spain is characterized by a diverse linguistic context, there is also a wide range of attitudes towards the aforementioned languages, that the present paper focuses on.

Theoretical overview

The theoretical part is divided into subsections that take into consideration some of the most important minority languages – either non-official or co-official in certain regions of Spain – and mention relevant studies carried out on said languages.

Aranese

Regarding the language attitudes of the Aranese community in Valle de Arán, which is an administrative entity in Catalonia, Lapresta & Huguet (2006: 110) discovered, in their study, that the Aranese collective identity is primarily emitted through the linguistic identity, according to the members of the community, since language is the means which transmits “the feeling of belonging, the emotional implication and the subjective identification of the individuals with the group”¹. Even for people that do not identify themselves with the status of Aranese membership, language is the most authentic cultural feature that brings the Aranese together. The strong relationship between language and subjective identity, that comes from the feeling of belonging to a linguistic community, highlights the already mentioned fact that, to them, the founding and most relevant aspect of the Aranese identity is the linguistic one. In other words, it acquires a participative function and it expresses paternity, which is the most consistent patrimonial element (Lapresta & Huguet 2006).

¹ Author’s translation

Asturian

One of the first significant sociolinguistic researches in Asturias were carried out by Andrés (1997) and LleraRamo & San Martín Antuña (2003). Andrés (1997) found that both men and women have the same positive attitudes and opinions towards Asturian; nonetheless, women have a higher level of linguistic awareness, while men show a higher level of declared knowledge and use of the language. Regarding the age variable, young generations show more appreciation towards the Asturian language than older ones, but the elders have a higher level of declared and detected knowledge; in Andrés's words (1997: 387), "old people have the language and young people appreciate it"¹.

As for LleraRamo & San Martín Antuña's study (2003), "II Encuestasociolingüística de Asturias", the research series was continued with the third and latest sociolinguistic investigation coordinated by the same LleraRamo. So far, the preliminary results were published by the Asturian Language Academy in 2017: they indicate that 65% of Asturians still agree with the fact that their vernacular language is Asturian, although this number is 13% lower than the figure shown in the previous study from 2003. Moreover, most Asturians believe that the Asturian language is the same as the other regionally official languages in Spain. Also, the level of language knowledge has grown considerably since 1983, when the percentage of people who knew Asturian was 40%, compared to 90% nowadays. Furthermore, although Castilian is still the language people prefer to socialize, the last decade has brought a consistent rise in choosing Asturian for social interaction. However, according to LleraRamo (2017), the preference for a bilingual context in Asturias, that includes Asturian and Castilian, has been maintained across the decade. And, overall, more than half of the Asturians continue to agree with Asturian's co-official status and with its instruction in schools as a foreign language.

Bleortu (2018) also did a research in Pola de Siero, which is a more traditional region in Asturias that represented the foundation of standard literary Asturian (Bleortu 2015), and found out that some inhabitants – more exactly, those that feel proudness for being Asturian – identify themselves with the language variety they speak (Castilian with Asturian influences), manifesting a positive attitude towards it. On the other hand, those that wish for an improved economical status are more attracted to Castilian. Moreover, most of the participants consider the new standard Asturian to be "artificial" (Bleortu 2018: 158).

¹ Author's translation

Basque

Basque is spoken in both Spain and France and, within Spain, it can be found in the Basque Country and in Navarre; in the former autonomous community, Basque is a co-official language alongside Spanish (Madariaga 2019). The promotion of the use of Basque is positively perceived by 65% of the population of the Basque Country, percentage that has increased during the last two decades (Madariaga 2019). In a previous study, Madariaga (2000 in Madariaga 2019) established a link between the attitudes of teenagers in the Basque Country and Navarre and their social background, that includes factors like the predominant language used at school or at home; in other words, a positive attitude is directly determined by the presence degree of the minority language.

Rojo et al. (2010) conducted a study on native and immigrant students, which showed overall positive attitudes towards Basque and Castilian; “however, it seems that their country of origin has a strong influence on their attitudes towards these languages”, along with the length of their stay, how old they were when they came to Spain and the predominant language spoken in the family. Lasagabaster (2007: 86) also carried out a research on students living in the Basque Country and the results showed positive attitudes towards Basque, “even though students pointed out that it is a difficult language to learn and that there are more useful languages than Basque”. Moreover, the study observed no discrimination towards the minority language; on the contrary, it is equally integrated within the community although it is not as prominent as Castilian.

Catalan

Related to the language attitudes manifested towards Catalan, the first study conducted in this century in Catalonia and Aragon proved positive attitudes towards both Catalan and Spanish in secondary school students; nonetheless, “Catalan tended to take priority over Spanish”, regardless of the degree of presence of the language in the family (Huguet&Llurda 2001 in Huguet 2007: 25). However, findings of a previous research indicate that students’ attitudes were majorly determined by the language spoken at home; in other words, positive attitudes towards Catalan were enhanced in students who had Catalan as their native tongue compared to students who had Spanish as their L1 or were bilingual (Vicirectorat de Relacions Institucionals I Política Lingüística 1998).

Later on, Huguet's study (2007), that focused on university students, still found more positive attitudes towards Catalan than towards Spanish (or English) together with high levels of competence, but, on the other hand, it observed that the L1 variable had an impact on the participants' attitudes, in the sense that closeness to a certain language also implied more positive opinions of that language. Other factors that influenced students' attitudes were the linguistic model followed at school and the language spoken in the region they lived in. Moreover, an interesting finding was that "living in bigger cities (over 100.000 inhabitants) brings more positive attitudes towards Spanish", which, in the author's view, is related to the past migration of Castilian-speaking workers in the most important cities of Catalonia (Huguet 2007: 35).

Valencian (Catalan used in Valencia)

The term of "Valencian" is surrounded by a shade of controversy due to its history and development within the Valencian Community. The official co-language of this region is Catalan, as agreed through the document "Les Normes de Castelló" in 1932 (Safont 2007). Hence, because the Catalan used in the Valencian Community is a "dialectal variety of the Catalan language", many people refer to it as Valencian (Safont 2007: 93). Nonetheless, employing this term has dispersed the idea that it is a separate language from Catalan, "although this is only an opinion not grounded in any philological criteria, and it is promoted by specific political parties" (Safont 2007: 93). And, in reality, Catalan speakers are more concerned about the instruction language in schools and use of the language than they are about its label.

Regarding language attitudes towards the Catalan used in Valencia, researches that tackle this issue are scarce. However, Blas Arroyo's research (1995) on Valencian students showed the existence of negative attitudes towards Catalan in the case of monolingual speakers of Spanish, which are in opposition with their positive attitudes towards Spanish; what is more, an intriguing finding was that bilingual speakers had even less favourable attitudes towards Catalan. In Safont's later paper (2007), almost half of the university students that participated in the study showed positive attitudes, 40% showed neutral ones and 11% showed negative attitudes. The last percentage, even though low, is the highest among the three languages involved in the research: Spanish, Catalan and English. As in other studies on language attitudes in the Spanish context, the

results are linked to the participants' perceived competence of language, native language and the main language used in their hometown.

One of the most recent studies was González Martínez & Blas Arroyo's (2011) and it investigated language attitudes in Els Ports, a region in the Valencian Community. The research observed positive attitudes for Spanish in all domains of use, but, for Catalan, there were positive attitudes within the social and personal appeal spheres, and negative attitudes in terms of the socioeconomic status associated with it. The authors appreciate this to be largely determined by the age factor, as elders have a less favourable attitude towards Valencian, while younger generations value it more.

Galician

A study from 1995 by Sociolinguistics Seminar (in Guitérrez et al. 2007) showed that Galicians' attitudes towards the Galician language are favourable, with a percentage of almost 70% of the population believing that Galician is as useful as (or even more useful than) Spanish and that it should be employed in schools. A more recent paper, Guitérrez et al.'s (2007), observed the attitudes of university students who were in the Teacher Training programme. The findings indicate that their perception of the knowledge they have in Spanish is superior to that in Galician and "confirm the intergenerational downward trend of the use of Galician" noticed in previous studies (Guitérrez et al. 2007: 61). Moreover, the study confirmed the presence of negative attitudes towards the use of Galician, that devoid Galician of importance in contexts such as looking for a workplace, meeting new people or interacting with classmates. Also, only a very low percentage of the participants consider Galician to be important in the community integration process. Nonetheless, respondents' attitudes are more positive towards Galician, when compared to Spanish (and English; Jianu: 2017) and enhanced attitudes are linked to their perceived competence of Galician.

The existence of negative attitudes towards Galician could be justified through "the low-prestige status associated with Galician", compared to Catalan or Basque (O'Rourke 2010: 149). In his view, there exist social and linguistic distances between the speakers of this minority language which lead to conflicts that negatively affect the language revival in the Galician community and may give rise to unfavourable attitudes; because of this, O'Rourke (2010) labels the Galician minority language as a weak one.

Conclusion

This brief theoretical overview of the most relevant published studies on language attitudes towards various non-official and minority languages from Spain is meant to shed some light on the Spanish multilingual background as regards attitudes of inhabitants of the respective region towards Aranese, Asturian, Basque, Catalan, one variety of Catalan known as Valencian, and Galician. Notwithstanding, we should keep in mind that language attitudes are integrated from cognitive, sociolinguistic and affective constructs; for this reason, they carry an impressive weight within language learning, and they have been massively studied during recent years.

Except for Valencian and Galician, which were negatively valued by certain groups and in certain spheres of use, the papers showed overall favourable attitudes towards the aforementioned languages. This, in itself, proves that perspectives on multilingualism are still largely positive and languages that received the status of minority languages are not only accepted, but also majorly positively regarded by speakers of the areas where such languages exist. Socially and linguistically, positive attitudes help create a more unified community and enhance the educational and cultural prospects of the group of language entities, which, consequently, builds stronger human interaction and consolidates communion (Sârbu: 2017).

REFERENCES

- Andrés, R. D. (1997), Encuestas sociolingüísticas sobre el asturiano. Las variables edad y sexo. *Revista de Filología Románica*, 13, 371-387.
- Blas Arroyo, J. L. (1995), De nuevo el español y el catalán, juntos y en contraste: estudio de actitudes lingüísticas. *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, 34, 83-99.
- Bleortu, C. (2015), Necesitatea unui studiu sociolingvistic in Pola de Siero. *Revista de Filologia Asturiana*, 15, 99-122.
- Bleortu, C. (2018), Atitudini lingvistice in Pola de Siero (Spania). *Philologica Jassyensia*, 2(28), 151-158.
- Byrd, J. S., & Lamoureux, S. A. (2014), Rethinking Multilingualism: Complex Identities, Representations, and Practices of Multilingual Student Teachers moving through Plurilingual Times in University French Language teacher Education Programs. În A. Otwinowska, & G. D. Angelis (Ed.), *Teaching and Learning in Multilingual Contexts: Sociolinguistic and Educational Perspectives*. Multilingual Matters.
- Directorate General for Education and Culture (2006), Europeans and their Languages. *Eurobarometer*, 243.

- Garrett, P. (2010), *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- González Martínez, J., & Blas Arroyo, J. L. (2011), Estabilidad y dinamismo en las actitudes lingüísticas de una comunidad bilingüe española (Els Ports, Castellón). *Hispania*, 94(4), 663-679.
- Gutiérrez, X. L., Salgado, A. F., Fernández, I. S., & Berg, H. C. (2007), Language Use and Language Attitudes in Galicia. În D. Lasagabaster, & Á. Huguët, *Multilingualism in European Bilingual Contexts: Language Use and Attitudes* (pg. 40-64). Clevedon: Multilingual Matters.
- Huguët, Á. (2007), Language Use and Language Attitudes in Catalonia. În D. Lasagabaster, & Á. Huguët, *Multilingualism in European Bilingual Contexts. Language Use and Attitudes* (pg. 17-39). Clevedon: Multilingual Matters.
- Jianu, Magda (2017), Grammar for general Culture, Ed. Universitaria, Craiova.
- Lapresta, C. R., & Huguët, A. C. (2006), Identidad colectiva y lengua en contextos pluriculturales y plurilingües. El caso del Valle de Arán (Lleida. España). *Revista Internacional de Sociología*, 64(45), 83-115.
- Lasagabaster, D. (2003), *Trilingualism at school. Attitudes towards the minority, the majority and the foreign language*. Lleida: Milenio.
- Lasagabaster, D. (2007), Language Use and Language Attitudes in the Basque Country. În D. Lasagabaster, & Á. Huguët, *Multilingualism in European Bilingual Contexts: Language Use and Attitudes* (pp. 65-89). Clevedon: Multilingual Matters.
- Llera Ramo, F. J. (2017), *III Encuesta Sociolingüística de Asturias*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Llera Ramo, F. J., & San Martín Antuña, P. (2003), *II Encuesta Sociolingüística de Asturias*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Madariaga, J.-M. (2019), The Basque Country. În C. Lapresta-Rey, & Á. Huguët, *Multilingualism in European Language Education* (pg. 33-52). Multilingual Matters.
- O'Rourke, B. (2010), *Galician and Irish in the European Context: Attitudes towards weak and strong minority languages*. Springer.
- Rojo, V., Madariaga, J.-M., & Huguët, Á. (2010), Actitudes lingüísticas hacia el euskera y castellano de los estudiantes autóctonos e inmigrantes de la Educación Secundaria Obligatoria. *Cultura y Educación*, 22(1), 85-97.
- Safont, M. P. (2007), Language Use and Language Attitudes in the Valencian Community. În D. Lasagabaster, & Á. Huguët, *Multilingualism in European Bilingual Contexts. Language Use and Attitudes* (pg. 90-113). Clevedon: Multilingual Matters.
- Sarnoff, I. (1970), *Social Attitudes and the Resolution of Motivational Conflict*. Harmondsworth: Penguin.
- Sârbu, Otilia (2017), Modernization, the pathomodernity, a XI-a Conferință internațională *Limbă, cultură, civilizație*, Politehnica, București.
- Trudgill, P. (1983), *On Dialect*. Oxford: Blackwell.
- Vicectorat de Relacions Institucionals I Política Lingüística, (1998), *Enquesta sobre les actituds lingüístiques de l'alumnat de la UB*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

ASPECTE ALE COMUNICĂRII DIDACTICE. PARALELĂ ÎNTRE ORATOR ȘI FORMATOR

Andreea-Diana JICMAN*

Abstract: *Asemenea oratorului, formatorul, de la profesor la părinte, înfăptuiește un act de comunicare în cadrul procesului didactic. Dacă formatorul devine conștient de puterea pe care discursul său (verbal, nonverbal, paraverbal) o are asupra cursanților, atunci el poate folosi acest instrumente în folosul pregătirii educaționale. Pentru a educa, este necesar ca formatorul să învețe să comunice de manieră echilibrată și atractivă.*

Cuvinte cheie: *discurs, oratorie, formator, contact vizual, comunicare*

O persoană cu rol de formator, fie în calitate de educator, fie profesor, instructor, chiar și părinte, îndeplinește în cadrul procesului didactic un act de comunicare. Conceptul propus de Aristotel conform căruia ființa umană este un animal social (*zoon politikon*) demonstrează calitatea implicită de comunicator a omului. Pentru a putea conviețui în cadrul unei comunități, individul învață de mic să codifice și să decodifice mesaje pentru a se putea face înțeles de cei din jur. De altfel, a fi înțeles de ceilalți este primul pas spre a putea primi recunoașterea lor, element crucial în dezvoltarea echilibrată a omului¹. Comportamentul uman abundă în semnificații, care se transmit de manieră verbală, nonverbală sau paraverbală². Se poate considera că în fiecare moment al existenței, omul este implicat într-un act comunicațional. Chiar și tăcerea comportă anumite semnificații și oferă un răspuns interlocutorului, fapt ce poate fi lesne observat într-un moment scenic în care actorul tace și totuși spune atât de multe, prin postură, privire, îmbrăcăminte etc.

* Andreea-Diana Jicman este student doctorand în cadrul Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică „I. L. Caragiale”, din București.

¹ Eric Berne, *Jocurile noastre de toate zilele*, Trei, București, 2014, p. 15; Ian Stewart, Vann Joines, *AT astăzi. O nouă introducere în analiza tranzacțională*, Mirton, Timișoara, 2004, pp. 60-68; Roy Baumeister, Mark Leary, „The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, vol. 117, nr. 3, 1995, pp. 497-529.

² G. Georgiu, *Comunicare interculturală. Probleme, abordări, teorii*, comunicare.ro, București, 2010, p. 71.

Comunicarea constituie parte integrantă din existența fiecărui membru al unei comunități și are funcție de reglare și de influențare a interacțiunii dintre oameni. În multe situații, însă, a comunica devine un act mecanic, neconștientizat de părțile implicate, în care apar diferențe dintre ceea ce intenționează unul să transmită și ceea ce cu adevărat celălalt percepe. Lipsa de concordanță în planul celor trei niveluri ale comunicării mai sus menționate (verbal, nonverbal și paraverbal) conduce inevitabil la înfăptuirea unui monolog sau generarea unui conflict, ambele ipostaze reprezentând opusul dialogului¹. Pentru a putea coexista, oamenii învață să dialogheze, pentru că numai în acest fel se pot crea premisele unei interacțiuni autentice.

Ținând cont de aceste considerente, este necesar ca actul comunicațional să fie conștientizat și abordat ca o situație complexă de interacțiune umană, în care intervin mai multe elemente, deoarece „modul în care comunicăm este influențat nu numai de mediul fizic și fiziologic, ci și de cultura noastră, de experiență, gen și de clasa socială”². Comunicarea autentică presupune mai mult decât transmiterea de idei, informații, pentru că „implică *problema relației cu celălalt*, cu alteritatea, problema înțelegerii mesajelor și a gestionării diferențelor care sunt co-prezente”³. În acest context, găsesc relevantă analiza câtorva aspecte ce definesc discursul didactic, ca premise pentru cultivarea unui ambient incluziv, dat fiind faptul că orice formator, înainte de toate, reprezintă un model pentru persoanele cu care intră în contact. Articolul prezintă succint o perspectivă asupra câtorva abilități și a modului de structurare a discursului pentru lucrul cu grupuri diverse, în care se acceptă și se valorizează ideea că orice individ este diferit. Omogenizarea grupului presupune stabilirea unor scopuri comune către care să tindă fiecare membru al grupului. Analiza este realizată printr-o paralelă făcută între similitudinile care pot fi identificate între discursul unui orator și cel al unui profesor.

Societatea actuală este caracterizată de diversitate, fenomen favorizat atât de migrația în vederea găsirii unui trai mai bun, cât și de accentul care se pune pe integrarea în comunitate a tuturor persoanelor, indiferent de caracteristicile care îi definesc. În societățile anterioare, persoanele considerate nedemne să facă parte din comunitate, pentru că nu se încadrau standardelor impuse la nivel social din cauza unei slăbiciuni, deficiențe sau dizabilități la nivel fizic sau mental, sau înzestrării cu un coeficient de inteligență peste medie, sau provenite din medii

¹ Tzvetan Todorov, *Nosotros y los otros*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2013, p. 17.

² Kory Floyd, *Comunicarea interpersonală*, trad. Miruna Andriescu, Polirom, Iași, 2013, p. 33.

³ G. Georgiu, *op.cit.*, p. 76.

slab dezvoltate sau îndoielnice, erau omorâte, izolate sau izgonite. Societățile spartană, medievală sau totalitară constituie exemple pe care istoria le oferă în acest sens. În prezent, s-a demonstrat faptul că diversitatea este o caracteristică firească, iar acest lucru se manifestă în domeniile de activitate umană. De exemplu, școala reprezintă un loc de întâlnire pentru copii extrem de diferiți, care se confruntă zi de zi cu provocarea de a-l înțelege și a-l accepta pe celălalt. În aceste condiții, profesorul are o misiune deosebit de dificilă, deoarece stă și în puterea lui, nu numai a părinților, să îi ajute pe copii și pe tineri să înțeleagă că diversitatea este un fenomen natural.

Plecând de la această idee, cel care are rolul de a forma, indiferent de titulatura sau funcția ocupată, este, la bază, un comunicator și se regăsește de multe ori în ipostaze similare unui orator. Astfel, câteva din principiile elementare, care asigură o comunicare asumată și persuasivă din punct de vedere oratoric, se pot cu ușurință aplica și în discursul formatorului.

Un prim punct de întâlnire rezidă în scopul pe care ambii și-l asumă în momentul în care interacționează cu oamenii, pentru că ceea ce și unul și altul își doresc să obțină este influențarea într-o anumită direcție a celor cărora li se adresează. În general, există trei motive pentru care un om poate alege să susțină o prezentare în public, și anume a informa, a distra și a inspira în scopul acțiunii. Dintre acestea, cel din urmă este cel mai des întâlnit și cel mai provocator. Comunicarea, prin definiție, se referă la dorința intrinsecă a ființei umane de a-l determina pe celălalt spre o anumită acțiune, întrucât constituie un proces tranzacțional care modifică în mod conștient comportamentul unui om, cu scopul de a produce sau de a găsi un răspuns precis din partea unei alte persoane¹. Nu este de mirare că ceea ce un formator își propune adesea în relația cu ascultătorii săi, asemenea vorbitorului, este să-i inspire și să-i determine să acționeze². De altfel, profesorul reprezintă un model pentru cei cu care lucrează, pentru că aceștia au tendința de a reflecta sau de a prelua anumite aspecte ce îi caracterizează pe adulții din jurul lor. Această idee este subliniată de Rudolf Steiner în delimitarea conceptuală a pedagogiei alternative Waldorf. Unul dintre principiile definitorii ale acestui sistem educațional statuează că în școala primară și cea gimnazială, copilul trebuie ghidat de un singur profesor, deoarece el are nevoie de o figură stabilă de autoritate la care să se raporteze. În adolescență, tânărul caută

¹ L. Samovar, R. Porter, *Intercultural Communication: A Reader*, Wadsworth Company, Belmont, 1988, p. 6.

² Dale Carnegie Training, *Stand and Deliver*, Curtea Veche, București, 2018, pp. 116-117.

„să aleagă elemente din modele diverse și să își exerseze formele proprii, prin acceptare sau combatere”¹; astfel, confruntarea cu mai multe persoane îi poate fi benefică, pentru că poate prelua și adecva la propria personalitate ceea ce simte cu adevărat relevant. Comportamentul formatorului influențează constant prin modul în care se raportează, predă, modelează concepte socio-emoționale și gestionează dinamica emoțională și socială a clasei², ceea ce determină dezvoltarea propriei personalități a copiilor și tinerilor. Se poate deduce ideea că educația trebuie să fie un act conștientizat și asumat. Pentru a putea insufla valori, este necesar ca formatorul să conțină și să emane calitățile pe care le solicită cursanților. În acest sens, se pot distinge între trei tipologii de pedagogi: „acea care cer copiilor sau elevilor să respecte anumite reguli pe care ei înșiși nu le respectă; aceia care se comportă ca niște exemple, dar o fac din amor propriu, [...] dar care, în secret, își permit multe încălcări ale regulilor; și, în sfârșit, [...] adevărații pedagogi, care nu sunt împărțiți: ceea ce spun, ceea ce doresc, se află în ei, în ființa lor, în esența lor”³.

Abilitatea formatorului de a influența comportamentul ascultătorilor săi presupune ca mai întâi să le fi câștigat interesul, atenția și încrederea. Iar pentru a putea face acest lucru, asemenea celui care livrează o cuvântare, profesorul se înarmează cu sinceritate și convingere. Cea dintâi, sinceritatea, reprezintă o calitate care îl ajută pe formator să se apropie de tinerii cu care lucrează, să elimine barierele din comunicare și distincția dintre *el* și *ei*. La fel ca orice alt tip de public, un grup de copii sau tineri își doresc respectul și aprecierea din partea celui care îi coordonează și sesizează imediat lipsa autenticității. Indiferent de capacitățile perceptuale individuale, ca *grup*, ei manifestă o sensibilitate aparte și dobândesc o receptivitate deosebită, motiv pentru care nu vor ezita să taxeze sinceritatea simulată. Prin urmare, a fi sincer este un atu care asigură credibilitate profesorului⁴. Convingerea, cea de-a doua calitate, susține sinceritatea și conferă procesului comunicațional un plus de valoare afectivă. Astfel, „dacă este suficient de convins despre un lucru și îl afirmă cu suficientă tărie, [...] orice vorbitor își va câștiga adeptii”⁵. În

¹ Ion Albușescu, *Pedagogii alternative*, ALL, București, 2014, p. 124.

² Patricia A. Jennings, *Mindfulness pentru profesori*, Herald, București, 2017, p. 170.

³ Omraam Mikhaël Aïvanhov, *O educație care începe înainte de naștere*, Prosveta, București, 2006, p. 150.

⁴ Dale Carnegie Training, *op.cit.*, pp. 37, 118.

⁵ *Ibidem*, p. 122.

acest fel, formatorul reușește devină acea figură de autoritate blândă și hotărâtă¹, de care copilul are nevoie pentru a-și putea structura personalitatea.

Sinceritatea și convingerea sunt doar două dintre caracteristicile relevante într-un discurs, iar efectul lor va întârzia să apară dacă formatorul nu își pune ordine în gândire. Acest aspect este esențial atât în prezentările punctuale, cât și în planificarea riguroasă pe care profesorul și-o face pentru a putea desfășura activitatea de pregătire. Fiecare acțiune șicuvânt urmăresc un obiectiv pe care instructorul și-l stabilește în acord cu ceea ce își propune să obțină de la grupul cu care lucrează, ținând cont de particularitățile de dezvoltare din punct de vedere fizic, emoțional, social, cultural ale fiecărui individ din grup. Este ideal ca activitățile să reflecte interesele și necesitățile grupului de lucru, determinând captarea atenției și câștigarea afecțiunii din partea audienței. Asemenea unui vorbitor în public profesionist, este util ca formatorul să se perceapă pe sine însuși drept căpitanul unei ambarcațiuni, cu direcție precisă spre o destinație clară. Căpitanul păstrează în permanență atenția spre destinație și „știe, de asemenea, punctul în care se află nava sa în raport cu obiectivul său final”². Chiar și în potențialele situații în care instructorul este copleșit de ideile pe care dorește să le transmită, exprimarea lui va fi una structurată și limitată ce urmează firul roșu al noțiunilor care converg către un scop bine definit. Dacă își pierde concentrarea și se abate de la parcursul logic al ideilor, se creează confuzie în gândirea sa, care se va transmite apoi și grupului cu care lucrează.

În cazul în care vorbitorul sau formatorul sesizează că se îndepărtează de scopul propus și se pierde în detalii, soluția este să reevalueze rapid situația, să-și readucă concentrarea pe ceea ce are de comunicat și să continue. În situația unui discurs, pasivitatea sau compătimirea de sine nu îl ajută pe comunicator. Mai mult, autocritica presupune distrugere, pentru că nu îi permite să rămână ancorat în prezent, ci îl trimite cu gândul în trecut sau în viitor, determinând incoerența discursului³. Soluția rezidă mereu în centrarea pe sine și în determinarea de a continua, indiferent de obstacolele ivite. Greșeala este umană, firească și îl provoacă pe comunicator să rezolve o anumită situație ivită, de a se adapta din mers și de a se perfecționa continuu. Această capacitate se regăsește în puterea creatoare a individului, întrucât aceasta îi conferă libertatea în gândire pentru a genera idei și

¹ Ion Albulescu, *op.cit.*, p. 123.

² Dale Carnegie Training, *op.cit.*, p. 115.

³ *Ibidem*, p. 64.

soluții adecvate incidentului. Nimeni nu se naște înzestrat cu abilități oratorice, acestea sunt deprinse prin antrenament și nuanțate prin geniu creativ cu care fiecare este înzestrat. În condițiile în care oratoria poate fi considerată drept artă creativă¹, atunci comunicatorul devine în același timp artist și material de lucru.

Vorbitorului îi revine sarcina de a împacheta într-un mod cât mai adecvat și plăcut conținutul pe care dorește să-l livreze audienței. Același lucru se aplică instructorului sau profesorului, care alege să vorbească și să se comporte într-un anumit fel astfel încât să creeze impactul dorit. În primul rând, instructorul își alege cuvintele în funcție de capacitățile de înțelegere ale grupului de lucru și încearcă să evite elemente de limbaj sau comportament care pot leza sentimentele anumitor membri ai grupului. În această categorie sunt incluse atitudinile discriminatoare, tipuri de limbaj care determină diferențieri la nivel de indivizi sau comportamentele de favorizare a anumitor persoane în detrimentul altora². Așa cum am menționat anterior, profesorul are rolul de model, prin urmare comportamentul lui se va reflecta în cel al oamenilor cu care lucrează. Deși profesorul este om, prin urmare este imposibil să nu aibă preferințe, să nu se enerveze sau să nu aibă prejudecăți³, el are puterea de a se raporta neutru în relația cu întregul grup pentru a evita manifestarea unui comportament diferențiat față de membrii acestuia. Profesorul perfect reprezintă o utopie, pentru că omul însuși este perfectibil. Totuși, există câteva elemente de care poate ține cont pentru ca interacțiunea cu elevii să fie una de bun augur. El poate fi atent și sensibil la cerințele fiecărui individ⁴, principii care îi orientează comportamentul într-unul centrat pe cursanți. Apoi, asemenea unui orator profesionist, formatorul se preocupă de alegerea celui mai adecvat ambalaj, tradus prin accentuarea, tonalitatea și viteza pe care le va folosi în momentul vorbirii. Această triadă este esențială pentru crearea și menținerea unui ritm al discursului, care să garanteze atenția din partea ascultătorilor. Semnificația frazelor în vorbire se modifică în funcție de accentuare. Sublinierea anumitor cuvinte trebuie să fie o alegere conștientă care deservește obiectivelor asumate de vorbitor⁵. Accentuarea devine insuficientă dacă nu este acompaniată de alternarea tonului, care ar trebui să crească și să coboare în mod natural. Există cazuri în care, dimpotrivă, acest lucru nu se întâmplă, iar comunicatorul pare că pierde controlul asupra vocii, iar aceasta fie devine

¹ *Ibidem*, p. 35.

² Barbara. Gross Davis, „Diversity and complexity in the classroom”, *Tools for teaching*, Jossey-Bass, San Francisco, 1999.

³ Thomas Gordon, *Profesorul eficient*, Trei, București, 2011, p. 42.

⁴ B. Gross Davis, *op.cit.*

⁵ Dale Carnegie Training, *op.cit.*, p. 25.

tremurată, fie pițigăiată, fie monotonă. Această situație se declanșează din cauza fricii de vorbit în public, care determină încordare și inflexibilitate, iar comunicarea va fi una lipsită de sare și piper. Viteza, cel din urmă atribut, joacă un rol benefic în vorbire, deoarece îmbogățește sensul anumitor secvențe, conferindu-le mai multă valoare sau însemnătate în economia discursului. Pe lângă elementele ce țin de zona auditivă, un bun comunicator știe că este nevoie să întărească cele spuse prin stimuli vizuali¹. De aceea, el va avea grijă la aspectul său exterior: modul în care este îmbrăcat trebuie să fie în acord cu prezentarea pe care o face, să îl pună în valoare și să nu îl incomodeze, iar mișcările și gesturile pe care le folosește trebuie să fie folosite cu măsură și să exemplifice vizual ceea ce este exprimat în mod verbal.

Un alt aspect important în comunicare îl reprezintă contactul vizual, ceea ce presupune că se formează și se menține o conexiune între cel care vorbește și cel/cei care ascultă. Odată ce vorbitorul nu se mai uită la grup, atunci se întrerupe și contactul. Pe lângă funcția de sprijin în crearea unei legături afective cu grupul, contactul vizual are și rol în facilitarea de feedback, deoarece se poate „intui ce simte cealaltă persoană citindu-i expresia feței [...] Zâmbetul creează sincronie”².

Ținând cont de faptul că zâmbetul este esențial pentru realizarea unei comunicări eficiente, un ultim aspect demn de menționat este folosirea umorului în discurs. Oamenii resimt nevoia de a râde, iar atunci când acest lucru se întâmplă, se creează o stare de bine și de relaxare în cadrul grupului. Se consideră că „oamenii sănătoși din punct de vedere emoțional și care au simțul măsurii sunt binedispuși. Au tendința de a vedea partea plină a paharului și au haz zi de zi”³. Ar fi util dacă formatorul ar deprinde acest tip de atitudine și l-ar aplica în interacțiunea din cadrul activităților desfășurate cu grupul. Așa cum îl ajută pe orator să se apropie și să fie mai ușor primit de către ascultării săi, la fel îl poate sprijini pe formator în crearea unei relații sănătoase cu cursanții săi.

Având în vedere aspectele dezbătute mai sus, se pot stabili câteva puncte comune în actul de comunicare înfăptuit de un profesor și cel al unui orator. Acestea pot fi rezumate, astfel: aspirația de a insufla în cei cu care lucrează dorința de acțiune, câștigarea atenției, interesului și încrederii, pentru care este nevoie de un întreg arsenal de calități sau abilități, precum sinceritatea, convingerea, umorul, capacitatea de a jongla cu elementele limbajului verbal, nonverbal și paraverbal, capacitatea de a-și structura logic discursul și de a se adapta. Paralela între orator și formator este utilă întrucât reflectă calitatea primordială de comunicator a

¹ *Ibidem*, p. 38.

² Patricia A. Jennings, *op.cit.*, p. 158.

³ Dale Carnegie Training, *op.cit.*, p. 76.

profesorului. Pentru a se putea înfăptui un act de formare, discursul îndeplinește o funcție de reglare în raport cu audiența. Elevul va putea să învețe mult mai ușor dacă identifică figura de autoritate din fața sa drept un model care îl ascultă, îi răspunde adecvat în acord cu nevoile și particularitățile de dezvoltare și care îi insuflează încredere și bucurie. O școală în care profesorul conștientizează efectul discursului său și ajunge să îl structureze în manieră constructivă devine o realitate în care fiecare este acceptat și integrat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Aïvanhov, Omraam Mikhaël, *O educație care începe înainte de naștere*, Editura Prosveta, București, 2006.
- Albulescu, Ion, *Pedagogii alternative*, Editura ALL, București, 2014.
- Baumeister, Roy; Leary, Mark, „The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, Vol. 117, nr. 3, 1995.
- Berne, Eric, *Jocurile noastre de toate zilele*, Trei, București, 2014.
- Carnegie, Dale Training, *Stand and Deliver: cum să devii un maestru al comunicării și un orator desăvârșit*, Editura Curtea Veche, București, 2018.
- Floyd, Kory, *Comunicarea interpersonală*, trad. Miruna Andriescu, Editura Polirom, Iași, 2013.
- Georgiu, Grigore, *Comunicare interculturală. Probleme, abordări, teorii*, Editura comunicare.ro, București, 2010.
- Gordon, Thomas, *Profesorul eficient: programul Gordon pentru îmbunătățirea relației cu elevii*, Editura Trei, București, 2011.
- Gross Davis, Barbara, „Diversity and complexity in the classroom”, *Tools for teaching*, Jossey-Bass, San Francisco, 1999.
- Jennings, Patricia A., *Mindfulness pentru profesori*, Editura Herald, București, 2017.
- Samovar, L.; Porter, R., *Intercultural Communication: A Reader*, Wadsworth Company, Belmont, 1988.
- Stewart, Ian; Joines, Vann, *AT astăzi. O nouă introducere în analiza tranzacțională*, Mirton, Timișoara, 2004.
- Todorov, Tzvetan, *Nosotros y los otros*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2013.

SATUL PATRIMONIUL SPIRITUAL AL LUMII

Conf.univ.dr. Ștefan Lucian MUREȘANU*

Motto: *Pierdută este Calea ce-a fost/ O taină a sorții,/ A vetrei care viața/ În oameni o ținea,/ S-au dus, s-au dus cu toții/ Nici lacrimi nu mai sunt..."*

(Ștefan Lucian Mureșanu)

Cuvinte cheie: sat, patrimoniu, datini, obiceiuri, dor.

Satul conservă, prin tot ceea ce deține material și spiritual, patrimoniul unor comunități stabile care le-a oferit prilejul să creeze necesarul unei vieți liniștite, să îmbine armonios plăcutul cu utilul. Satul este o așezare rurală cu locuitori care se ocupă, în cea mai mare parte, cu agricultura, cu creșterea animalelor domestice, cu livezile, grădinăritul, dar și cu perpetuarea tradițiilor strămoșești, datinile și obiceiurile. Etimologic, cuvântul "sat" ar proveni din cuvântul latinesc "fossatum", tradus prin forma **Tradiții de Crăciun în satul românesc** de mărginire a comunității respective printr-un

"șanț", săpătură care se obișnuia să se execute de soldații romani pentru împrejmuirea așezărilor unde se amplasau corturi pregătite pentru luptele cu agresorii. Locuitorii satelor românești au fost izvorul creațiilor și invențiilor de mai târziu. Cu înțelepciunea lor, prin tot ceea ce au confecționat ca mijloc de ușurare a muncii câmpului, dar și a celei casnice, au dat idei

* Universitatea Hyperion din București, Facultatea de Științe Sociale, Umaniste și ale Naturii, Departamentul de Litere și Limbi străine.

În dezvoltarea și evoluția tehnicii și științei viitorilor oameni de știință ai epocilor moderne. Unici prin confecționarea tradiționalei "ii", a chimirului din pielea animalului vânat, obicei aflat în patrimoniul material și spiritual al moșilor, se credea că acel chimir dă viață neînvinsă celui care îl poartă, apoi grandioasele sculpturi cu însemne atât creștine, dar și geto-dacice, de pe porțile maramureșene și bucovinene. Cu cât porțile erau mai înalte și mărețe prin prezentare, cu atât situația materială a gospodarilor români ardeleni și bucovineni, care le dețineau, dădeau dovada înstăririi materiale. Cuvântul "dor", care exprimă o durere dublă în existența celui atins de această suferință, are sensul de durere fizică, a inimii, cât și a sufletului, o durere materială și spirituală. "Doina", specie literară a genului liric, o creație în versuri în care poetul popular își exprima tot ceea ce nu putea înfăptui în viața pe care și-o trăia cu împliniri și neîmpliniri, un cântec al inimii îndurerate care se fredona pe înserate, în legănatul căruțelor sau în mersul tăcut al țăranilor, cu coasele pe umăr, de la munca câmpului. Frumusețea împlinită a ideilor și a muncii grele a celor de la sate au desăvârșit patrimoniul popular românesc, au dat continuitate, dând o valoare inestimabilă creației țăranului român și identității noastre.

Avem doar impresia că oamenii, în deschiderea lor nivelică, se schimbă în atitudini. Ei rămân aceiași, clădiți pe fapte pe care le moștenesc prin genă, construindu-și, în timp, forma nucleonară și reunindu-se în noile țărâmuri nivelice cu noi parteneri nucleonari care îi ridică pe trepte, la înalte cote nivelice. Omul se educă, nu singur pentru că numai atunci apare egoismul, excentrismul și teama de idei contrarii, ci în societate, care trebuie să se forțeze să-i acorde atenția, sprijinul și bucuria de a se făuri. Făurirea individului, care este indivizibil și imprezibil în numărul mare de dezbateri, privind condiția lui socială, se face creându-și o identitate asupra căreia partenerii nucleonari participă cu prisosință.

De-a lungul existenței sale omul și-a creat un spațiu care l-a identificat și particularizat prin tot ceea ce a creat material și spiritual. Cunoașterea trecutului l-a făcut să își dorească apropierea de cei în vârstă, prețuirea și iubirea față de trecut și încrederea în viitor. Prezentul a fost pentru mulți un șoc existențial, al abundenței sau al lipsurilor materiale. Spiritual însă omul s-a legat de dorința de a trăi și a spera. Speranța l-a făcut să fie încrezător în ceea ce antropologii au numit *identitate* personală sau *socială*. Conceptul este diferențiat la profani și la literați. Profanii îl definesc ca o teamă a lipirii de identitate, literații ca pe o bogăție spirituală acumulată în drumul spinos al civilizației, o cultură ce se cuvine a fi valorificată.

Cultura unui popor însumează sensul vieții de veacuri încifrat prin coduri și descifrat prin datini, tradiții care îl particularizează, dacă poporul

respectiv își dorește să o facă prin identitate, ca acțiune conservatoare a avuției spirituale și materiale, o tradiționalizare lipsită de circumspect. Fiecare datină, în tradițiile străvechi ale unui popor, este o formă de particularizare a sinelui fiecărui membru care îi unește și le valorifică. Ceea ce survine în timpul evoluției unui popor, ca moment adăugit culturii sale, îl numim obicei. Aici am putea da exemplul datina sărbătorii de Dragobete cu intervenția spontană a sărbătorii americane *Valentin days*. O suprapunere și, totodată, o diferențiere de manifestări. Sărbătoarea Dragobetului este pornită din străvechimi (îmi permit să subliniez că nu de etimologia numelui sărbătorii vorbesc, ci de vechimea acesteia ca materializare a unei stări de fapt foarte vechi), materializată prin trainica conservare a dorinței de iubire. Biserica, vatra satului, poiana înverzită, veselia tinerilor doritori de apropiere unul de celălalt, după o iarnă geroasă care i-a îndepărtat, însă nu le-a amorțit dorința iubirii, sunt elementele străvechi, specifice unui neam comun civilizațiilor lumii. Această sărbătoare se definește prin exprimarea unei tainice identități, sărutul care leagă simțămintele, spulberă răul, atrage bucuria și de un nou sens exprimării vieții.

Lumea satului se identifica prin supunere față de niște cutume, o reținere față de exprimările libere ale omului de la oraș nemărginit de hotarele tradiționalității. Satul exprima respingerea răului tocmai că se manifesta prin vechi sărbători la care mediocrii erau ironizați însă nu repudiați. Sătenii căutau o îndreptare a felului lor de a fi tocmai pentru că îi considerau parte integrantă a identității comunității. Hotarele imaginare ale satului constituiau dăruirea și binecuvântarea deusiană, înțeleptul satului, în lumea creștină, un discipol luminat de Hristos, pentru că în lumea străveche a tracilor și geto-dacilor, Zalmoxis constituia binecuvântarea cosmică pentru întregul teluric al tracilor. Tracii conștientizau că Zalmoxis este zeul lor unic însă prin dăruirea Celor de Sus ei știau că puterile lui sunt superioare tuturor zeilor Pământului și că el le apăra identitatea pe care o considerau sacră.

Manifestările lor spirituale, materializate prin datini în care dansul, șoptirile, cântecul, recitarea, măștile se contopeau în gesturi tainice, s-au perpetuat până la noi, armonizând noul cu vechiul.

1. Motivul obiceiului în taina sărbătorii populare

Obiceiul apare ca practică a împăcării omului cu cerul și cu pământul. O dorință a lui supus muncii active zilnice a pământului, a legării acestuia de viața verde cu cea a roadelor, a arămiului cuprului care dă speranța și belșugul, a căutării unei identități vegetative și prospere. Săteanul s-a

simțit legat de pământ pentru că prin el și-a perceput căutată identitatea, neaplecarea în fața vreunui semen despărțit de cuvânt.

Lumea a început demult să existe și, pentru a putea trăi într-o legătură tainică cu Universul, și-a creat teama. Frica conștientă pentru că voia să depindă de cineva. Liberul arbitru l-a împins spre neîncredere și, atunci când a căzut lovit de propria-i greutate a lipsei de a fi, omul și-a

ridicat privirile spre cer și a început să cugete, însă cu o mare frică de tot ceea ce exista pe Pământ, care îi fusese dăruit de Dumnezeu să îl aibă, nu să îl și stăpânească. Cugetând, omul și-a creat cutume, și-a imaginat făpturi cutremurătoare ca reprezentări, înfricoșându-se pentru eventualele greșeli, încălcări ale legilor considerate sacre, transmise oral din generație în generație.

Mai mult, mama a fost cea care a transferat copilului teama de **Jocul tragic al săbiilor de pe vremea lui Xenofon** păcat prin toate precauțiunile și așezării morale a situației în familie. Tatăl a consolidat cu tărie moralitatea, respectul față de tradițiile strămoșești, datini și obiceiuri. Respectul față de înaintași, față de înțelepciunea omului învârstă, față de preotul călăuzitor al sufletului rătăcitor, față de învățătorul care îi deschidea drumul spre cunoaștere, față de oamenii lumii satului. Tinerii erau învățați să se respecte între ei, să se iubească și să caute îndreptarea celor necuviincioși:

”Timpul însuși pare a fi, odată cu ființa, unic-și-multiplu, deopotrivă; aceeași clipă este și poate fi, pururi, o altă și deosebită clipă. Ceea ce sunt *acum* am fost, desigur, și *cândva*, dar și voi fi *altcândva*. Aceeași clipă poate izbucni în timpuri deosebite, neștiind de sine, neștiind de propria ei clipă (ce va reapărea altunde și altcând).” (Mircea, 1980:110)

Era ceea ce familia satului gândea în felul ei despre evoluția tânărului, despre modul în care acesta va putea depăși obstacolele drumurilor vieții în aflarea căii ce avea să-l ducă spre reușită, era o teamă față de puterea tânărului de a discerne binele de rău și de dorința lui de a se lega de tradițiile comunității. Inconștient, în drumul lui social, tânărul satului se lupta cu dificultățile care, în unele cazuri, îi opreau evoluția în societate. Rămânea la starea de lucrător al pământului, la munca truditore în căutarea rodului cultivat cu sudoarea frunții sale. Țăranul e definit ca element creativ al naturii, o funcție vitală importantă în tot ceea ce a dat culturii, cel care a favorizat evoluția pozitivă a societății, de la el

căutarea a devenit știință, practica lui și crearea manuală a uneltelor și utilajelor pe care le folosea în diversele activități ale câmpului sau în propria gospodărie, au stat la baza mării tehnologii universale sofisticate ale timpului nostru. Țăranul a fost mentorul, a fost creatorul ce a dat omului de știință imboldul de a universaliza prin metode sofisticate, ultramoderne, tehnologia mașinilor performante de astăzi.

Tangențial, conceptul de identitate solicită interferența a două sfere de cercetare în încercarea definirii individului.

O definiție care, în realitate, se află situată la concordanța dintre domeniul sociologic și cel psihologic, parcurs în arta prezentării portretului prin personajele literare. Este un important studiu în semiotica identității interculturale care ne va pune la încercare, întrebându-ne la un moment dat care este *importanța apartenențelor sociale în definirea individului și care este partea propriu-zis individuală*, introdusă în această definiție. Creația „Călușarii” în Moldova, Ardeal și Muntenia, până la 1897 literară populară este cea dintâi care își exercită importanța prin studiul naiv al personajului și a definirii complete a trăsăturilor unei identități culturale.

Literatura populară și, în fapt, arta ca preocupare a manifestărilor artistice ale omului de la sate, particularizează și prezintă acțiuni ale oamenilor timpului pe care autorul anonim le consemnează în creația sa ca pe un timp simbol. Sociologic, identitatea socială am putea-o defini ca pe o formă activă, particulară de definire a individului în societate, poziția acestuia de împlinire a voii societății. Omul se identifică ca proces indivizibil, unic, formativ și individualist, oscilant în decizii, aparent integru și măsurabil după interese. Identitatea socială îl particularizează pe om și îl definește în societate. O particularizare a comunităților omenești este însăși manifestarea ca ritual, fapt întâlnit în jocurile tradiționale care s-au moștenit din generație în generație, așa cum este dansul actual al Călușarilor. Veche manifestare a unui obicei al „jocului săbiilor” tinerilor traci, consemnat în lucrarea „Anabasis Kyrou” de istoricul grec Xenofon (427 î.Hr. – 355 î.Hr.) care relatează despre „Jocul săbiilor”, un dans tragic asemănător *jocului Călușul* din zilele noastre:

După libații și cântarea paianului, cei dintâi s-au manifestat tracii, care au început să danseze cu arma în mână, în sunetul flautului, sărind în sus cu ușurință și agitând toți săbiile. În cele din urmă, unul dintre ei l-a

învins pe altul, și toți am crezut că acela fusese ucis: dar el căzuse cu mare artă... Învingătorul a luat arma celui învins și s-a depărtat cântând sitalke, iar ceilalți traci îl scoaseră pe cel ce căzuse ca și mort: de fapt el însă, nu suferise câtuși de puțin.

Omul de atunci are aceeași fire ca acela care a trăit în epoca feudală, în antichitate sau, de ce nu, în neolitic sau mezolitic, diferența dintre ei este evoluția științei și tehnicii. Au avut aceleași dorințe, vicii pe care astăzi, credem, le putem stăvilii datorită poziției noastre sociale, pe care omul elevat și-o respectă. Particular, omul este un îndărătnic, noi avansăm, în așa-zisa formă înaintată a civilizației, prin colaborare, atașare de sentimente, idei, concepții între care unele benefice societăților, iar altele distrugătoare formelor noastre de supușenie în fața legilor. Legile pe care le făurim, le apreciem, suntem de acord cu ele și căutăm să le respectăm. Legile sunt instrumente de opreliște în fața *inconștientului participativ* al omului, uneori aberante în calea încercării lui de a dori o altfel de libertate. Dar unde este libertatea? Când apare libertatea și când își încheie ciclul ca acțiune socială dorită de omul evoluat ca exponent al dezvoltării permanente a două procese: cel al culturii, ca element activ al impunerii intelectualului și cel al produsului rezultat prin conștientizarea eficientizării vieții. Acceptând studiul exegezei creațiilor literare populare și comparând dorința libertății cu dorința guvernării prin manipulare, putem defini democrația ca cea mai cruntă formă de exploatare a omului profan. Profanul trebuie, și se obișnuiește în țările dezvoltate, să fie trecut prin școli, trecut nu format, să i se elibereze diplome și să fie dominat de cei care se constituie în grup pentru a governa și distruge așa-zisa identitate socială a individului. Aceștia sunt și au fost, de fapt, cei care au dus și duc la pierzanie societatea umană. Manipulați, temători de consecințe și nepregătiți atât profesional, cât și pentru viață, profanii cad în mrejele temporale ale închipuitei fericiri. În singurătatea lui, omul profan nu cugetă, se vaită doar pentru greul care îi distruge cu voia lui identitatea, încet și sigur. Semiologia semnificației, care studiază manifestările omului în societate, definește comportamentul ca pe o convertire într-un semn al fenomenului social respectiv. Convertirea, după cum căutăm să o definim ca formă a ceea ce omul dorește în existența lui, poate fi sinceră sau perversă. Acest proces a fost definit de semiologul francez Roland Barthes (1915-1980) „semantizarea comportamentelor” și, în concluzie, un comportament care devine prin semantizare semn este o „funcție semn” (Barthes, 1965:86) sau o „ceremonie” (Prieto, 1975:129). Ceremonia este un act al unui ritual, ritualul se înfăptuiește ca fapt al legitimării unui rit. Ritul este tabu și nu se modifică cu nimic în conceptul imaginației,

imaginea devine alta cu timpul în care omul se dezvoltă și evoluează. Dacă evoluția este generată de un sistem retrograd atunci membrii societății se degradează și devin agresivi, neputincioși în luarea deciziilor pozitive evoluției lor. Se denaturează conștientizarea tradițiilor ca formă de conservare a faptului etnic, se detașează de istoria, limba și cultura lor. Colapsul involuției duce la căderea societății într-o grotă a neputinței de a-și decide propria soartă și a puținței altora de a o subjuga efectiv și imoral. Urmare celor exprimate în rândurile de mai sus, vom cita o scurtă poezie populară, mult mai veche decât perioada culegerii și publicării ei, anul 1884, din versurile căreia reiese o astfel de tulburare produsă în sânul societății acelei perioade: "Bate vântul, bate vântul/ Bate vântul, mișcă crângul...", trei repetări ale unei manifestări a mediului în care este solicitată metafora, ca mijloc de exprimare artistică ce scoate în evidență o stare de fapt socială în care vântul sugerează puterea, guvernării nepregătiți să poată răspunde solicitărilor celor mulți, supuși unei puternice furtuni ce produce dezechilibrul și plecarea ostentativă a celor neajutorați, în poezie "crângul", poporul naiv și lipsit de apărare în fața armelor mânăite de oamenii puterii. În continuare, poetul anonim își exprimă hotărârea, spunând: "Pe mine mă bate gândul/ Să las crângul/ Să iau câmpul", este sinele care conștientizează că lumea este creată din oameni care sunt, *crângul*, și oameni care pot fi oameni, *câmpul* însă cei puțini vor rămâne în continuare în starea de particularizare a fiindului ca fapt al existenței viului nedorit. Repetarea în versul al șaselea și al șaptelea a aceleiași manifestări a vântului, poetul adaugă de astă-dată cuvintele "arde câmpul" înlocuind expresia eufemică "mișcă crângul", situație asemănătoare cu o trezire a unei făpturi bizare dintr-un somn adânc cu vise urâte. În societate, când situația existenței omului și a celor care îi formează celula familială suferă în rău, se aprinde rugul răzbunării conștiente și a pornirilor ucigătoare, inconștiente. În poezie, poetul parcurge o altă stare de fapt a existenței sinelui când, liniștit de oamenii spre care fugise să-i aline suferințele, cugetă însă conștientizează că răul este forma care sufocă viul din el și spune: "les la câmp/ Ca să mă sting (încercare de a-și potoli răul răzbunării lăuntrice)/ Dar de crâng/ Mereu m-aprind" (vol. *Lirica*, 1953, Dem. Theodorescu, 1884:289), este ceea ce înseamnă conștientizarea identității și a faptului că sinele său are puterea să cugete. Creația literară populară a dovedit puțința diseminării răului și a puterii reînțoarcerii timpului din negură în lumină. A activat atât de puternic imaginația încât imaginile au devenit la un moment dat ireale într-un conștient continuu a lumii satului, care s-a transformat într-o acțiune

fabuloasă a omului în basm, petrecută într-un timp și un spațiu nelimitat, fantastică în lumea legendelor, metaforică în lumea baladelor și melancolică în cea a doinelor.

Generația tânără a particularizat, poate din totdeauna, acest semn al identității sociale ca pe o poziție pe care trebuia să o aibă în societate, cu orice preț, o identitate care să le asigure demnitate și profit, uzitând permanent de dictonul: "nu poți fi umilit, dacă nu te lași umilit". Dictonul i-a rânduit ca elemente identitare orgolioase cu o puternică îndoaială în definierea identității naționale. Pentru ei, *național* înseamnă terenul colectivității în sânul căreia se poate identifica ca trăitor. Când spun *trăitor*, mă refer la tot ceea ce gândirea umană dregă ca motivații în spiritul conviețuirii. Alexandru Tănase spunea la un moment dat că:

„Larg răspândită este și tendința de a subordona civilizației toate cuceririle și bunurile tehnico-materiale, considerate însă într-o perspectivă strict utilitaristă și hedonistă” (Tănase, 1997:125).

Este cum nu se poate mai bine venită această afirmație pentru că, în continuare, putem aborda ideea de *civilizație a plăcerii sau desfătării*, care îi face să se simtă ultraelogiați, atunci când descriu scene de o etică scăzută cu o moralitate îmbrăncită spre extazul umbrei sodomiste. În cartea sa de antropologie, Edward Sapir apreciază că nucleul semantic de cultură informează despre existența unui "ansamblu de atitudini, de viziuni asupra lumii și de trăsături specifice de civilizație care conferă unui popor locul său original în lume". (Sapir, 1967:329). Dacă acest nucleu nu are rezistența medierii *trăsăturilor specifice* atunci identitatea națională nu își poate îndeplini rolul de factor hotărâtor asupra comunității.

Identitatea națională începe să își limiteze, pentru o parte a lumii, intrată într-o nevoie a existenței, din păcate într-un număr impresionant, o *dezidentificare* într-o continuă creștere, deznaționalizare conștientă efectuată de către țările puternic industrializate. M-am întrebat, la un moment dat, urmărind distrugerea sistematică a identității naționale în unele foste state comuniste, de ce se dorește acest fapt împlinit cât mai repede și cât mai dezastruos pentru națiunile respective, considerate de către statele superindustrializate *națiuni greu de condus*. Și, atunci, identitatea națională, care este colectivă, particulară nu poate fi definită ca un contrasens în dezvoltarea identității sociale care este individuală și sociativă? Omul este un element al naturii constructiv și distructiv:

„Gonit de toată lumea, prin anii mei să trec/
Pân' ce-oiu simți că
ochiu-mi de lacrimi e sec./
Că-n orice om din lume un dușman mi se naște./
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște, /
Că chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o./
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o -/
Când ura cea mai crudă mi s-a părea amor.. /
Poate-oi uita durerea-mi și voi putea să mor.” (Eminescu, 1945:40).

În evoluția identitară a omului apar două concepte: adevăr și valoare, pe care le găsim îndreptățite să răspundă dezvoltării și evoluției omului.

2. Adevărul, între limitele bunului simț și a nivelului de moralitate a individului

Prin adevăr, omul se departajează de falsa existență, se menajează de neîmpliniri, se rupe de ceea ce nu îl poate identifica ca dorit în fața comunității și impune valoarea. Valoarea omului este în conștiința de sine, fiecare dorește mai mult decât poate da și este una dintre marile nenorociri ale evoluției spre bine a societății omenești. Adevărul este obiectiv, iar valoarea un concept subiectiv care, în noua societate, orbește. Lumina distruge mucegaiul. Într-un studiu în care am implicat studenții anului I ai Facultății de Filologie a Universității „Hyperion” din București, le-am cerut să viziteze Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, unde i-am însoțit. Împreună am vizitat spațiul de aduceri – aminte al muzeului, după care i-am lăsat să observe și să cerceteze, cu foarte multă atenție, diferite așezări și case țărănești vechi din zona Maramureșului. După felul cum aceste case erau construite, de materialele folosite la ridicarea lor, de utilajele întrebuințate la munca câmpului, de rânduirea anexelor din interiorul gospodăriei am definit identitatea socială a proprietarului casei. Ca stare principală de fapt a săteanului maramureșean se afla preocuparea față de locul așezării casei și a dependențelor acesteia, prin care se identifica ca un bun gospodar, doritor de respect din partea celorlalți și chiar a lui față de el însuși. Este tocmai ce întâlnim în studiile lui Luis Jorge Prieto referitoare la domeniile de cercetare atât de variate pe care le cuprinde semiotica. Într-un asemenea studiu, vom identifica factorul care poate asigura omogenitatea teritoriului semiotic, existența indicelui intențional, adică a semnalului comunicativ.

În concluzie, porțiunea aceea, de așezare a unui individ sau a unei comunități de indivizi, constituie teritoriul vital al dezvoltării și evoluției etnice, un spațiu spiritual al grupului etnic, o formă subiectică de apărare inconștientă a sinelui legat de rituri asupra cărora conștiința propagă obiectiv starea spirituală de grup. Sinele se desparte de mediul comunității prin spațiul familial, al casei, unde apar interesele microspirituale care se angajează în macromolecularul mediului spiritual al comunității. Casa devine singura posibilitate de retragere a sinelui în propria mărginire a teritoriului conștient în care egoul se simte protejat. Este o protejare a conceptului de summum fiindual, o stare particulară a individului în care elementele de împrăștiere a sinelui lucrează în voia spirituală a mediului înconjurător. În casă, omul s-a simțit în siguranță de atunci, de când a

conceput, în timpul istoric, să-și ridice casa ca protecție a lui și a membrilor familiei. Casa, construită după un ritual minuțios a supunerii ființei sale zeului protector, a constituit patrimoniul cultural civilizator, mediul în care el, omul timpului se naștea, se dezvolta și evolua cu simțul perpetuării atât a urmașilor, cât și tradițiilor. Omul satului s-a simțit întotdeauna legat în trăirile membrilor familiei lui, a celor care au fost și a celor care urmau să vină, stăpân pe propria situație, conștientizând că aparține mării comunități a satului. Creația literară populară a dezvoltat acest motiv al dorinței întemeierii familiei astfel: "Pentru mândru cari mi-e drag/ Multe suferesc și trag./ Pentru mândru că-l iubesc,/ Multe rabd și suferesc" (Doniga, 1980:125/318) și a evidențiat dorința nemărginită a legării tinerilor pentru o continuare a vieții tradiționale.

Reflecția asupra identității a fost dintotdeauna *problema generală a integrării agenților sociali într-un spațiu social. Recunoașterea unei apartenențe* însă, atunci când se credea că totul este lămurit asupra conceptului de sine apărea *problema faptului că acești agenți căutau un loc specific în acest spațiu social*, prin diferențiere, ca statut social, și prin singularizare, ca fapt împlinit al demersului neputinței unora de a se rupe de ceea ce, în realitate, îi reprezentau teama de a fi. Teamă și frica, două stări de fapt ale omului neintegrat în fiindualul toleranței și al bunului simț, au accelerat căderea în grotesc. Frica este o stare ce îndepărtează profanul de identitatea sa de om cu sentimentul că ceva material îi poate provoca durerea fizică. Teamă este inversul acestei stări, de elevare a cugetului față de toate mișcările naturii identificate de omul-inițiat ca identitate a spiritului său. Literatul accede, disecă și meditează profund existența, definindu-și ca nimeni altul identitatea culturală cu ajutorul căreia își organizează propriul concept de sine. Identitatea nu este un fapt individual, pentru că omul este o entitate socială, ea se desăvârșește în activitatea de grup și se definește prin grupul respectiv. Identitatea a apărut ca o încercare de rupere a eului de unele egouri care meditau într-un totul altfel de cum se voia el să fie definită situația existentului. Însă el se va desăvârși și defini parțial printr-o regăsire fiinduală într-un alt mod de a fi al unei comunități. În formarea identității sociale familia este baza însă nu desăvârșirea.

Într-una din scrierile sale, Codol (1979:424) consemna:

„această preocupare majoră - ...este pur și simplu un conflict între afirmarea și necesitatea individuală și afirmarea și necesitatea colectivă; între căutarea unei identități personale și căutarea unei identități colective; între ceea ce constituie în același timp diferența individuală și similitudinea cu celălalt; între vizibilitatea socială și conformism; pe scurt, între individ și grup”.

Putem spune că toate aceste dezbateri, foarte vechi atât în filosofie, religie sau ideologie, cât și în psihologie, au culminat, la un moment dat, cu o preocupare care s-a amplificat ca opoziție între ceea ce au constituit conceptele *individual* și *colectiv*, un definitoriu raport, de altfel, aflat și acum în centrul psihologiei sociale în corelație cu sociologia și etnologia. Ne-am întrebat, într-o discuție pe teme de antropologie, dacă se poate crea un popor unic în Europa. Și răspunsul a fost că nu, momentan, pentru că fiecare națiune este formată din popoare (etniile) care, la rândul lor, sunt formate din neamuri de oameni și ca nucleu familia primară: tată, mamă, frați, surori, unchi, veri în concluzie, identități separate prin cultură, educație, spiritualitate, învățătură etc. Educația poate fi singura care să apropie social membrii unor grupuri însă printr-o educație comună, cu aceleași cerințe de formare ale individului, privitoare la limbă, care este primordială în identificarea acestuia, fără a se încerca deteriorarea sau subminarea tradițiilor etniilor care formează comunitatea națională (acelea rămân în conservarea comunității din care provine individul). Am observat, într-un demers al unor studii de etnologie, într-o perioadă de peste treizeci de ani, poziționarea unor familii mixte, formate dintr-un membru român și un membru țigănesc, de exemplu. Căsătoria a avut loc într-un moment favorabil amestecului de etnie. Dacă familia are mai mult de un copil, unul dintre acești urmași va lua în căsătorie tot țigănesc. Însă, cel care s-a căsătorit cu român va avea repulsie față de această căsătorie, considerată nepotrivită. Acest fenomen, l-am urmărit și la amestecul, prin căsătorie, dintre un membru de o altă etnie (turc, rus, german, bulgar etc.) cu un membru de origine română. Dacă au mai mulți de un copil, unul dintre aceștia se căsătorește tot cu un membru al etniei din care provine tatăl sau mama, diferită de cea română. Este glasul istoriei națiunii mamă, a subconștientului din care nu lipsesc istoriile etniilor ca parte integrantă în formarea civilizației lumii. Krappman spunea că „identitatea reprezintă performanța realizată de individ cu scopul implicării în acțiunea socială comună și în comunitate”, un fapt remarcabil dacă ne gândim, nu la spălarea creierelor cu programe de periclitate a identității individului și la o distrugere voită a eului, pentru că această încercare îi distruge identitatea și îi provoacă o contraofensivă în timp, față de dezvoltarea lui armonioasă în societate. În astfel de cazuri tipul om devine instrument de manipulare cu folosință ocultă. Să nu neglijăm activitățile culturale multietnice pentru că sunt cele care apropie spiritual, social oamenii unii de alții. Atunci, se descoperă și se exprimă deschis favoarea obiceiurilor, datinilor, tradițiilor la adevărata lor valoare și se transmit conștient, deschizându-se paleta împrumutului din arta populară. Se trezește spontan în oameni sentimentul apropierii și conștientizării apartenenței la lumea din care fac parte și căreia îi aparțin toți.

Etnologia a căutat, întotdeauna, să fixeze rostul și locul etniei, importanța evoluției societății umane prin evaluarea tradițiilor populare ale fiecărui popor în structura constructivă a Europei. Etnologia a abordat această cercetare în sânul format al națiunii, familii mixte cu preocupări care îi defineau statutul de națiune. Forme noi de viață adăugate celei vechi, tradiționale. Trebuie să se conștientizeze faptul că toate popoarele europene au contribuit efectiv, în mod direct, la evoluția și dezvoltarea civilizației Europene. Descoperirile arheologice, studiile și cercetările îndelungate de etnologie, filologie, psihologie și sociologie au desăvârșit faptul, constatând că la baza societății umane europene a fost omul și comunitatea conștientă europeană care s-a extins pe tot continentul, dar și în lumea întreagă.

Poporul european are o conștiință comună de evoluție în cultura pe care au moștenit-o colectiv și particular de la strămoșii lor, tracii, care nu au fost alții decât străbunii întregului continent al Europei.

Dacă pătrundem în vechile scrieri populare și luăm ca specie literară, basmul, vom constata că nu există nicio diferență majoră de prezentare a acțiunilor, a dialogului sau a comportamentului personajelor acestei creații literare populare, pentru că totul se leagă în dimensiunile de gândire ale unui singur popor despre care istoricii și arheologii spun că a fost cel dintâi pe acest teritoriu european, transmițând cultura prin tradiții urmașilor, chiar dacă locul și timpul istoric au făcut să migreze în comunități ale aceleași etnii, în diferite colțuri ale continentului european. Ei au păstrat, în dezvoltarea și evoluția lor, cultura și tradițiile strămoșului lor european, poporul trac și nu s-au îndepărtat în a-și respecta riturile de trecere.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Doniga, T. Vasile, *Folclor din Maramureș*, Editura Minerva, București, 1980.
Eminescu, Mihai, *Poezii (din viață și postume)*, Editura Luceafărul, București, 1945.
Mircea, Corneliu, *Cartea ființei*, Editura Cartea Românească, București, 1980.
Tănase, Alexandru, *Cultură și civilizație*, Partea a II-a, Conceptul de civilizație. Raportul cultură-civilizație și semnificația sa istorică, Editura Politică, București, 1977.
Xenofon, *Anabasis*, Editura Științifică, București, 1964.

EDUCAȚIA ÎN SOCIETATEA CONȘTIINȚEI. REPERE VALORICE

Prof.univ.dr. Magda JIANU*

Experiența noastră didactică, venită din contemporaneitatea cu cele mai diverse și delicate momente ale istoriei învățământului din România, ne-a făcut să ne punem, în ultimii ani, întrebări serioase referitoare la chestiuni care, până nu demult, ni se păreau extrem de riguros articulate. În primul rând, după anul 2010, sesizaserăm că se tinde înspre generalizarea unui auto (- pseudo -) didacticism online, care ștergea cu nonșalanță granițele dintre experți/ profesori și elevi/ studenți/ persoane cu pregătire medie sau deloc, mai exact dintre cei care dobândiseră cunoștințele științifice în ani buni de studiu și cei superficiali ori chiar necunoscători. În al doilea rând, devenise deranjantă democratizarea accesului oricui la miezul științelor, utilizarea fără nici un fel de discernământ a termenilor consacrați fiecărei profesii/ științe, altădată inaccesibili până și multor specialiști. Bunici și părinți, ca să nu mai vorbesc de elevi și studenți, cu toții puteau fi, la orice oră, cei mai buni psihopedagogi, cei mai pregătiți în orice domeniu, fiindcă aveau un aliat forte – internetul. La un click distanță! Fără să ne dăm seama, aceste conjuncturi ne-au adus în față, în mod direct, una dintre fațetele nașterii analfabetismului funcțional. Căci, dacă am încerca să evaluăm ce cuvinte din biblioteca mentală sunt capabili cei mai mulți dintre tinerii internați să exerseze, am avea surpriza fie a unui lexic sărac, centrat pe profesionalisme, fie a unui lexic confecționat din clișee lingvistice, ca *ok*, *gen*. Și aici intervine critica nepărtinitoare¹, în raport cu marea academie Google și cu membrii ei: aceștia nu mai trăiesc astăzi starea de mirare, care produce revelația oricărei descoperiri, nu se mai întreabă *de ce se întâmplă un lucru/ fenomen* (întrebare esențială de declanșare a cunoașterii), ci se întreabă curioși: *ce?* Ei ard voit etape firești din devenirea intelectuală a fiecăruia

* Universitatea Hyperion, București

¹ Termenul a fost consacrat de Mihail Kogălniceanu, prin programul de la Dacia literară, din 1840: *Critica noastră va fi nepărtinitoare. Vom critica cartea, iar nu persoana. Vrajmași ai arbitrariului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare.*

doar fiindcă țin în mână *mărul de aur*, internetul¹. Pe de altă parte, neîncrederea în specialiști s-a adâncit atât de mult, încât până și medicii au început să fie contrași și în stabilirea diagnosticelor, de pacienții abonați la Google. În aceste condiții, începem să gândim altfel fraza lui Isaac Asimov *democrația înseamnă că ignoranța mea e la fel de bună ca știința ta*. Este aici configurarea unui egalitarism de dragul termenului democrație și în detriment al bunei evoluții a învățământului și, de aici, a societății! Căci este un drept recunoscut acela de a te informa, dar este un abuz contrazicerea experților de către cei neștiutori, intrarea în competiție cu ei echivalând cu ofensivele împotriva unor datumuri!

La aceste constatări personale, care, suntem convingși, au stat și stau la baza trăirilor multora ca noi, s-a adăugat și lectura unei cărți interesante pe acest subiect, apărută în 2019, la Editura Polirom, *Sfârșitul competenței. Discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale*, a lui Tom Nichols, profesor la Colegiul Național de Război al SUA. Utilizând un ton critic, pe alocuri pamfletar, autorul traduce atitudinile înregistrate de noi supra (care, se pare, sunt cvasiplanetare) drept colaps al competenței, *victorie gălăgioasă a pseudointelectualilor fără nici un fel de calificare, de studii*, unii chiar fără bacalaureat, care apelează la formule de atac (uneori furibunde) la cunoașterea tradițională, cu singurul argument că *așa scrie pe net*. T. Nicholson găsește o explicație a acestei stări de fapt (din America, dar, am spune noi, de pretutindeni) în aceea că *universitățile au devenit foarte interesate de profituri imediate*, care nu puteau veni decât din taxele pentru studiile universitare mari, plătibile de cei cu posibilități financiare certe sau de cei ai căror părinți fac eforturi mari ca să-și susțină copiii. De aceea, autorul consideră că cele mai multe diplome universitare vorbesc de fapt nu despre valoarea intelectuală a posesorilor, ci despre situația lor financiară. Această stare se vede și cu ocazia zilelor universității, când cei mai mulți dintre aspiranții la statutul de student vizitează cu prioritate campusurile și mai puțin amfiteatrele, laboratoarele, bibliotecile, fiind interesați de cum arată camerele, toaletele, terenurile de sport, care e nivelul de confort, cât de veche e tencuiala de pe clădiri, la ce distanță se află cel mai apropiat club etc., ca și cum

¹ Precizăm că suntem *pentru* recursul la tehnologiile care folosesc inteligență artificială, dar numai după ce creierul a trecut prin exercițiul memorizării, al experimentului, după ce informațiile de bază au fost fixate riguros și prin metode clasice. Calculatorul este un extraordinar sprijin, deschizând drumul unei cunoașteri aproape infinite și obligând creierul să-și utilizeze resursele la capacitate mare.

și-ar achiziționa un imobil și nu un program de învățare și instrucție care le asigură 40 de ani de profesie!

Aceasta este radiografia educației și societății de până în 2019, în care doctii se contrecază cu semidoctii, fiecare tabără având aliatul ei – prima cu o minte exersată în nenumărate ore de lectură și cercetare, a doua cu internetul în față, gata să-i răspundă, ca un oracol, la toate întrebările ori să-i ofere biasurile necesare. Și, în mod firesc, ne întrebăm acum ce urmează, ce viitor ne este rezervat ca specialiști formați în ani buni în bibliotecile fizice și virtuale, cât de departe va merge acest egalitarism intelectual din era computerului?

Un posibil răspuns îl găsim în cercetările din anii 80 ale lui Mihai Drăgănescu¹, care se întreba ce fel de conștiințe vor participa la societatea următoare (cea a *conștiinței*, după cunoscutul savant), căci era clar pentru el că nu numai omul va stăpâni pământul. El vorbea de trei tipuri de conștiințe: *conștiința omului modificată prin mijloace biotehnologice*, *conștiința artificială obținută prin mijloace pur tehnologice și Conștiința Fundamentală a Existenței* (primele două nu apăruseră² încă atunci). Cercetătorul anticipase că avem nevoie de simțuri noi, de un cadru ontologic nou³, cu alte ingrediente, care să faciliteze accesul la o știință a minții, atât de necesară în contextul apariției noului competitor, cel dotat cu inteligență artificială. Drăgănescu lansa pentru aceasta conceptul de *introdeshidere*, aplicat în fizică, reluat de el ca introdeshidere mentală (cale de comunicare internă a minților – conștiințe). În aceste cadre, coalizarea experților, în scopul unui management transformational, în care societatea să evolueze după regula *și- și* (și cunoaștere tradițională și cunoaștere virtuală) și nu *sau...sau*⁴ va stopa accesul pseudoexperților la dialogul constructiv al științelor.

¹ Mihail Drăgănescu, *Societatea conștiinței*, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române, București, 2007, pag. 16

² Autorul avertizează că e necesar să fie urmărită, supravegheată apariția acestor tipuri de conștiințe, pentru a asigura continuitatea lor cu tot ce este mai bun în conștiința omului de astăzi și în cultura sa.

³ *Occidentul suferă de prea multă știință, Orientul de prea multă religie. Avem nevoie de o nouă omenire, în care știința și religia să devină două aspecte ale ființei umane. Puntea între ele va fi arta. De aceea afirm eu că omul nou va fi simultan un mistic, un poet și un om de știință. (...). Omul nou nu va mai fi sau-sau, va fi și-și. Omul nou va fi lumesc și divin deopotrivă, pământesc și nepământesc. Occidentul a falimentat, Orientul a falimentat.* OSHO, *Autobiografia unui mistic nonconformist*.

⁴ A se vedea Florin Munteanu

În susținerea acestei noi configurații a viitorului, cu efecte clare și de perspectivă asupra armatei de studenți ai Academiei Google, mai există un răspuns; este cel oferit prin extrem de interesantul studiu al lui Michio Kaku, *Viitorul minții umane. O investigație științifică pentru înțelegerea și îmbunătățirea capacității minții*, apărut în 2017, la Editura Trei. Autorul, un astrofizician renumit, cel care a comentat conceptele de hyper spațiu¹ și teoria stringurilor, apreciază că mintea omului va cunoaște momente istorice în existența ei, prin coabitarea cu celalată minte, artificială, creată de specialiști. El anticipează că *„pentru oamenii de știință, viața ar fi mai simplă dacă ar putea citi gândurile oamenilor de la distanță, folosind dispozitive portabile, dar legile fizicii fac ca acest lucru să fie extrem de dificil. Când l-am întrebat pe Nishimoto care lucrează la laboratorul de la Berkeley al doctorului Gallant despre problema intimității, acesta a zâmbit și a răspuns că undele radio se degradează destul de rapid în exteriorul creierului, așa încât ar fi prea difuze și slabe ca să aibă vreo noimă pentru cineva aflat la mai mult de câteva zeci de centimetri distanță. Mai mult, ar exista interferențe din lumea exterioară, care ar acoperi semnalele slabe venite de la creier. Tehnologia nu este adecvată pentru a înregistra avalanșa de gânduri care circulă adesea în creierul nostru, în timp ce ne gândim simultan la mai multe litere, cuvinte, fraze sau informații senzoriale, așa încât folosirea acestor dispozitive senzoriale de citire a minții, așa cum vedem în filme, nu este posibilă nici astăzi și nici nu va fi posibilă o bună perioadă de timp. În viitorul apropiat, cel puțin, scanările cerebrale vor continua să necesite accesul direct la creierul uman în condiții de laborator. Dar, în eventualitatea extrem de puțin probabilă ca, în viitor, cineva va găsi o cale de a citi gândurile de la distanță, tot se vor putea lua contra-măsuri. Astfel, o minte în care nu s-au sedimentat, prin procese intense și îndelungate de învățare, cunoștințe necesare spre coabitarea cu inteligența artificială nu va participa la societatea următoare ca actor cu drepturi depline. Poate doar ca spectator resemnat.*

În acest eseu științific, regăsim aceeași temă abordată într-una din conferințele sale; astfel, M. Kaku vorbește despre tipurile² de civilizații

¹ Autor al cărții *Hyperspațiul*, M. Kaku definește conceptul ca metodă de călătorie, regiune alternativă a spațiului coexistentă propriului univers, în care se poate ajunge cu ajutorul unui câmp de energie sau al unui alt dispozitiv, cu o viteză superluminică. Scurtătura din spațiu se face printr-o gaură de vierme.

² În 1964, Nicolai Kardașev clasifică societățile aproximativ după același principiu al tipului de resurse energetice consumate. Opiniile lui M. Kaku sunt, în general, o reluare a celor fizicianului rus, dar cu fondul contextului științific actual.

care urmează, subliniind că toate au fost anticipate de filmele SF de-a lungul timpului:

1. *tipul I, civilizația planetară*, spre care ne îndreptăm noi acum, corespunzătoare unei societăți multiculturale, științifice și tolerante. Autorul înregistrează că, momentan, există multe date care vorbesc de globalizarea omenirii: *internetul e un telefon planetar de tip 1, engleza e limbă planetară, de tip I, o lingua franca, UE este începutul unei economii planetare; mode, ca Chanel, Gucci sunt planetare*, sportul, arta, muzica, ziarele, am spune noi, sunt tot planetare¹ (de exemplu, țările și-au împrumutat sau schimbat antrenorii, dirijorii de filarmonici între ele, ca și cum ar fi aceștia ar fi cetățeni universali), instituțiile de forță din managementul mondial au conducători cu cetățenii diferite.
2. *tipul II, civilizația stelară*, care devine nemuritoare, supraviețuind cutremurelor, dezastrelor, chiar și supernovelor, care consumă atât demultă energie, încât poate manipula stelele,
3. *tipul III, galactică*, nemuritoare, complexă și complicată, în același timp, de asemenea, cu o arhitectură pe care am văzut-o în filmele SF.

În acest context, spre a numai fi luați prin surprindere de evenimentele care urmează în casacadă, ni se pare aproape o lege ca să proiectăm acum, cu alte instrumente, coordonatele noi ale devenirii lumii, trecând în paranteze societatea cunoașterii, aflată în ultimele momente ale existenței ei, și să pășim curajos înspre societatea conștiinței, anticipată de Mihai Drăgănescu, descrisă și de M. Kaku drept una multiculturală, tolerantă și științifică, dominată în mod cert de inteligența artificială, dar cu un ridicat nivel de spiritualizare. Aceasta va avea nevoie de experți veritabili, instruiți în cele mai noi științe, și nu de specialiști de moment în orice! De aceea, depunerea armelor în fața inteligenței artificiale, devenită în anul COVID aproape actorul numărul 1, nu poate fi soluția. Numai parteneriatul coerent cu ea îl va putea aduce pe om în starea de ...*stăpân al inelelor*. Pentru aceasta, trebuie să punem IA în slujba buneii devenirii a omului și nu invers, mai ales în procesul didactic. Căci nu suntem încă în vremea cyborgilor, nu au apărut nici humanoizii, suntem o mare și serioasă civilizație umană! Dar, din păcate, cum spune Miron Costin, *nu sunt vremile sub om, ci bietul om sub vremuri!*

¹ Irina Moroianu Zlătescu, Alexandra Bucur, *Respect for and promotion of immigrant, srights*, Fiat Iustitia, nr. 1/ 2018, Editura Pronuniversitaria, 2018.

lar singularitatea preconizată pentru anul 2045¹ trebuie să fie un salt pozitiv către o altă frontieră a cunoașterii, prin care omului să-i fie permis accesul și la altceva, de domeniul misterului, până acum, prin aceste noi tehnologii. Deci ceea ce ni se părea în 2019 sfârșitul competenței va deveni, nu peste mult timp, *sfârșitul incompetenței*. Și aceasta pentru că societatea în care ne pregătim să intrăm pare mult mai exigentă în a-și alege actorii pe criterii științifice și profesionale, fiind una a conștiinței, care îl obligă pe om să se raporteze la totul organic, de tip planetar, să-și dezvolte *cosmodernitatea*²! În arhitectura acestei societăți, credem că nu mai este loc și pentru pseudoexperți! Corabia lui Noe nu mai e atotîncăpătoare. Va fi un spațiu doar al celor competenți!

Pe aceste coordonate, prototipul ideal de *homo universalis*, pe care l-au cultivat epoci de-a rândul societățile, trebuie înlocuit, în timp, căci cel care va supraviețui este acela care va putea să se adapteze rapid și la lumea nouă, a celor nevăzute, dar, înviitor, să și colaboreze cu cyber oamenii ori cu cei de pe alte planete și galaxii. De aceea, suntem convinși că numai o investiție a guvernelor în educație și cercetare ar fi pasul salvator și inteligent. Întrebările care se pun sunt multiple: ce vom numi școală de acum înainte, ce va face pedagogia, cum își va adapta aceasta didacticile în viitor, spre ce meserii/ profesii se va orienta școala, căci viitorul imediat³ nu aduce un răspuns coerent referitor la solicitările de pe

¹ Ray Kurzweil, un futurist american, susținător al transumanismului (din *Revista de știință și Tehnică*, nr. 20, decembrie 2012), fixase ca moment al apariției super inteligențelor anul 2045. Cu timpul, pe măsură ce industria AI a creat variante performante de cyborgi și de alte gadgeturi, precum și odată cu pandemia anului 2020, anul singularității s-a revizuit, putând apărea chiar în 2025. Singularitatea este momentul în care superintelențele nu vor mai fi de domeniul cinematografiei, ci al realității (*Revista de Știință și Tehnică*, martie 2017). Semnele singularității: upgradarea software-ului genetic, computerele mai inteligente de milioane de ori decât oamenii și, de aici, concomitența gândului cu comunicarea, intrarea pe piață a automobilului automat și eliminarea celui manual, posibilitatea de viață pe alte planete, ca urmare a experimentării transportului interplanetar și a locuirii acolo, analiza sinelui cuantificat, care va fi o victorie în tratarea individuală a bolilor, apariția nanocomponentelor, care poate permite viața veșnică, acyborgilor și acomodarea omului cu aceștia (de exemplu, armatele americane și nu numai utilizează deja cyborgii-spioni de tip gândaci, melci, echipați cu camere de luat vederi și baterii, care se pot încărca automat, prin procesele chimice din corpul lor).

² A se vedea Basarab Nicolescu, *Cosmodernitatea sau provocările unui concept transdisciplinar* din cadrul Centrului de cercetare a imaginarului Phantasma, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca).

³ Otilia Sirbu, *Omul și mitul secolului 21*, pag. 28, Editura Universitară, 2015, București

piața muncii. Dar, după cum știm, de felul în care punem întrebările depinde consistența, claritatea și adecvarea răspunsurilor, căci *Universul răspunde numai întrebărilor deștepte!*

BIBLIOGRAFIE

1. Drăgănescu, Mihai, *Societatea conștiinței*, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române, București, 2007;
2. Kaku, Michio, *Viitorul minții umane. O investigație științifică pentru înțelegerea și îmbunătățirea capacității minții*, Editura Trei, 2017;
3. ****Revista Știința și tehnică*, decembrie 2012, martie 2017;
4. Nichols, Tom, *Sfârșitul competenței. Discreditarea exerțiilor și campania împotriva cunoașterii tradiționale*, 2019, Polirom;
5. Nicolescu, Basarab, *Cosmodernitatea sau provocările unui concept transdisciplinar*, dezbateri în cadrul Centrului de cercetare a imaginarii Phantasma, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca);
6. OSHO, *Autobiografia unui mistic nonconformist*, Editura Mix, 2002;
7. Sîrbu, Otilia, *Omul și mitul secolului 21*, pag. 28, Editura Universitară, 2015, București;
8. Zlătescu Moroianu, Irina, Bucur, Alexandra, *Respect for and promotion of immigrant, srighs*, Fiat Iustitia, nr. 1/ 2018, Editura Proniversitaria, 2018

Redactor : Elena DIATCU
Tehnoredactor : Mihaela PASCHIA

Format : 16 / 61 × 86.
Coli de tipar : 6,75

Tipografia Editurii VICTOR
București, Calea Călărașilor 169
Tel. / Fax : 021-346 55 85 ; Mobil : 0737-012 233